

PSIHOTEKA

časopis studenata psihologije • br. I. • ak.god. 2018 / 2019 • Sveučilište u Zadru

Časopis studenata psihologije Sveučilišta u Zadru , Broj 1., godina I.
ISSN: 2623-9213

Izdavač

Studentski zbor Sveučilišta u Zadru
Ulica Mihovila Pavlinovića bb, 23000 Zadar

Glavni urednik

Klara Rapan, rapanklara@gmail.com

Uredništvo

Paula Andabak, pa.andabak@gmail.com
Petra Kasap, petrakasap94@gmail.com
Karla Matić, karlamatic95@gmail.com
Paula Pedić, ppedic0301@gmail.com
Valerija Posavec, valerija77777@gmail.com

Savjetnici

Irena Burić, buric.irena@gmail.com
Matilda Nikolić, mnikolic@unizd.hr
Pavle Valerjev, pavle.valerjev@gmail.com

Recenzija

Matea Bodrožić Selak, mateaxoc25@gmail.com
Mira Klarin, mklarin@unizd.hr
Ivana Macuka, imorand@unizd.hr
Petra Maglica, petra.maglicaa@gmail.com
Marina Nekić, marina@unizd.hr
Zvezdan Penezić, zvjezdan@unizd.hr
Josipa Piuk, josipaaa.piuk@gmail.com
Ana Proroković, aprorok@unizd.hr
Antonija Prpić, antonijaprpic1@gmail.com
Slavica Šimić Šašić, ssimic@unizd.hr
Manuela Tomašić, ela13795@gmail.com
Vesna Vlahović Štetić, vvlahovi@ffzg.hr

Lektura

Ana Begić, anbegic93@gmail.com
Jelena Rajčić, jrajcic21@gmail.com
Miroslav Sikirica, miroslav.sikirica@gmail.com
Ela Sommer, elasommer29@gmail.com

Dizajn

Antonija Trlaja, antonija-1@hotmail.com

Fotografija

Zvonimir Vukas, zzzvukas@gmail.com

Izdavanje je financijski potpomogao Studentski
zbor Sveučilišta u Zadru.

Časopis su osnovali studenti psihologije
Sveučilišta u Zadru 2018. godine.

Časopis izlazi jednom godišnje na hrvatskom
jeziku.

Poštovani čitatelji,

pred vama se nalazi prvi broj studentskoga časopisa *Psihoteka*. Časopis je nastao 2018. godine kao ideja nekolicine studenata oko koje se ubrzo okupilo dvadesetak studenata i profesora s Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru. Nismo se htjeli ograničiti samo na akademsku zajednicu, stoga je *Psihoteka* znanstveno-popularni časopis koji svojim sadržajem nastoji približiti psihologiju široj, neakademskoj zajednici. Ovaj broj časopisa sadrži 11 članaka (od kojih je sedam znanstvenih radova, a četiri su osvrta), tri intervjuja te tri komentara. Posljednja rubrika, Fototeka donosi galeriju fotografija s raznih događanja koja su obilježila proteklu godinu na Odjelu. Članci tematiziraju širok spektar različitih područja psihologije kao što su: edukacijska psihologija, psihologija ličnosti, socijalna psihologija, razvojna psihologija i druge.

Želim se zahvaliti svima koji su na bilo koji način pridonijeli stvaranju prvoga broja našega časopisa, počevši od autora koji su nam slali svoje rade, zatim recenzentata, savjetnika, lektora, dizajnerice i fotografa. Svi su oni na svoj jedinstven način dali iznimian doprinos bez kojega ostvarivanje ovoga velikog studentskog projekta ne bi bilo moguće.

Za kraj bih voljela istaknuti kako mi je bilo iznimno zadovoljstvo sudjelovati u realizaciji prvoga broja *Psihoteka*. Smatram da je ovo veliki korak u poticanju budućega interesa studenata za znanstveno-istraživačkim radom. Nadam se da će nove generacije studenata prihvati ovaj časopis kao platformu za objavljivanje svojih znanstvenih radova te na taj način stvoriti tradiciju studentskoga časopisa.

S poštovanjem,

Klara Rapan

sadržaj

Prizma

znanosti

5

Kvalitativna analiza zadovoljstva studiranjem studenata Sveučilišta u Zadru

17

Ispitivanje akademске uspješnosti i efikasnosti izvršavanja akademskih obveza kao funkcije kvalitete stambenih uvjeta, radnih navika te kvalitete odnosa sa susteranima u studentskom domu

34

Sklonost ovisnostima kod mladih – rizični i zaštitni čimbenici

48

Odnos samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole

59

Darovitost – identifikacija i rad s darovitom djecom u Republici Hrvatskoj

68

Navijački identitet i stav prema nasilju kod nogometnih navijača

80

Kad mračna trijada postaje mračnija – pitanje sadizma

Psihochat

90

Intervju: Bojan Musil

96

Intervju: Oliver Tošković

103

Intervju: Peter Jonason

Druga

112

Osvrt na film Podvojen

113

Osvrt na film Paklena naranča

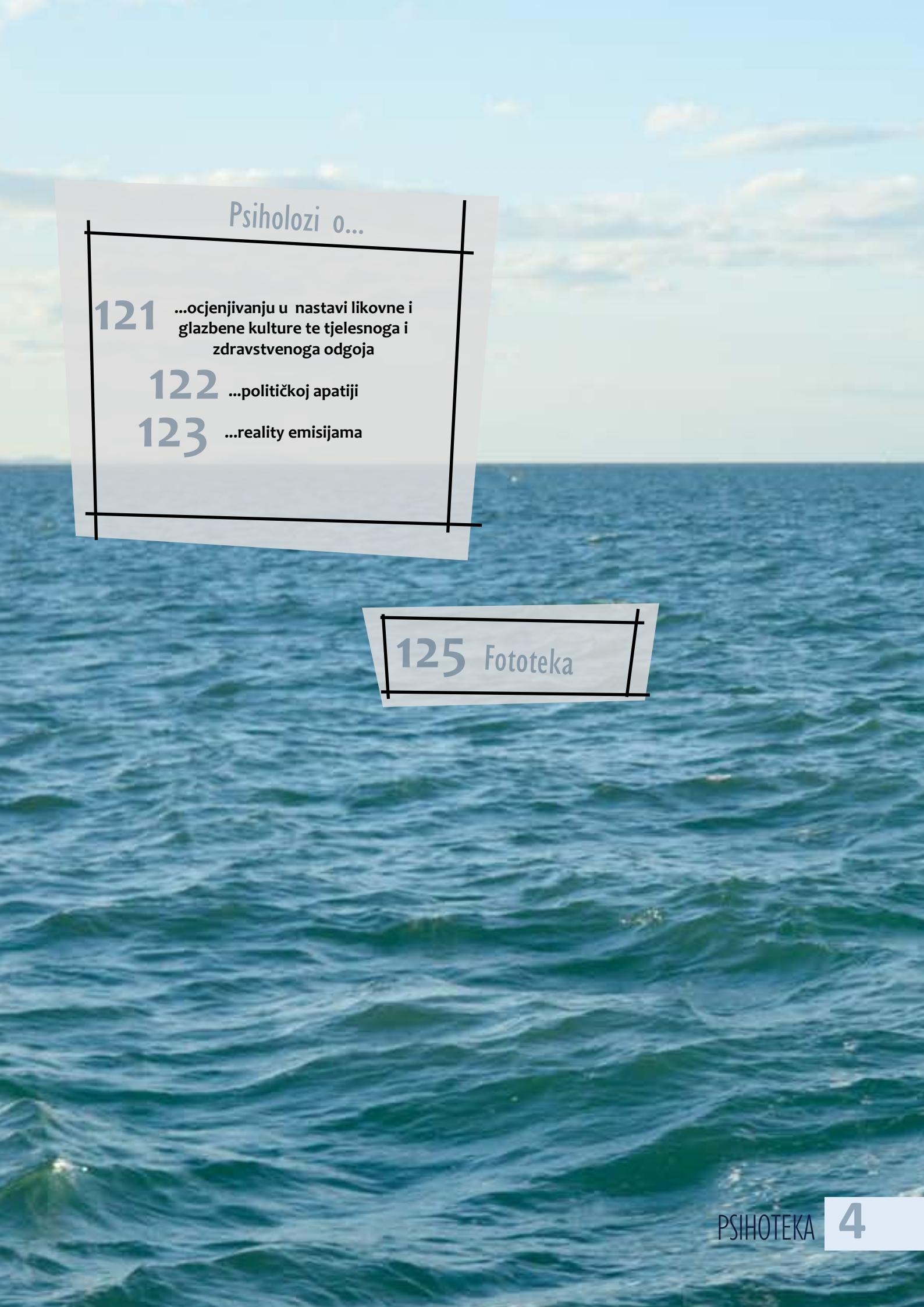
115

Miligramov eksperiment poslušnosti-odgovor na Holokaust?

118

Osvrt na knjigu Dar disleksije

perspektiva

Psiholozi o...

121 ...ocjenjivanju u nastavi likovne i glazbene kulture te tjelesnoga i zdravstvenoga odgoja

122 ...političkoj apatiji

123 ...reality emisijama

125 Fototeka

Kvalitativna analiza zadovoljstva studiranjem studenata

Sveučilišta u Zadru

Ana Bubrić, Anamarija Šesnić, Iva Hrgović, Antonia Maslov, Lucija Vojnović

Istraživački seminar

Ključne riječi

zadovoljstvo studiranjem
motivacija upisa
odabir studija
kvaliteta studija
društvene znanosti

Sažetak

Kontekstualni i motivacijski faktori u interakciji utječu na zadovoljstvo studenata, odnosno zadovoljstvo studiranjem ovisi i o samom studentu te njegovim aspiracijama, kao i o njegovoj percepciji aspekata poput kompetentnosti profesora, njihovoj investiranosti u kolegij, jasnih zahtjeva i očekivanja i slično. Kako bismo dobili što bolji uvid u izvore (ne)zadovoljstva studiranjem studenata na društvenim smjerovima na Sveučilištu u Zadru, proveden je polustrukturirani intervju. Pitanja su podijeljena u 4 kategorije: 1) zadovoljstvo profesorima, 2) zadovoljstvo sadržajima kolegija, 3) razlika između očekivanog i dobivenog znanja i iskustva te 4) zadovoljstvo organizacijom odjela. Odgovori sudionika kodirani su u 4 kategorije: 1) potpuno nezadovoljan, 2) uglavnom nezadovoljan, 3) uglavnom zadovoljan i 4) potpuno zadovoljan. Kao glavni izvori zadovoljstva ističu se kompetentnost i pristupačnost profesora te usluge tajništva, dok su glavni izvori nezadovoljstva nedostatak praktične primjene znanja te preširok obujam sadržaja zbog čega se površno obrađuje relevantno gradivo. Najveće globalno zadovoljstvo studijem izrazili su studenti informacijskih znanosti i studenti ranog predškolskog odgoja i obrazovanja, dok najveće nezadovoljstvo studijem izražavaju studenti kulture i turizma.

Visokoobrazovne ustanove, između ostalog, teže unaprijediti kako svoje usluge tako i cijelokupni razvoj studenata. To je vidljivo i iz brojnih dosadašnjih istraživanja koja su se bavila zadovoljstvom studenata. Podaci o zadovoljstvu studiranjem mogu biti upotrijebljeni ne samo u svrhu boljeg razumijevanja potreba studenata, već i za poboljšanje sveučilišne atmosfere. Na taj način zadovoljstvo studenata postaje odraz načina na koji institucije reagiraju na potrebe studenata, ali i mjera efikasnosti i uspješnosti iste. Faktori koji se povezuju sa zadovoljstvom studiranjem brojni su i raznoliki: od motivacije za upisom određenog smjera, percepcije okoline za učenje u kojoj se nalaze, što uključuje način na koji vide svoje profesore i kako procjenjuju kolegije koje polažu, do čimbenika kao što su socijalne interakcije, usluge fakultetskih tijela te izvannastavne mogućnosti. Prema Machado, Brites, Magalhaes i Sa (2011), definicija zadovoljstva studenata nije unificirana, ali ono što jest općeprihvaćeno je multidimenzionalna priroda koncepta. Navarro, Iglesias i Torres (2005) predlažu grupaciju dimenzija zadovoljstva unutar visokoobrazovnog sustava na sadržaje, nastavničko osoblje, metode poučavanja, okolinu, upis i podržavajuće službe. Drugi pak autori (Aldemir i Gulcan, 2004, prema Machado i sur., 2011) smatraju kako postoje četiri velike skupine faktora koji utječu na zadovoljstvo studenata: 1) institucijski faktori, 2) izvannastavni faktori, 3) očekivanja studenata, 4) studentska demografija. Prva se skupina odnosi na akademske (na primjer: kvaliteta obrazovanja, komunikacija s profesorima unutar i izvan predavaonice, kurikulum, literatura i ostali materijali te studentska evaluacija profesora) i na administrativne faktore (sveučilišna administrativna filozofija i praksa).

Druga skupina faktora obuhvaća sve društvene, zdravstvene, kulturne i sportske aktivnosti, ali i prijevoz te prehranu. Očekivanja su vezana uz studentov odabir smjera i vjerojatnost zapošljavanja nakon diplomiranja. Demografski faktori uključuju dob, spol, prisutnost na predavanjima itd.

Upisivanje određenog studijskog smjera nikad nije bezrazložno, a sami motivi variraju od intrinzične motivacije i iskrenoga interesa za neko područje do pritiska okoline, procjene "bolje išta, nego ništa" ili pak mogućnosti brzog zaposlenja i visoke zarade nakon studija. Motivacija je ključan čimbenik kada se radi o zadovoljstvu studijem, a samim time vezuje se i uz kvalitetu studija te uspjeh. Motivaciju obično definiramo kao proces koji potiče i usmjerava ponašanje ljudi prema nekom određenom cilju, a zadovoljstvo kao svojevrsni omjer očekivanoga, odnosno onoga što smatramo da bismo trebali dobiti i onoga što zaista dobivamo (Reić Ercegovac i Jukić, 2008). Što su motivi studenata više intrinzično orijentirani, to je zadovoljstvo studenata veće (Reić Ercegovac i Jukić, 2008). Kada govorimo o studentima društvenih smjerova, možemo pretpostaviti da su njihovi razlozi upisa u manjoj mjeri vezani uz mogućnost budućeg zaposlenja i visoku zaradu, premda to ne isključuje postojanje diskrepancije između očekivanja i realnosti u nekim drugim segmentima studiranja. Upravo takvi subjektivni faktori imaju nezanemariv utjecaj na cijelokupno zadovoljstvo studiranjem. Interakcija samoga studenta i njegove akademske sredine doprinose razumijevanju takozvanog konteksta *poučavanje/učenje*.

Dosadašnja iskustva u učenju, navike učenja te motivacija samo su neki od faktora koji ovise o svakom studentu, dok se kontekstualni faktori svode na kvalitetu poučavanja, smjer studiranja te način na koji se procjenjuje znanje. *Poučavanje/učenje* kontekst naglašava važnost studentove percepcije aspekata kao što su kompetentnost profesora, njihova investiranost u kolegij, zanimljivost načina predavanja i održavanje jasnih očekivanja od svojih studenata (Struyven, Dochy, Janssens i Gielen, 2006).

Najbolji način na koji sveučilišta mogu privući kvalitetne studente jest pridavanjem važnosti i uzimanjem u obzir studentskih potreba i očekivanja. Stupanj zadovoljstva trenutnih studenata s ponuđenim znanjem i drugim uslugama koje njihov studij pruža uvelike pridonosi udjelu upisa novih studenata upravo na taj studij (Motefakker, 2016). Dakle, kako bi se potaknuo što veći broj kvalitetnih studenata da se odluče na upisivanje i ostajanje na određenoj instituciji do kraja obrazovanja, od ključne je važnosti da se poradi na zadovoljstvu trenutačnih studenata, a takvi pothvati moraju krenuti od otkrivanja izvora zadovoljstva i nezadovoljstva studenata. Nadalje, u istraživanjima koja se bave reputacijom sveučilišta (davatelja profesionalnih usluga) sve češće se u obzir uzima i zadovoljstvo studenata (primatelja usluga) (Beerli Palacio, Menses i Pérez Pérez, 2002). Tako se u istraživanju Kazoleasa, Kim i Moffit (2001) analizirala percepcija studenata o organizacijskim, personalnim i okolinskim faktorima sveučilišta, a Milo i sur. (1989, prema Beerli Palacio i sur., 2002) proučavali su učinke negativnog publiciteta na sliku, odnosno reputaciju sveučilišta.

Također, Ivy (2001) naglašava važnost poboljšanja reputacije, a Fram (1982) važnost profesora, usmjeravanje s obzirom na studentove predispozicije, javno mišljenje u sveučilišnom okruženju te ankete o zadovoljstvu studenata kao determinantu optimizacije slike sveučilišta. Mnoga istraživanja (Oliver i Linda, 1981; Bolton i Drew, 1991, prema Beerli Palacio i sur., 2002) navode kako je za reputaciju sveučilišta bitan faktor zadovoljstva studenata, ali i da slika o sveučilištu (reputacija) doprinosi osjećaju (ne)zadovoljstva studenata (Weiner, 1985). Nadovezujući se na spomenute aspekte koji okružuju fenomen zadovoljstva studenata, cilj ovog istraživanja bio je dobiti uvid u izvore zadovoljstva i nezadovoljstva studenata Sveučilišta u Zadru. To bi moglo poslužiti dalnjem razvoju Sveučilišta u vidu poboljšanja trenutnih nedostataka, a samim time i održavanja i/ili povećavanja dobre reputacije institucije, kao one koja se brine za svoje studente u svim relevantnim segmentima. U ovakvim istraživanjima studentima se omogućuje da iznesu vlastita mišljenja o studiju koji pohađaju (razinu zadovoljstva) te da njihovi iskazi dođu do Sveučilišta kojemu bi pak trebalo biti u cilju da maksimira dostupnost onoga što je studentima važno. Unatoč tome što je zadovoljstvo studenata kompleksan fenomen, većina mjera zadovoljstva dizajnirana je za jednostavno ispitivanje globalnog zadovoljstva. Najčešće se koriste skale s četiri do sedam oznaka zadovoljstva: od *izrazito nezadovoljan* do *izrazito zadovoljan*. Jedan od očitih nedostataka ovakvih upitnika je taj što ne uspijevaju prepoznati kakvoču svojstava obrazovnog iskustva, kao i variranje studentovog stupnja zadovoljstva sa svakim pojedinim obilježjem.

FOTO: Zvonimir Vukas

Takav tradicionalan pristup ovom problemu, koji uključuje pitanja o globalnom zadovoljstvu, onemogućuje detaljniji uvid u pojedine aspekte zadovoljstva (Elliott i Shin, 2002). Stoga je provedeno kvalitativno istraživanje kako bi se dobio dublji uvid u zadovoljstvo studenata, a koje bi moglo poslužiti kao konstrukcija smjernica dalnjeg razvoja te poboljšanja Sveučilišta kao institucije i organizacije čiji su studenti članovi. U ovo istraživanje krenulo se bez eksplisitnih prepostavki, a temeljilo se na unaprijed kategoriziranim pitanjima otvorenog tipa. Pitanjima se nastojao obuhvatiti što širi raspon već spomenutih faktora o kojima ovisi zadovoljstvo studiranjem, a sve s ciljem da se otkrije koji su izvori zadovoljstva i nezadovoljstva studenata društvenih znanosti na Sveučilištu u Zadru.

METODA

Sudionici:

Početni cilj ovog istraživanja bio je ispitati zadovoljstvo studiranjem kod studenata Sveučilišta u Zadru. Međutim, zbog povećeg broja studijskih usmjerenja na zadarskom Sveučilištu, vremenskog ograničenja unutar kojeg se trebalo provesti istraživanje te znatno većeg troška koji bi bio prisutan ukoliko bi se intervjuiralo studente svih studijskih odjeljenja na Sveučilištu u Zadru, prihvaćena je sugestija supervizora pa je uzorak ograničen na samo jednu skupinu studijskih usmjerenja (Motefakker, 2016). Razlog zbog kojeg su za sudionike izabrani upravo studenti društvenih studija bila je njihova dostupnost. Budući da su i sami istraživači studenti društvenog usmjerenja, otpočinjanje sakupljanja sudionika krenulo je upravo od Odjela za psihologiju.

Sudionici su uzorkovani tehnikom snježne grude, odnosno od samih sudionika tražilo se da pronađu kolegu, s istog ili različitog smjera, koji je također voljan sudjelovati u istraživanju. Ova tehnika se primjenjivala dok se nije pronašao dovoljan broj sudionika sa svakog društvenog smjera te dok se odgovori studenata s istog smjera nisu počeli ponavljati. U istraživanju je sudjelovalo 21 student, od toga 18 studentica (85,7%) i 3 studenta (4,7 %) sa Sveučilišta u Zadru. U istraživanje su uključeni studenti svih godina studija, od prve godine prediplomskog do druge godine diplomskog studija (dobni raspon: 18 - 24 god). Redom su najviše sudjelovali studenti druge godine, odnosno njih 9 (42,9%), zatim 5 studenata sa četvrte godine (23,8%), 3 studenata s treće i 3 s pete godine (14,3%) te 1 student s prve godine studija (4,3%). Polustrukturiranim intervjuom ispitana su po tri studenta sedam društvenih studija: sociologija, rani i predškolski odgoj i obrazovanje, učiteljski studij, informacijske znanosti, kultura i turizam, pedagogija i psihologija.

Postupak i instrumenti:

U svrhu ovog istraživanja korišten je polustrukturirani intervju koji je trajao približno 20 minuta, a pitanja su bila podijeljena u 4 kategorije s potpitanjima koja su omogućila kvalitetniju analizu stupnja zadovoljstva studiranjem. Kategorije pitanja obuhvaćale su redom: 1) zadovoljstvo profesorima, odnosno njihovu kompetentnost i pristupačnost, 2) zadovoljstvo sadržajima kolegija i njihovu primjenjivost u budućnosti, 3) razliku između očekivanog i dobivenog znanja i iskustva, odnosno motive upisivanja baš tog studija i 4) stupanj zadovoljstva organizacijom odjela koja se tiče bodovnog opterećenja i tjednog rasporeda predavanja.

Pitanja su zajedno osmislili autori istraživanja, a odobrena su od strane supervizora. Velika se pažnja pridala tome da pitanja budu otvorenog tipa, odnosno da sudionicima ni na koji način ne sugeriraju odgovore te da im sama konstrukcija pitanja ne ograničava odgovor na da/ne.

Intervjue je provodila jedna osoba kako bi bilo kakav utjecaj ispitivača bio minimaliziran, tj. ujednačen za sve sudionike. Intervju se sa svakim od sudionika provodio na mjestu koje je sudionik sam predložio uz prethodnu napomenu istraživača o važnosti ugodne i mirne atmosfere odabrane lokacije. Svi intervjuji su snimani mobilnom aplikacijom snimača glasa, uz usmeni pristanak sudionika, a zatim su transkribirani kako bi se očuvala autentičnost svakog odgovora.

Pri kodiranju odgovora i procjenjivanju sudjelovalo je troje procjenjivača koji su individualno davali ocjene intenziteta zadovoljstva unutar sudionikovih odgovora. Moguće ocjene su bile 1, 2, 3 i 4, odnosno potpuno nezadovoljan, uglavnom nezadovoljan, uglavnom zadovoljan i potpuno zadovoljan. Potom su se individualne procjene troje istraživača uprosječile kako bi se formirala konačna procjena razine zadovoljstva sudionika za svako pojedinačno pitanje. S obzirom na to da je sa svakog društvenog smjera ispitano po troje studenata, kao mjera općeg zadovoljstva na razini usmjerenja, uzet je prosjek njihovih mišljenja i dojmova, na sličan način kao što je već opisano, odnosno kao razina zadovoljstva nekim faktorom, koji je obuhvaćen unutar jednog pitanja, uzimao se prosjek već procijenjenih odgovora troje studenata tog smjera.

Primjeri pitanja po kategorijama

1) Zadovoljstvo profesorima:

- Smatrate li profesore na vašem odjelu dovoljno kompetentnima i koliko je za vas važna kompetentnost?

2) Zadovoljstvo sadržajima kolegija:

- Kakvo je vaše mišljenje o literaturi koju koristite?

3) Razlika između očekivanog i dobivenog znanja i iskustva:

- Koji su vaši motivi upisivanja ovog smjera? Jesu li vaša očekivanja ispunjena?

4) Zadovoljstvo organizacijom odjela:

- Općenito gledajući mislite li da je bodovno opterećenje kolegija usklađeno sa njihovim stvarnim zahtjevima?

RASPRAVA

Sociologija:

Na studiju sociologije studenti su najviše zadovoljni profesorima i uslugama tajništva. Ističu kompetentnost, pristupačnost te otvorenost profesora za konzultacije, od kojih je većina okarakterizirana kao iskusna i zainteresirana za posao kojim se bave (*Mlađi profesori zrače zainteresiranošću i novim pogledima na znanost, a stariji prednjače glede bogatog iskustva*). Nadalje, studenti su djelomično zadovoljni dostupnom literaturom, stečenim znanjem i primjenom te zanimljivošću predavanja, ali ipak naglašavaju trud profesora. Što se tiče razlike između dobivenog i očekivanog znanja i iskustva, studentima sociologije uglavnom su ispunjena očekivanja, a studij bi u potpunosti preporučili drugima te ga i sami ponovno upisali. Djelomično su zadovoljni organizacijom bodovnog opterećenja te opremljenošću fakulteta tehnikom, a većina, kao glavni nedostatak fakulteta, ističe manjak prakse (*Mislim da bi nam dobro došlo više opipljivog terenskog rada u smislu provođenja istraživanja*) i suhoparnu literaturu.

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje:

S druge strane, studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja najzadovoljniji su praksom, ističući adekvatnu primjenu stečenog znanja u dječjim vrtićima (*Svaki semestar imamo 35 sati prakse na kojoj sve naučeno iz pedagogije i psihologije možemo primijeniti*). U potpunosti su zadovoljni i dostupnom literaturom, rasporedom predavanja te bi i oni preporučili ovaj studijski program drugima. Generalno su zadovoljni svojim profesorima, uz izuzetak razine pristupačnosti i zanimljivosti održavanja predavanja. Nadalje, studenti su uglavnom zadovoljni uslugama tajništva te organizacijom bodovnog opterećenja, a ističu dobru izbalansiranost rasporeda predavanja tijekom tjedna. Kao i studenti sociologije, studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja kao izvor nezadovoljstva spominju tehničku opremljenost odjela, a najviše prigovora vezalo se uz preveliku opširnost pojedinih kolegija.

Učiteljski studij:

Na učiteljskom studiju studenti su uglavnom zadovoljni svojim profesorima, ističući pritom kompetentnost, otvorenost i uvijek prisutnu mogućnost dolaska na konzultacije, dok su sa zanimljivošću predavanja nešto manje zadovoljni, kritizirajući šablonski princip te neinteraktivni pristup predavanju (*Neki profesori samo održe prezentaciju i to je to, ali ima i onih koji potiču razgovor, uglavnom su to mlađi profesori*). Kao najveći nedostatak Odjela istaknula se literatura koja ne prati sadržaje predavanja (*Navedena literatura nije povezana s predavanjima, svi uče sa „preza“ i ne koriste literaturu, popis je naveden čisto reda radi*) te nedostatak prakse koji je, čini se, opetovan problem na društvenim studijima. Ipak, studentima učiteljskog fakulteta očekivanja su uglavnom ispunjena, ali smatraju kako na drugim sveučilištima ima više mogućnosti praktične primjene. Osim nedostatka prakse, studenti kritiziraju i raspored predavanja, koji je nekim danima pretrpan, uz predugačke pauze. Nisu izrazili veće zamjerke u vezi s opremljenošću učionica, uslugama tajništva ni bodovnim opterećenjem.

Kultura i turizam:

Studenti kulture i turizma su, u usporedbi sa studentima s ostalih odjela društvenih znanosti, izgleda, najnezadovoljniji. Naglašavaju sumnju u kompetentnost profesora, nezanimljivost predavanja (*Možda 2 od 15 profesora predaje na zanimljiv način*), teško dostupnu literaturu, neupotrebljivost stečenog znanja te neizbalansiran raspored predavanja kao izvore nezadovoljstva. Najviše kritiziraju površno obrađivanje velikog opsega gradiva.

Međutim, zadovoljstvo izražavaju stalnom mogućnosti odlaska na konzultacije te, većinom, pristupačnim profesorima (*Ništa nam ne govore priko sata nego na konzultacijama i svako dobije poseban mail, al' uvik možeš doći i vidit šta si falija*). Što se tiče praktične primjene znanja, ona im je omogućena, no studenti nisu zadovoljni istom te smatraju kako nije osobito korisna. Kad se uspoređuju s drugim sveučilištima, smatraju kako među njima nema većih razlika. Što se tiče preporuke studija, odgovori su različiti - neki studenti bi preporučili upisivanje i ponovno upisali dotični smjer, dok drugi, zbog dominacije negativnih faktora, to nikako ne bi učinili.

Informacijske znanosti:

Za razliku od studenata kulture i turizma, studenti informacijskih znanosti su u potpunosti zadovoljni kompetentnošću profesora (*Vrlo su kompetentni, mogla bi čak reći da ih je preko 90 posto više nego kvalitetno*), zanimljivošću predavanja, na kojima se potiče interaktivni način rada te, praktičnom primjenom u kvalitetnim ustanovama, pri čemu steknu potrebna znanja i iskustva. Uz to, u potpunosti su zadovoljni tehničkom opremljenošću učionica, novim računalima, uslugama tajništva, kao i pristupačnošću tajnice. Kao glavni nedostatak studija, studenti naglašavaju nerazumljivu terminologiju i literaturu na engleskom jeziku (*"Uuf, nemam pozitivno ništa o literaturi, sve nam je na engleskom, termini skroz nejasni"*). Studentima informacijskih znanosti većinom su ispunjena očekivanja te bi preporučili upisivanje ovog smjera iako, doduše, spominju problem zaposlenja.

Pedagogija:

Na studiju pedagogije kao najveći problem istaknuo se nedostatak prakse, a zatim slijedi monoton i isključivo frontalni pristup održavanju predavanja (*Ne predaju nikako na zanimljiv način. Stalno kritiziraju frontalni način rada...kroz frontalni način rada. Znači, čista teorija na satu uz malo komunikacije*). Također, za razliku od većine sudionika s drugih društvenih smjerova, smatraju kako je na drugim sveučilištima mogućnost praktičnog rada omogućena u značajno većoj mjeri. Izuzev toga, studenti su zadovoljni otvorenom mogućnošću odlaska na konzultacije, kompetentnošću (*Smatram da su svi profesori kompetentni, vidi se da su uključeni u sve što se događa i da imaju iskustva*) i pristupačnošću profesora, uz par iznimaka distanciranih profesora, te opremljenošću učionica pametnim pločama. Uglavnom su zadovoljni tajništvom, dostupnošću literature koja prati predavanja te rasporedom predavanja. Što se tiče bodovnog opterećenja, naglašavaju potrebu za nekim manjim preinakama, no smatraju da većina kolegija ima bodovno opterećenje u skladu s težinom i zahtjevima istih.

Psihologija:

Studenti psihologije naglašavaju visoku razinu kompetentnosti profesora, mogućnost odlaska na konzultacije te njihovu pristupačnost (*Otvoreni su za konzultacije, uvijek su tu i pomognu čak i kad su usred nekog svog posla, iskopat će moj ispit i pokazat mi ga*), uz nekoliko iznimaka. Uglavnom su zadovoljni zanimljivošću predavanja svojih profesora, iako spominju monotonost pojedinih predavača.

Što se tiče literature, redovito je dostupna, međutim, kao problem navode nerecentnost iste te veliku rascjepkanost izvora iz kojih je potrebno učiti. Očekivano, kao najveći problem, studenti psihologije ističu manjak prakse, što im stvara strah od nekompetentnosti u budućem poslu, kao i od neupotrebljivosti stečenog znanja (*Veliki minus fakulteta je praktična primjena znanja. Malo toga se stavlja u realne situacije u kojima je to znanje upotrebljivo i od prve godine postoji strah u meni da jednog dana neću izaći k'o dovoljno kompetentan psiholog*). Nadalje, u vezi s ispunjenošću očekivanja, studenti su uglavnom zadovoljni, iako ističu kako su očekivali više prakse te manji naglasak na znanstvenom pristupu. Na navedenom temelje i usporedbu sa studijem psihologije na drugim sveučilištima u Hrvatskoj koji su, po njima, više praktično orijentirani. Studenti su, također, posebno zadovoljni pristupačnošću i efikasnošću tajnice te rasporedom predavanja koji je dobro izbalansiran preko tjedna, uz obično jedan slobodan dan, što odgovara svim studentima, a ponajviše onima koji nisu iz Zadra. Ono što su studenti spominjali kao jedan od nedostataka Odjela jest bodovno opterećenje kolegija, pri čemu redovito navode neusklađenost ECTS bodova sa stvarnim zahtjevima predmeta (*Mislim da je bodovno opterećenje predmeta katastrofalno... neke stvari koje imaju malo bodovnog opterećenja mi shvaćamo nebitnima, a zapravo su jako bitne za bit dobar psiholog*). Osim toga, ističu i nedostatak te zastarjelost znanstvene aparature, no izražavaju razumijevanje za finansijske mogućnosti Odjela.

ZAKLJUČAK

Kao glavni izvori nezadovoljstva na većini odjela društvenih znanosti, javljuju se nedostatak praktične primjene znanja te preveliki fokus na nepotrebnim sadržajima zbog čega se površno obrađuje relevantno gradivo. Stoga, možemo reći da bi valjalo poraditi na otvaranju mogućnosti praktične primjene znanja studentima kako bi se osigurala viša razina kompetentnosti i spremnosti za intrapersonalni i poslovni razvoj. Nadalje, trebalo bi osigurati što kvalitetniju i recentniju literaturu te studentima na što zanimljiviji i inovativniji način prenijeti kako znanje tako i vlastito iskustvo. Svakako se treba osvrnuti i na glavne izvore zadovoljstva, odnosno kompetentnost i otvorenost profesora te usluge tajništva. Činjenica da su studenti većinom zadovoljni razinom znanja i kompetencija koje njihovi profesori posjeduju te njihovom spremnošću na suradnju govori kako bi se, uz neke preinake u načinu prenošenja znanja, mogao osigurati veći stupanj zainteresiranosti za učenjem te općenito osjećaj usvojenosti novih znanja i vještina.

Kao nedostatak istraživanja može se navesti mogućnost da su se pojedini sudionici, zbog poznavanja intervjueru, suzdržavali kod pojedinih pitanja izraziti potpuno iskreno mišljenje, moguće zbog određene racionalizacije kako bi svjesno ili nesvesno opravdali sebi ili intervjueru izbor odjela na kojem studiraju. Također je moguća i druga krajnost, odnosno da su sudionici, kako bi stvorili sliku težine odabranog smjera, upućivali nešto oštريje kritike svojim profesorima, sadržaju kolegija ili odjelu općenito.

S druge strane, nekim sudionicima, koji nisu poznavali intervjueru, možda nije bilo potpuno ugodno iscrpno i iskreno odgovarati na sva postavljena pitanja. Nadalje, kao još jedan nedostatak naveli bismo i to da su neki od sudionika također predložili svoje prijatelje za sudionike što je potencijalno moglo rezultirati većim stupnjem slaganja u mišljenjima o nekom smjeru. Što se tiče načina dodjeljivanja bodova, moguć nedostatak je da su na određivanje granice između primjerice "uglavnom nezadovoljni" i "uglavnom zadovoljni", djelovali subjektivni doživljaji istraživača što bi, da su istraživači iskusni, moglo i pripomoći interpretaciji dobivenih odgovora i rezultata. Navedeno neiskustvo se moglo odraziti i na sam intervju budući da je bio polustruktuiran, odnosno uz potpitanja je dosta nalikovao na razgovor, stoga ne možemo u potpunosti isključiti mogućnost da su sudionici prilagođavali svoje odgovore onome što su mislili da intervjuer želi čuti. Sudionici su sami predlagali mjesto na kojem su htjeli odraditi intervju što su istraživači procijenili kao prihvatljivu ideju u želji da se sudionik osjeća što opuštenije. No, sudionici su birali međusobno jako različita mjesta, stoga bi možda trebalo ujednačiti faktor atmosfere i razine distrakcija na mjestu na kojem se provodi intervju, pazeci pritom da se sudionici svejedno osjećaju dovoljno ugodno. Osim poboljšanja navedenih mogućih nedostataka ovog istraživanja, kao prijedlog za buduća istraživanja trebalo bi povećati broj sudionika, osobito s viših godina studija koji mogu dati širu i potpuniju sliku o zadovoljstvu aspektima studiranja na svom odjelu.

QUALITATIVE ANALYSIS OF STUDENT SATISFACTION AT UNIVERSITY OF ZADAR

SUMMARY

The interaction of contextual and motivational factors has influence on students' satisfaction with educational experiences as it depends on individual student and their aspirations, and their perception of instructors' competence, investment, clarity of demands and expectations. In order to get better insight into sources of (dis)satisfaction at social sciences departments at University of Zadar, a semi-structured interview was conducted. Questions were divided into 4 categories: 1) evaluation of instructors, 2) satisfaction with course content, 3) difference between expected and obtained levels of knowledge and experience, 4) satisfaction with department organization. Answers were encoded into 4 categories: 1) completely dissatisfied, 2) mostly dissatisfied, 3) mostly satisfied and 4) completely satisfied. Both perceived competence and affability of instructors, and contentment with supporting services, stood out as sources of satisfaction. The main source of dissatisfaction is the lack of practical application of knowledge and a too broad course content. Highest rates of satisfaction were observed among students from Departments of Information sciences and Preschool teacher education, while the lowest satisfaction rates were noted among students from Department of Tourism and communication studies.

Key words: student satisfaction, enrollment, student motivation, college quality, learning context, social sciences

LITERATURA

- Beerli Palacio, A., Díaz Meneses, G. i Pérez Pérez, P. J. (2002). The configuration of the university image and its relationship with the satisfaction of students. *Journal of Educational administration*, 40(5), 486-505.
- Elliott, K. M. i Shin, D. (2002). Student satisfaction: An alternative approach to assessing this important concept. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2), 197-209.
- Ivy, J. (2001). Higher education institution image: a correspondence analysis approach. *International Journal of Educational Management*, 15(6), 76-82.
- Kazoleas, D., Kim, Y. i Moffit, M.A. (2001). *Institutional image: a case study*. *Corporate Communications: An International Journal*, 6(4), 205-16.
- Navarro, M., Iglesias, M. i Torres, P. (2005). A new management element for universities: satisfaction with the offered courses. *International Journal of Educational Management*, 19, 505–526.
- Machado, de Lourdes, M., Brites, R., Magalhaes, A. i Sa, M. J. (2011). Satisfaction with Higher Education: critical data for student development. *European Journal of Education*, 46(3), 415-432.
- Marinović, L. (2014). Ispitivanje odnosa percepcije kvalitete kolegija, nekih aspekata motivacije te studentskoga dostignuća i zadovoljstva. *Društvena istraživanja*, 23(4), 681-700.
- Motefakker, N. (2016). The Study of the Level of Satisfaction of the Students of the Faculty of Social Sciences with Welfare Services of Imam Khomeini International University of Qazvin. *Procedia Economics and Finance*, 36, 399–407.

Reić Ercegovac, I. i Jukić, T. (2008). Zadovoljstvo studijem i motivi upisa na studij.

Napredak, 149(3), 283-295.

Struyven, K., Dochy, F., Janssens, S. i Gielen, S. (2006). On the dynamics of students' approaches to learning: The effects of the teaching/learning environment. *Learning and Instruction*, 16(4), 279-294.

Weiner, B. (1985). Spontaneous causal thinking. *Psychological Bulletin*, 97(1), 74-84.

Ispitivanje akademske uspješnosti i efikasnosti izvršavanja akademskih obveza kao funkcije kvalitete stambenih uvjeta, radnih navika te kvalitete odnosa sa sustanarima u studentskom domu

Danijela Marasović, Kati Kezić, Anna Krolo

Izvorni znanstveni rad

Ključne riječi

ekološka psihologija

studentski dom

kvaliteta življenja

cimerstvo

akademska uspješnost

učenje

U povijesti istraživanja u području ekološke psihologije često se bavilo utjecajem okoline studentskog doma na efikasnost izvršavanja akademskih obaveza. S obzirom na primjenjivost rezultata u svrhu poboljšanja studentskog života, cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos akademske uspješnosti s faktorima poput odnosa sa sustanarom, utjecaja učenja u različitim prostorijama i konzumacije alkohola. U istraživanju je sudjelovao 71 stanar studentskog doma u Zadru. Ispunjavalici su upitnik o kvaliteti života u studentskom domu, između ostalog uključujući i odnos sa sustanarom i navike učenja. Rezultati ukazuju na negativnu povezanost zadovoljstva stambenim uvjetima i percipiranim sprječavanjem učenja od strane sustanara, tj. percepcijom sustanara kao distraktora. Isto tako ukazuju na više procjene efikasnosti za one koji uče samostalno, nego grupno. Nadalje, ne ukazuju na povezanost akademske uspješnosti s kvalitetom odnosa sa sustanarom, niti s konzumacijom alkohola. Zaključno, to što studenti ne doživljavaju smetnje konzumacije alkohola u sobi na akademsku uspješnost kao smetnje proizišle iz određenih elemenata *cimerstva* te što im je procjena efikasnosti viša ukoliko uče samostalno, ukazuje na potrebu studenata za vlastitim, privatnim prostorom u domu koji će im pružiti optimalne uvjete za izvršavanje akademskih dužnosti.

Sažetak

Imajući na umu drastičan razvoj urbanih prostora i prostora življenja općenito, ekološka psihologija postaje nužna za oblikovanje pojedinčeve okoline, koja bi trebala biti optimalna za efikasnost rada i obavljanje svakodnevnih dužnosti.

UVOD

Istraživanja na području ekološke psihologije – *Disciplina koja proučava interakciju između pojedinaca i njihove izgrađene i prirodne okoline* (Steg, van den Berg i de Groot, 2012, str. 2) – postaju sve potrebnija s razvojem arhitekture i izgradnje svijeta koji nas okružuje. Ekološka je psihologija poput prizme koja sažima faktore ugodnosti i funkcionalnosti s ciljem pružanja optimalnog osjećaja boravljenja u prostoru. Uz to je potrebna i stimulacija prostora u smjeru efikasnosti rada onog tko boravi u njemu (Steg, van den Berg i De Groot, 2012). Upravo time bi se trebalo voditi pri izgradnji objekata koji uključuju buduće obavljanje određenog rada u njemu. Studentski dom je primjer takvog objekta. S obzirom na to da smještaj predstavlja prvi i jedan od najvažnijih problema za studente (Ersøy i Arpacı, 2008), studenti ukazuju na potrebu za okolinom koja osigurava ugodno stanovanje i uvjete za izvršavanje akademskih obaveza. Kvaliteta prostora se očituje u zadovoljstvu stanovanjem ili prebivalištem. Ono uključuje tri komponente: ponašajnu, kognitivnu i afektivnu. U slučaju istraživanja studentskog doma je potrebno istaknuti kognitivnu komponentu, koja se odnosi na percepciju stambene kvalitete doma. Kako bi se navedeno mjerilo, razvijen je mjerni instrument PREQIs (*Perceived Residential Environment Quality Indicators*) (Fornara, Bonaiuto i Bonnes, 2010). Kroz 11 skala proučava 4 makrodimenzije kvalitete okoline i to prostornu (arhitektonsko i urbano planiranje), ljudsku (ljudski i društveni odnosi), funkcionalnu (usluge, ustanove i sadržaji) i kontekstualnu (tempo života, zdravlje, zagađenje okoliša, itd.). Prostorna dimenzija se ispituje skalama: *Prostor arhitektonskog i urbanog planiranja, Organizacija i pristupačnost cesta i Zelene površine*. Ljudska je obuhvaćena jednom skalom koja se naziva *Značajke socijalnog odnosa*.

Skale *Socijalne usluge, Rekreacijske usluge, Trgovačke usluge i Usluge transporta* se odnose na funkcionalnu dimenziju, dok su *Životni tempo, Zdravlje okoliša i Održavanje i njega* skale sastavljene za ispitivanje kontekstualne dimenzije. PREQIs se pokazao točnim, ispitujući zapadnoeuropejsko društvo i populaciju Europske Unije općenito, a kasnije je gotovo isto potvrđeno u Kini (Mao, Fornara, Manca, Bonnes i Bonaiuto, 2015) i Iranu (Bonaiuto, Fornara, Ariccio, Cancellieri i Rahimi, 2015). Kao jedna od najbitnijih stavki u studentskom domu izdvaja se prostor za učenje. Kvaliteti studentskog doma uvelike doprinosi kvalitetu spomenutog. Takav prostor bi trebao biti mjesto samostalnog učenja te mjesto isključivo učenja. Također slobodno od distrakcija i buke drugih ljudi te aparata, mobitela, grijanja i sličnih uređaja. Osim toga je potrebno adekvatno osvjetljenje, opremljenost aparatima za hlađenje i grijanje s ručnim upravljanjem, knjigama i materijalom za učenje te udobnim stolicama i adekvatnim površinama i policama. Za kraj bi trebao biti mjesto bez posebnog *dress codea* i lijepo uređeno (Hsia, 1968). U istraživanju Kocamana, Sezera i Cetinkola (2017) je ustanovljeno nisko zadovoljstvo prostorima zajedničkog korištenja, uz napomenu da prostori koji bi trebali pružati mogućnost socijalne interakcije nisu efikasno iskorišteni. Nadalje, uvezši u obzir vrijeme provođenja u njoj, studentska soba igra veliku ulogu u tome hoće li student procijeniti boravište u studentskom domu ugodnim ili ne. Što se toga tiče, u istraživanju Hsia (1968), studenti su izvještavali o 13 od 20 najiritirajućih elemenata u sveukupnom boravljenju u studentskom domu, kao što su grijanje, veličina sobe, kupatilo i stol za učenje, te 3 od 5 najnužnijih poboljšanja.

Isto tako je zabilježeno kako je veličina prozora najzadovoljavajući i najiritirajući element, ovisno o njegovoj orijentaciji i veličini. U potonjem ga se može smatrati okolinskim stresorom, a u slučaju studentskog doma možemo govoriti za većinski akutne okolinske stresore. Takvi su oni privremeni, bez uzrokovanja smetnji na dugoročnom planu životnog vijeka (Steg, van den Berg i De Groot, 2012). Od navedenih dimenzija ispitivanih PREQIs-om, za ovo se istraživanje kao relevantne izdvajaju ljudska i kontekstualna. Ljudska dimenzija se u studentskom domu ponajviše pronalazi u odnosu sa sustanarom. Nesklad sa sustanarom nerijetka je pojava, koja može rezultirati nezadovoljstvom i opterećenosti stambenim prostorom, što može voditi do pada efikasnosti u akademskom smislu. S druge strane, pretjerano dobar odnos sa sustanarom povećava prilike druženja i zajedničkih aktivnosti. Takav odnos također može rezultirati slabijom efikasnosti obavljanja akademskih obaveza uslijed njihova zanemarivanja. Osim direktnog odnosa sa sustanarom, sam doživljaj napućenosti prostora može igrati ulogu u subjektivnoj kvaliteti življenja. S obzirom na smanjenu dostupnost prostora, napućenost naponsjetku vodi ograničenju bhevioralnih opcija, otežava regulaciju socijalne interakcije i rezultira invazijom osobnog prostora (Steg, van den Berg i De Groot, 2012). Kontekstualna dimenzija, kako je već spomenuto, uključuje faktore kao što su tempo života i zdravlje. Kroz nju se može proučavati efekt konzumacije alkohola na kvalitetu življenja. Uzevši u obzir podatak veće konzumacije alkohola i cigareta kod studenata smještenih u dom u odnosu na one koji žive s roditeljima, moguće je pretpostaviti kako dolazi do smanjene kvalitete življenja u

studentskom domu (Tadić, Bevanda, Babić, Vasilj i Martinac, 2016). Premda je, očekivano, alkohol povezan sa smanjenjem vitalnosti studenata, u istom istraživanju Nura, Kibika, Kilića i Sümera (2017), nije pronađena razlika u mentalnom zdravlju između onih koji konzumiraju i ne konzumiraju alkohol. U istraživanju na hrvatskim studentima je čak 85% studenata navelo kako konzumira alkohol, pri čemu su se ipak zadržali na niskoj do srednje razine rizičnih posljedica takvog ponašanja (Miškulin, Petrović, Miškulin, Puntarić, Milas, Dahl i Rudan, 2010).

S obzirom na dosadašnja saznanja i mogućnost primjene dobivenih rezultata, cilj istraživanja bio je ispitati odnos akademske uspješnosti stanara studentskog doma u Zadru s parametrima kvalitete odnosa sa sustanarom te utjecaj navika učenja u različitim prostorijama i navika konzumacija raznih sredstava u studentskoj sobi na akademsku uspješnost. Prvo, očekuje se pozitivna korelacija akademske uspješnosti, procjena efikasnosti učenja i općeg zadovoljstva stambenim uvjetima s poticajnom okolinom ostvarenom kroz kvalitetan odnos sa sustanarom (sustanarima s kojima su ostvareni uspješni dogовори, visoko slaganje, niski konflikti i razina distrakcije, visoka razina poticaja, odgovorno izvršavanje akademskih obveza i urednost). Drugo, za očekivati je da će osobe koje preferiraju izvršavanje svojih akademskih obaveza u potpunoj samoći procjenjivati svoje učenje efikasnijim te da imaju bolji akademski uspjeh od osoba koje izvještavaju o preferenciji prema grupnom učenju ili podjednakoj preferenciji. Treće, prepostavlja se da osobe, koje su se izjasnile da konzumiraju alkoholna pića, imaju niži akademski uspjeh te da će procjenjivati svoje učenje manje efikasnim u odnosu na osobe koje su se izjasnile da ne konzumiraju alkohola pića.

METODA

Sudionici: U istraživanju je sudjelovao 71 stanar studentskog doma u Zadru. Prosječna dob sudionika je 21,77 godina ($SD=1,96$), s tim da je 58 ženskih, a 12 muških sudionika, pri čemu 1 sudionik nije naznačio spol. Prosječna trenutno upisana akademска godina je treća ($SD=1,37$), a druga po redu boravljenja u studentskom domu ($SD=1,06$). Mjerni instrumenti: Upitnik s 50 čestica, sastavljenih i odabranih s obzirom na postavljene probleme istraživanja, uključujući teme kvalitete sobe (*Koliko je biljaka u Vašoj studentskoj sobi?*, *Je li prozor Vaše studentske sobe usmjeren prema unutrašnjem dvorištu doma (kocka)?*), odnosa sa sustanarom (*Koliko biste procijenili svoga cimera/icu urednim/om?*, *Koliko konflikta imate s cimerom/icom?*), konzumacije opijata u sobi (*Konzumirate li ostala opojna sredstva (poput marihuane)?*), navika učenja (*Preferirate li više učiti samostalno ili u paru/grupi?*), akademskog postignuća (*Kakav je Vaš trenutni akademski uspjeh (uključujući i zimski semestar tekuće akademske godine)?*) te preferencija i učestalosti korištenja mjesta za učenje i obavljanje akademskih obaveza (*Koliko često učite u sobi?*, *Koliko često učite u učionici?*). Osim dijela upitnika za prikupljanje sociodemografskih podataka, gdje su sudionici sami upisivali odgovore, na jedan dio upitnika se odgovaralo dihotomnim skalamama (DA – NE), i to na pitanja poput *Konzumirate li ostala opojna sredstva (poput marihuane)?* i *Imate li poteškoća s bukom u Vašoj studentskoj sobi?*. Na drugi dio upitnika su odgovarali pomoću politomnih skala, odabiranjem jednog od sljedećih odgovora: 1 – *Uopće ne*, 2 – *Pomalo*, 3 – *Umjereno*, 4 – *U znatnoj mjeri* i 5 – *U najvećoj mjeri*. Primjeri čestica na koje se tako odgovaralo su *Koliko Vam je stalo do akademske uspješnosti i postignuća?* i *Koliko konflikta imate sa cimerom/icom?*.

Postupak: 150 upitnika je podijeljeno studentima u svakoj sobi zasebno, uz zamolbu za sudjelovanje i sažeto objašnjenje svrhe istraživanja. Sudionici su zamoljeni da u roku od dva dana predaju upitnike u kutiju predviđenu za to, smještenu pored pošte studentskog doma.

REZULTATI

U svrhu analize prikupljenih podataka, za početak je korištena deskriptivna statistika. Osim toga je provedena i neparametrijska analiza, i to Mann-Whitney U test te Spearmanov koeficijent korelacije.

Tablica 1 Prikaz deskriptivnih parametara rezultata procjena o vlastitoj sobi, sustanaru i učestalosti smetnja u sobi stanara studentskog doma ($N=71$)

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Skučenost sobe	2,82	1,14
Urednost sobe	3,45	0,84
Urednost sustanara	3,77	1,06
Smetnja buke	1,77	1,19
Smetnja temperature	2,70	1,26

Tablica 2 Deskriptivni parametri procjena vlastite efikasnosti i zadovoljstva, akademskog uspjeha, skladnosti odnosa sa sustanarom, karakteristika sustanara te akademskih navika stanara studentskog doma ($N=71$)

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Akademska uspješnost	3,90	0,68
Efikasnost vlastitog učenja	3,59	0,71
Slaganje sa sustanarom	4,36	0,89
Konflikt sa sustanarom	1,37	0,62
Učestalost učenja u sobi	3,65	1,25
Učestalost učenja u učionici	2,28	1,27
Učestalost sustanarovog učenja	3,36	1,04
Zadovoljstvo stambenim uvjetima	3,13	0,94
Poticaj	3,20	1,19
Distrakcija	1,49	0,79
Kupnja	4,20	1,17
Čišćenje	3,76	1,36

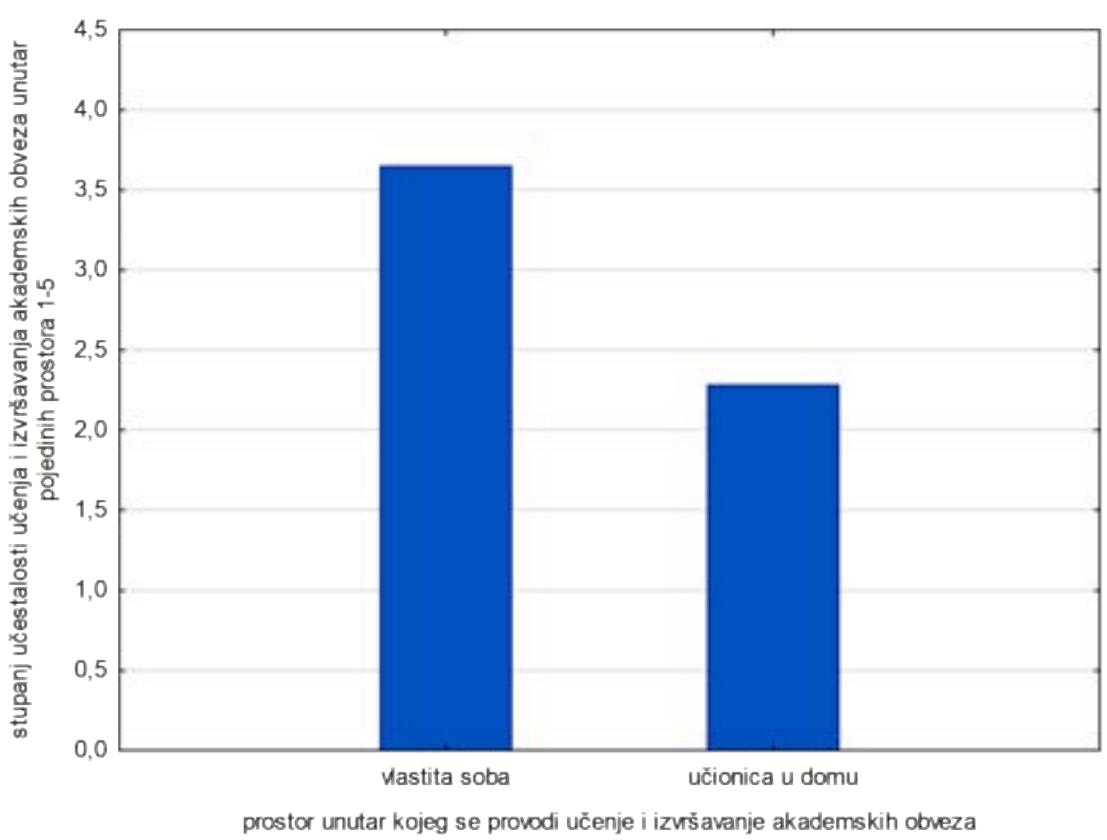
Legenda:

Poticaj - stupanj doživljenog poticaja na izvršavanje obveza od strane okoline 1 – 5

Distrakcija - stupanj percipiranog sprječavanja obavljanja obveza od sustanara 1 – 5

Kupnja - stupanj uspješnog dogovaranja sa sustanarom vezano uz kupnju namirnica

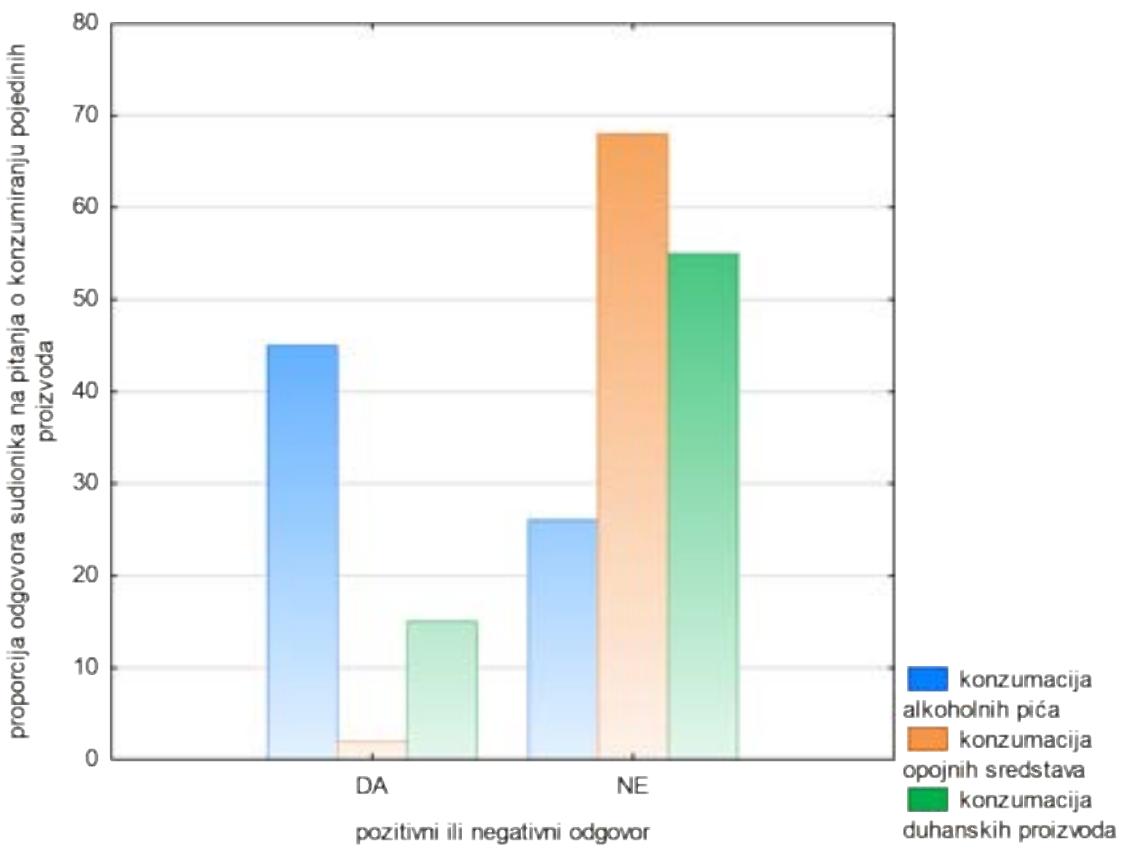
Čišćenje - stupanj uspješnog dogovaranja sa sustanarom vezano uz čišćenje sobe 1 – 5.

Slika 1. Prikaz prosječnog stupnja učestalosti, tj. utrošenog vremena u učenju i izvršavanju akademskih obaveza unutar vlastite sobe te unutar učionice u studentskom domu (1 – 5) pripadnika studentskog doma ($N=71$)

Tablica 3 Tablica frekvencija sudionika u pojedinoj kategoriji uspjeha na studiju (izvrstan, vrlo dobar i dobar uspjeh) ($N=70$)

	Broj sudionika u pojedinoj kategoriji	Postotak sudionika u pojedinoj kategoriji
Dobar (3)	20	28,17
Vrlo dobar (4)	37	52,11
Izvrstan (5)	13	18,31
Nedostaje	1	1,41

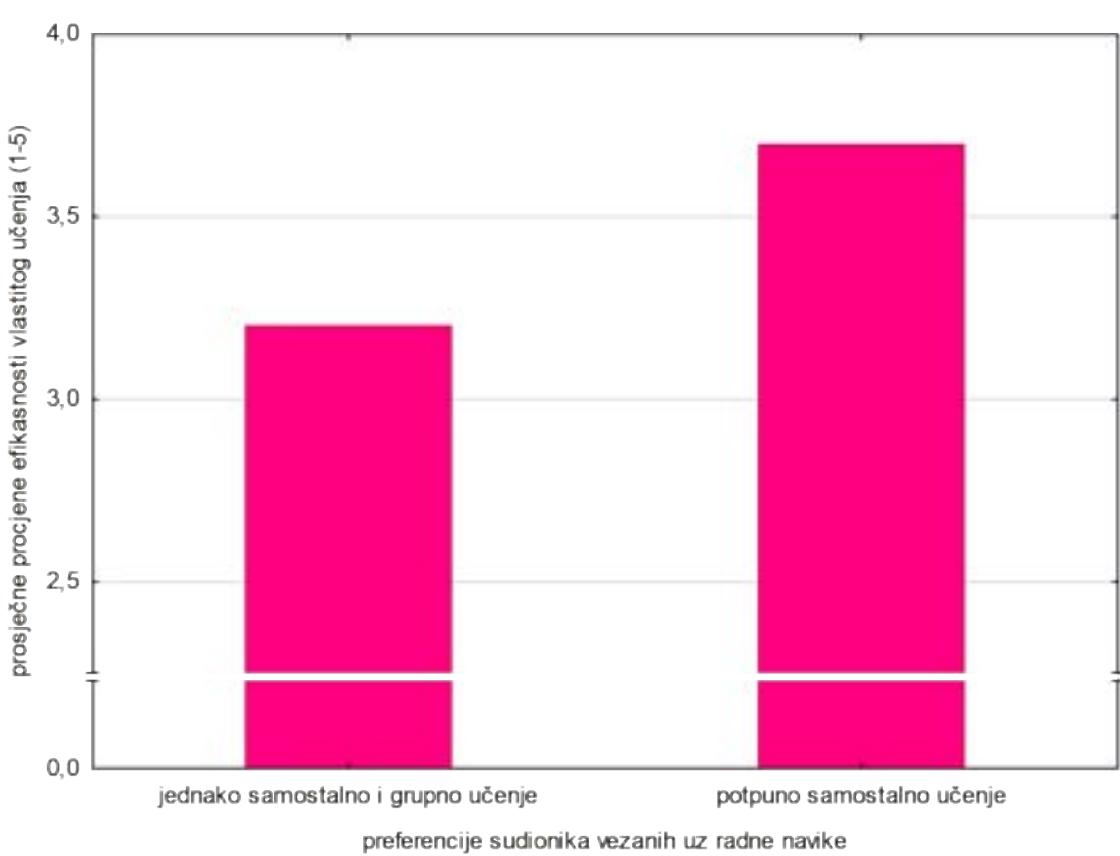
Slika 2. Prikaz proporcija pozitivnih, odnosno negativnih odgovora sudionika na pitanja o konzumaciji alkoholnih pića, duhanskih proizvoda i opojnih sredstava ($N=71$)

Tablica 4 Prikaz rezultata Mann-Whitney U testa: ispitivanje razlika u procjeni efikasnosti vlastitog učenja te stvarnog akademskog uspjeha između sudionika koji preferiraju učiti potpuno samostalno (1) i sudionika koji jednako preferiraju učiti samostalno kao i u paru/grupi (2) ($N=71$)

	Preferencija samostalnog učenja	Podjednaka preferencija učenja samostalno i u grupi	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Stvarni akademski uspjeh	1992,50	492,50	372,50	0,57	0,57
Procjena efikasnosti vlastitog učenja	2178,00	378,00	258,00	2,27	0,02

Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika u procjeni efikasnosti vlastitog učenja između studenata koji preferiraju učiti potpuno samostalno i studenata koji jednako preferiraju učiti samostalno kao i u grupi.

Oni koji preferiraju učiti potpuno samostalno procjenjuju efikasnost vlastitog učenja boljom od studenata koji jednako preferiraju učiti samostalno kao i u grupi. Međutim, nije utvrđena statistički značajna razlika u stvarnom akademskom uspjehu između studenata koji preferiraju učiti isključivo potpuno samostalno od onih koji jednako preferiraju učiti samostalno kao i u grupi.

Slika 3. Prikaz razlike u procjeni efikasnosti vlastitog učenja i izvršavanja akademskih obveza između skupine sudionika koji preferiraju potpuno samostalno učenje i sudionika koji jednako preferiraju samostalno kao i grupno učenje ($N=71$)

Tablica 5 Prikaz Spearmanovih koeficijenata korelacijske između dnevno provedenih sati samoće u sobi i razinom općeg zadovoljstva stambenih uvjeta te razinom percipirane distrakcije od strane sustanara ($N=71$)

	Distrakcija od strane sustanara	Zadovoljstvo stambenim uvjetima
Sati provedeni u praznoj sobi	-0,31*	0,48*

Kako je očekivano, rezultati ukazuju na statistički značajnu negativnu korelaciju između dnevno provedenog broja sati u sobi u odsutnosti sustanara i razine percipiranja sustanara kao distrakcije te statistički značajna pozitivna korelacija između dnevno provedenog broja sati u sobi u odsutnosti sustanara i razine općeg zadovoljstva stambenim uvjetima.

Tablica 6 Prikaz Spearmanovih koeficijenata korelacije između procjene urednosti sustanara i procjene urednosti sobe, razine slaganja sa sustanarom, razine konflikta sa sustanarom, razine uspješnog dogovaranja oko kupnje namirnica i čišćenja sa sustanarom te razinom općeg zadovoljstva stambenim uvjetima ($N=71$)

	Urednost sustanara
Urednost sobe	0,55*
Slaganje sa sustanarom	0,55*
Konflikt sa sustanarom	-0,24*
Kupnja	0,43*
Čišćenje	0,71*
Zadovoljstvo stambenim uvjetima	0,25*

* $p<.05$

Legenda:

Kupnja - razina uspješnog dogovaranja sa sustanarom vezanog uz kupnju namirnica 1 – 5

Čišćenje - razina uspješnog dogovaranja sa sustanarom vezanog uz čišćenje 1 – 5

Utvrđena je očekivana statistički značajna pozitivna korelacija između procjene urednosti sustanara i procjene urednosti sobe, razine slaganja sa sustanarom, razine uspješnog dogovaranja sa sustanarom oko kupnje namirnica i čišćenja te razine općeg zadovoljstva stambenim uvjetima, a negativna korelacija s razinom konflikta sa sustanarom. Kako se moglo pretpostaviti, studenti

koji su u većoj mjeri procjenjivali svog sustanara urednim također su u većoj mjeri procjenjivali svoju sobu urednom, u većoj mjeri se slagali sa svojim sustanarom, u manjoj mjeri izvještavali o konfliktu sa svojim sustanarom, u većoj mjeri izvještavali o uspješnom dogовору sa sustanarom vezano uz kupnju namirnica i čišćenja te o općem zadovoljstvu stambenim uvjetima.

Tablica 7 Prikaz Spearmanovih koeficijenata korelacije opće razine zadovoljstva stambenim uvjetima s parametrima kvalitete odnosa sa sustanarom kao i poticajnim karakteristikama sustanara ($N=71$)

	Zadovoljstvo stambenim uvjetima
Distrakcija	-0,27*
Poticaj	0,13
Slaganje sa sustanarom	0,04
Konflikt sa sustanarom	-0,20
Kupnja	0,10
Čišćenje	0,06
Učestalost sustanarovog učenja	0,02
Urednost sustanara	0,25*

* $p<.05$

Legenda:

Distrakcija - razina doživljavanja sustanara kao distraktora u izvršavanju obaveza 1 – 5

Poticaj - stupanj doživljenog poticaja na izvršavanje obveza od strane okoline 1 – 5

Kupnja - učestalost uspješnog dogovora sa sustanarom vezanog uz kupnju namirnica 1 – 5

Čišćenje - učestalost uspješnog dogovora sa sustanarom vezanog uz čišćenje sobe 1 – 5

Razina općeg zadovoljstva stambenim uvjetima nije statistički značajno korelirala ni sa jednim od uzetih parametara kvalitete odnosa sa sustanarom, osim razinom percepcije sustanara kao distrakcijom te razinom percipirane urednosti sustanara. Kako je očekivano, opće zadovoljstvo pozitivno je koreliralo s urednošću sustanara, a negativno s razinom percepcije sustanara kao distraktora.

Tablica 8 Prikaz Spearmanovih koeficijenata korelacije: ispitivanje povezanosti akademskog uspjeha i procjena efikasnosti učenja s parametrima kvalitete odnosa sa sustanarom kao i poticajnim karakteristikama sustanara (N=71)

	Efikasnost vlastitog učenja	Akademski uspjeh
Slaganje sa sustanarom	0,05	0,22
Konflikt sa sustanarom	-0,14	-0,12
Poticaj	0,02	-0,16
Distrakcija	-0,10	-0,10
Kupnja	0,03	0,18
Čišćenje	0,13	0,32*
Učestalost sustanarovog učenja	0,05	0,08
Urednost sustanara	0,04	0,21

* $p < .05$

Legenda:

Poticaj - procjena razine doživljenog poticaja na izvršavanje obveza od stane sustanara 1 – 5

Distrakcija - razina percepcije sustanara kao distraktora u izvršavanju obveza 1 – 5

Kupnja - čestina uspješnog dogovora oko kupnje namirnica s sustanarom 1 – 5

Čišćenje - čestina uspješnog dogovora oko čišćenja sa sustanarom 1 – 5

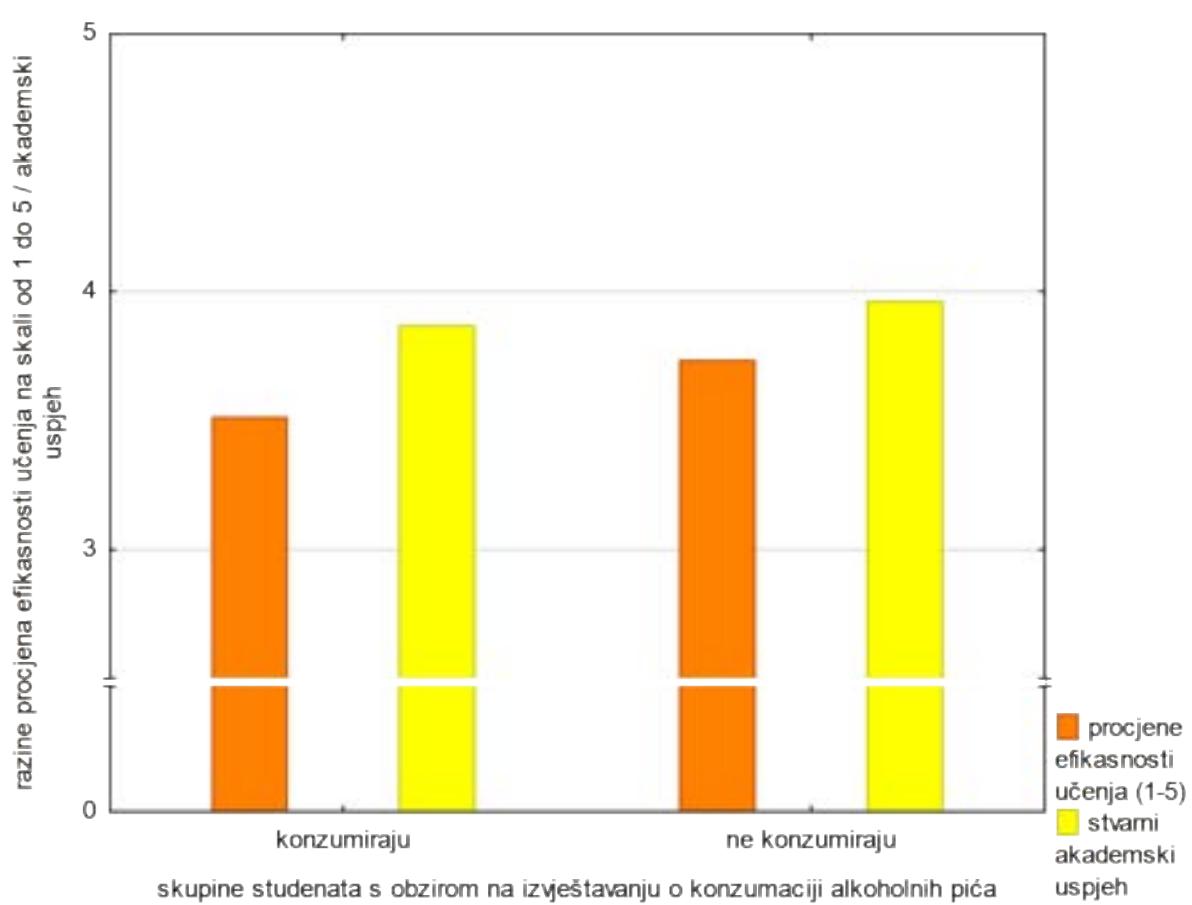
Nije utvrđena statistički značajna povezanost stvarnog akademskog uspjeha i procjena efikasnosti učenja sa razinom slaganja sa sustanarom, razinom konflikta sa sustanarom, percipiranim poticanjem i ometanjem od strane sustanara, razinom urednosti sustanara, količinom učenja od strane sustanara te razinom uspješnog dogovaranja sa sustanarom oko kupnje namirnica.

U ovom slučaju bi se moglo govoriti o većem doprinosu percepcije sustanara kao distrakcije u izvršavanju obveza na smanjenje zadovoljstva stambenim uvjetima, nego što bi to bio konflikt sa sustanarom. S druge strane bi urednost sustanara više doprinijela u odnosu na uspješno dogovaranje oko čišćenja sobe.

Tablica 9 Prikaz rezultata Mann-Whitney U testa: ispitivanje razlika u procjeni efikasnosti vlastitog učenja te akademskom uspjehu između skupine studenata koja se izjasnila da konzumira alkoholna pića i skupine koja ne konzumira alkoholna pića ($N=71$)

	Konzumiraju alkohol	Ne konzumiraju alkohol	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Stvarni akademski uspjeh	1556,00	929,00	521,00	-0,50	0,62
Procjena efikasnosti učenja	1510,50	1045,50	475,50	-1,30	0,19

Nije utvrđena statistički značajna razlika u procjenama efikasnosti vlastitog učenja kao ni u stvarnom akademskom uspjehu između studenata koji su izjavili da konzumiraju alkohol i studenata koji su izjavili da ne konzumiraju alkohol.

Slika 4. Prikaz razina procjena efikasnosti vlastitog učenja te stvarnog akademskog uspjeha studenata s obzirom na to konzumiraju li ili ne konzumiraju alkoholna pića ($N=71$)

Tablica 10 Prikaz Spearmanovih koeficijenata korelacije percipirane urednosti sobe sa procjenom efikasnosti vlastitog učenja te stvarnim akademskim uspjehom ($N=71$)

	Akademski uspjeh	Efikasnost vlastitog učenja
Urednost sobe	0,11	0,25*

* $p<.05$

Utvrđena je statistički značajna pozitivna povezanost percipirane urednosti vlastite sobe i procjene efikasnosti vlastitog učenja, dok nije utvrđena sa stvarnim akademskim uspjehom. Studenti koji procjenjuju efikasnost vlastitog učenja višom percipiraju vlastitu sobu urednijom.

Tablica 11 Prikaz Spearmanovog koeficijenta korelacije: ispitivanje povezanosti razine općeg zadovoljstva stambenim uvjetima i percipirane urednosti vlastite sobe ($N=71$)

	Urednost sobe
Zadovoljstvo stambenim uvjetima	0,29*

Utvrđena je statistički značajna pozitivna povezanost zadovoljstva stambenim uvjetima i urednosti vlastite sobe – studenti koji percipiraju vlastitu sobu urednjom su i zadovoljniji stambenim uvjetima.

RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos akademske uspješnosti i efikasnosti učenja s parametrima kvalitete odnosa sa sustanarima te utjecaj radnih navika i navika konzumacije alkohola na akademski uspjeh kao i na efikasnost učenja.

Jedna od prvih prepostavki je da će akademska postignuća zajedno s procjenama efikasnosti vlastitog učenja biti u pozitivnoj korelacijsi s kvalitetnim i poticajnim odnosom sa sustanarom. Kao parametri kvalitete tog odnosa uzeta je razina općeg slaganja sa sustanarom, učestalost konflikta sa sustanarom, razina uspješnog dogovaranja sa sustanarom vezanog uz čišćenje sobe te kupnje namirnica, razina doživljavanja sustanara kao distraktora, razina doživljavanja sustanara kao poticajne osobe, percipirana urednost sustanara te količina vremena koju sustanar utroši na vlastito učenje i izvršavanje akademskih obveza.

No, nijedan od navedenih potencijalnih korelata se nije utvrdio statistički značajnim osim pozitivne korelacije akademskog uspjeha s razinom uspješnog dogovaranja oko čišćenja soba (*Tablica 8*). Očito ostvareno prijateljstvo nije prediktor stvarnog i percipiranog uspjeha koliko zadovoljene formalnosti. Također je važno istaknuti da stanari doma imaju smanjene mogućnosti pripreme vlastitih jela te većinu ostalih proizvoda kupuju za zasebnu upotrebu što iziskuje minimalno dogovaranje, za razliku od čišćenja sobe koju dijele. Zanimljivo jest da je ujedno utvrđena i značajna pozitivna korelacija percipirane urednosti vlastite sobe i procjene vlastite efikasnosti pri učenju, ali ne i sa stvarnim akademskim uspjehom (*Tablica 10*).

Dakle, osobe koje za vlastitu sobu smatraju da je nadprosječno uredna imaju sklonost procijeniti vlastitu efikasnost pri izvršavanju akademskih obveza nadprosječnom i obrnuto, što nužno ne korespondira s njihovim ostvarenim akademskim uspjehom. Potencijalno objašnjenje navedenog može se kriti u široko rasprostranjenom mišljenju da čistoća okoline u kojoj se obitava optimizira funkcioniranje u ostalim područjima života pa tako i u akademskom, što prema dobivenim rezultatima nije nužno istinita tvrdnja. Osim toga, može se raditi i o navikama ili osobnosti pojedinca, koje bi mogle ležati u zajedničkoj osnovi navika urednosti i efikasnosti obavljanja vlastitih obaveza. Nadalje, zanemarilo se ispitati učestalost učenja u knjižnicama koje također opskrbljuju studente potrebnim materijalima i osiguravaju radnu atmosferu za uspješno suočavanje s akademskim zahtjevima. U slučaju da veliki dio ispitanog uzorka uistinu prakticira navedeno, što ne bi bila iznenađujuća okolnost, bilo bi smisленo da stupanj urednosti sobe puno više utječe na percipiranu efikasnost, a gotovo ništa na realno ostvarenje iste. Kada je riječ o općem zadovoljstvu stambenim uvjetima, ono nije koreliralo ni sa jednom od spomenutih parametara kvalitete odnosa sa sustanarom i karakteristikama sustanara osim negativne korelacije s doživljajem sustanara kao distraktora u izvršavanju akademskih obveza te pozitivne korelacije s razinom urednosti sustanara (*Tablica 7*). S obzirom da razina distrakcije od strane sustanara ne korelira značajno s efikasnošću, kako stvarnom tako i percipiranom, logično je smatrati da studenti svoje sustanare više gledaju kao irelevantnim faktorom, nego potencijalno bitnom komponentom svog akademskog uspjeha.

Takva okolnost se ponovo može objasniti mogućnošću da studenti u većoj mjeri svoje obaveze ispunjavaju van doma, unutar sveučilišnih ustanova. Ipak, čini se da nešto manju ulogu u zadovoljstvu čine pojedine specifične karakteristike sustanara poput njegove urednosti u usporedbi s percipiranom urednosti sobe koja snažnije korelira sa zadovoljstvom (*Tablica 11*). Osim očigledne mogućnosti da studenti koji dijele sobu s pojedincima, koji su savjesni po pitanju održavanja čistoće i urednosti iste, doživljavaju više razine zadovoljstva upravo zbog tih karakteristika sustanara. Nezanemariva je mogućnost da osobe koje same posjeduju te karakteristike više vremena troše pri održavanju urednosti vlastite sobe čemu može ishoditi veće zadovoljstvo. Na taj način zadovoljstvo je manje u funkciji karakteristika sustanara i više u funkciji vlastite osobnosti i navika. Ukoliko promatrana kao osobina koja proizlazi iz crta ličnosti kao što su vedrina, otvorenost i dr., jednako je moguće da osobe koje su zadovoljnije stambenim uvjetima zbog drugih elemenata stanovanja u domu, raspolažu s većom motivacijom za održavanjem sobe urednom. No, ipak se ne smije podcijeniti uloga sustanara u općem zadovoljstvu zbog utvrđene pozitivne korelacije zadovoljstva i dnevne količine vremena provedenog u sobi u odsustvu sustanara (*Tablica 5*). Ovaj rezultat nosi implikacije da je soba ipak najpoželjnija kad je prazna, što je u skladu s nalazom o spomenutim nepovoljnim posljedicama napućenosti sobe (Steg, van den Berg i De Groot, 2012). S obzirom da se velik dio studenske svakodnevice svodi na boravljenje unutar sveučilišnih učionica, na predavanjima i seminarima, u studentskoj menzi i drugim prostorijama koje obiluju socijalnom stimulacijom, izdvaja se objašnjenje da prilikom društvenog

zasićenja, studentska soba u većoj ili manjoj mjeri služi za osiguravanje mirne, ležerne i intimne atmosfere koja je prijeko potrebna. Uz to, pri manjem broju sustanara u istoj sobi osobe su manje primorane postizati kompromise i napuštati neke od svojih životnih navika koje im pružaju zadovoljstvo i udobnost, a relativno su čvrsto utemeljene tijekom ranijih životnih etapa. Uvezši sve navedeno u obzir, prva hipoteza se djelomično prihvaca. Nadalje su se ispitivale razlike subjektivne procjene efikasnosti učenja zajedno s objektivnim mjerama poput akademskog uspjeha s obzirom na preferencije okolnosti pod kojima se izvršavaju akademske obveze. S obzirom da nijedan od sudionika iz uzorka nije izvjestio o preferenciji prema isključivo grupnom radu, obrada rezultata se reducirala na ispitivanje razlike u akademskom uspjehu i procjeni efikasnosti između pojedinaca koji su izvjestili o isključivoj preferenciji prema učenju u samoći i pojedinaca koji su izvjestili o jednakoj preferenciji prema učenju u samoći kao i učenju grupno. Očekivala su se viša akademska postignuća i više procjene efikasnosti učenja za studente koji su više preferirali učiti u samoći od onih koji su jednako preferirali samostalne i grupne radove. No, iako je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika u procjenama efikasnosti učenja između dviju skupina sudionika, pri čemu studenti koji preferiraju isključivo samostalno rad procjenjuju svoje učenje efikasnijim od onih koji podjednako preferiraju i grupni i samostalni, one se ne razlikuju statistički značajno u ostvarenom akademskom uspjehu (*Tablica 4*). Dakle, druga hipoteza se također djelomično prihvaca. Potencijalno objašnjenje navedene razlike u procjenama efikasnosti vlastitog učenja može se kriti u još jednom od široko rasprostranjenih mitova kako samostalni rad u većoj mjeri ishodi uspješnom savladavanju nepoznate materije te kako grupni rad

nosi malo beneficija, što nije nužno istinito. Dobro organizirane i strukturirane grupe motiviranih pojedinaca kroz međusobnu interakciju, ispitivanje i pojašnjavanje stvaraju jednako optimalne uvjete, ponekad i bolje od onih stvorenih unutar samostalnog rada, potrebne za efikasno suočavanje s akademskim zahtjevima. Nadalje, logično je prepostaviti da postoje značajne interindividualne razlike među pojedincima u strategijama koje primjenjuju i preferiraju, koje su kompatibilne njihovim osobnostima te odgovaraju načinima na koje maksimalnu količinu informacija pohranjuju u minimalnom vremenu. Drugim riječima, s obzirom da se radi o studentima, odnosno osobama koje se nalaze uglavnom u predodrasloj životnoj dobi te su imali prilike iskušati različite vrste strategija za učenje među kojima su mogli izdvojiti najefikasnije za sebe, izgleda da metode učenja same po sebi nemaju efekt na akademski uspjeh ukoliko su sukladne sa individualnim preferencijama učenja. Za kraj su se ispitivale razlike u akademskom uspjehu zajedno s procjenama efikasnosti učenja studenata koji se izvještavaju o konzumaciji alkoholnih pića od onih koji izvještavaju da ne konzumiraju te se prepostavljaljalo da će oni koji konzumiraju imati značajno niži akademski uspjeh te značajno niže procjene efikasnosti. No, utvrdilo se ipak da između te dvije skupine studenata ne postoji statistički značajna razlika (*Tablica 9*) te se hipoteza ne potvrđuje. S obzirom da je konzumacija alkohola ispitivana česticom: „Konzumirate li alkohol?“, moguće je da sama po sebi nije dovoljna da bi se otkrila stvarna razlika, ako ona postoji. Drugi razlog ovakvog rezultata mogao bi biti dob i iskustvo studenata iz uzorka. Kao što je prethodno spomenuto, sudionici istraživanja napustili su adolescentsku dob i ušli u tzv. predodraslu dob.

Ispitivani studenti se mogu smatrati manje povodljivim i naivnim osobama, u odnosu na ranije stadije života, koji su u većoj mjeri svjesni svojih obaveza i rokova do kojih se one trebaju izvršiti. Zbog tog porasta racionalnosti, zajedno s drugim osobinama, mlade odrasle osobe se u većoj mjeri mogu uspješno nositi s obavezama bez obzira na povremenu konzumaciju alkohola. Nadalje, u ranijoj odrasloj dobi se usvajaju norme o konzumaciji alkohola van konteksta zabave kao npr. iza jela što povećava proporciju uzorka koji izvješćuju o produktivnoj konzumaciji alkohola koja ne interferira sa stvarnim obvezama. Nadalje, sagledavši da najveći dio pozitivnih odgovora odgovara neproduktivnoj konzumaciji, od iznimne važnosti je spomenuti rast i razvoj frontalnog režnja u predodrasloj dobi čime se poboljšavaju procesi organizacije, donošenja odluka i odolijevanja impulsima koji su krucijalni za strukturiranje vremena (Santrock, 2002), gdje se uz odgovorno izvršavanje obaveza može priuštiti ponašanje koje se smatra nagradom, a kategorizira se kao neproduktivno poput konzumacije alkoholnih pića tijekom izlazaka.

ZAKLJUČAK

Sumirajući rezultate istraživanja, s obzirom na prvi problem, postoji pozitivna korelacija akademske uspješnosti i čestine uspješnih dogovora sa sustanarom vezanih uz čišćenje sobe, dok nije pronađena za efikasnost učenja ili zadovoljstvo stambenim uvjetima ni s jednom ispitivanom komponentom kvalitete odnosa sa sustanarom. Uz to, urednost sobe pozitivno korelira sa subjektivnim procjenama vlastite efikasnosti pri učenju. Nadalje, razina općeg zadovoljstva stambenim uvjetima pozitivno korelira s urednošću sobe i urednošću sustanara, a negativno s razinom percipirane

distrakcije od strane sustanara. S obzirom na drugi problem, preferencija samostalnog učenja je povezana s višom procjenom efikasnosti učenja, premda za akademsku uspješnost to nije slučaj. Što se tiče posljednjeg postavljenog problema, jednaka je procjena efikasnosti učenja i akademski uspjeh studenata koji konzumiraju i ne konzumiraju alkohol. Konačno, vrijedi istaknuti neka od metodoloških ograničenja i varijabli kojih se promaklo kontrolirati, a koje su mogle utjecati na ishod statističke obrade. Prvenstveni nedostatak jest relativno malen uzorak te vrlo vjerojatan manjak transparentnosti od strane studenata iz uzorka. Naime, zbog strogog pravilnika doma, koji izričito brani duhanske proizvode, alkoholna pića i sl. u sobama, ne može se sa sigurnošću reći da prikupljene informacije u ovom istraživanju odgovaraju stvarnim okolnostima u studentskom domu. Nadalje, treba spomenuti da je velik dio čestica upitnika bio zanemaren ili pogrešno odgovoren što može biti rezultat manjka motivacije studenata te se u takvim uvjetima rezultate statističkih analiza treba uzeti s rezervom. Povratnim informacijama se saznalo da su pojedine čestice ograničavale odgovore, nudeći opcije bez mogućnosti nadopunjavanja od strane sudionika. Daljnja istraživanja bi trebala uzeti navedene nedostatke u obzir, u svrhu povećanja kako statističke, tako i znanstvene vrijednosti.

SUMMARY

Considering the drastical development of urban areas and places for living in general, the development of environmental psychology has become inevitable. Environmental elements surrounding an individual should be optimal for work efficiency and everyday jobs. In the past, the effect of student dormitory on the academic efficiency has been a focal point of research. Due to the applicability of the results in order to provide a better student life, the purpose of this study was to compare academic efficiency based on various factors, such as relationship with the roommate, studying in different rooms and alcohol consumption. 71 students participated in the study. They filled out the questionnaire about the quality of life in the dormitory, including factors regarding the roommate and studying habits. The results indicate a negative correlation of satisfaction with housing conditions and perception of roomate as a distractor. They also indicate higher estimation of efficiency while studying alone, rather than in a group. There is neither correlation between estimation of efficiency and quality of relationship with the roommate, nor alcohol consumption in dormitory room. In conclusion, the fact that students don't perceive nuisances of alcohol consumption on academic efficiency such as the ones appearing from the elements of having a roommate, and that the academic achievement is higher while studying alone leads to the student's necessity of one's own, private area in the dormitory which will enable optimal conditions for fulfillment of academic duties.

Key words: environmental psychology, student dormitory, quality of living, roommate, academic efficiency, studying

LITERATURA

- Bonaiuto, M., Fornara, F., Ariccio, S., Cancellieri, U. G. i Rahimi, L. (2015). Perceived residential environment quality indicators (PREQIs) relevance for UN-HABITAT City Prosperity Index (CPI). *Habitat International*, 45, 53-63.
- Ersoy, A. F., & Arpacı, F. (2003). Üniversite öğrencilerinin konut koşullarının ve konutta yaşamayı tercih etme nedenlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 158, 2003.
- Fornara, F., Bonaiuto, M. i Bonnes, M. (2010). *Indicatori di qualità urbana residenziale percepita (IQURP). Manuale d'uso di scale psicométriche per scopi di ricerca e applicativi*. Milano: Franco Angeli.
- Hsia, V. W. T. (1968). Residence Hall Environment, A Comparative Study in Architectural Psychology. *Environment and Behavior*, 5(4), 377-412.
- Kocaman, G. Y., Sezer, F. S. i Cetinkol, T. (2017). User Satisfaction of Indoor Environmental Quality in Student Dormitories. *European Journal of Sustainable Development*, 6(1), 11-22.
- Mao, Y., Fornara, F., Manca, S., Bonnes, M. i Bonaiuto, M. (2015). Perceived Residential Environment Quality Indicators and neighborhood attachment: A confirmation study on a Chinese sample in Chongqing. *PsyCh journal*, 4(3), 123-137.
- Miškulin, M., Petrović, G., Miškulin, I., Puntarić, D., Milas, J., Dahl, D. i Rudan, S. (2010). Prevalence and risk factors of alcohol abuse among university students from eastern Croatia: questionnaire study. *Collegium antropologicum*, 34(4), 1315-1322.
- Nur, N., Kibik, A., Kılıç, E. i Sümer, H. (2017). Health-related quality of life and associated factors among undergraduate university students. *Oman medical journal*, 32(4), 329.
- Santrock, J. W. (2002). *Adolescence*. Belmont, CA: McGraw-Hill Companies.
- Steg, L., van den Berg, A. E. i De Groot, J. I. (2012). *Environmental psychology: An introduction*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Tadić, T., Bevanda, D., Babić, D., Vasilj, I. i Martinac, M. (2016). Kvaliteta života i samopoštovanje studenata Sveučilišta u Mostaru smještenih u studentski dom Mostar. *Zdravstveni glasnik*, 17.

Sklonost ovisnostima kod mladih - rizični i zaštitni čimbenici

Domagoj Dalbello

Istraživački seminar

Ključne riječi

ovisnost
psihoaktivne tvari
rizični čimbenici
zaštitni čimbenici
ličnost
roditeljstvo

Sažetak

U ovom preglednom radu razmatrat će se prediktori raznih vrsta ovisnosti kod mladih, uključujući ovisnost o psihoaktivnim tvarima, ovisnost o kockanju i ovisnost o Internetu. Raspravit će se rezultati istraživanja vezanih uz osobine ličnosti, psihopatološke čimbenike te obiteljske i druge okolinske čimbenike koji bi mogli biti potencijalni rizični ili zaštitni čimbenici. Rizični čimbenici variraju s obzirom na vrstu ovisnosti. Međutim, od osobnih čimbenika najčešćima su se pokazali ekstraverzija, neuroticizam, traženje uzbuđenja, kao i neki poremećaji poput poremećaja protivljenja i odbijanja, poremećaja ponašanja i ADHD-a. Zaštitni čimbenici su ugodnost i savjesnost. Od okolinskih čimbenika, najrizičnijima su se pokazali vršnjačko nasilje te konfliktni odnosi i alkoholizam u obitelji, dok su zaštitni čimbenici roditeljska toplina i nadzor.

DEFINICIJA OVISNOSTI

U ovom preglednom radu bit će analizirani i raspravljeni rizični i zaštitni čimbenici koji povećavaju sklonost ovisnostima kod mlađih. U literaturi se spominju različite definicije ovisnosti. Primjerice, prema Begić (2014), ovisnost je povremeno ili trajno uzimanje neke droge, pri čemu postoji nesavladiva potreba za njom, sklonost povećanju uzimane količine te štetne posljedice za ovisnu osobu i njezinu okolinu. Pinel (2001) ovisnike definira kao redovite uživatelje droge koji je nastavljaju uzimati unatoč štetnim posljedicama za zdravlje i društveni život te ponovljenim nastojanjima da je prestanu uzimati. Ono što se može primjetiti je da oba autora eksplicitno ističu kako je ovisnost povezana sa uzimanjem droge. Međutim, u današnje vrijeme sve se češće spominje *ovisnost o Internetu*, *ovisnost o kockanju* i slično. Stoga se može postaviti pitanje o čemu je sve moguće biti ovisan. Jeriček (2002) u svome radu, u kojem piše o ovisnosti o Internetu, ističe upravo to da su stručnjaci podijeljeni oko ovoga pitanja. Neki smatraju da je moguće biti ovisan isključivo o kemijskim tvarima, drugi smatraju da je moguće biti ovisan isključivo o drogama i alkoholu, dok neki proširuju koncept ovisnosti i na kockanje, igranje video igara, neumjerenog konzumiranje hrane, prekomjernu tjelovježbu, prekomjerne spolne odnose i druge potencijalne ovisnosti. Dodig i Ricijaš (2011), na sličnom tragu, ističu kako bolesti ovisnosti u vodećim klasifikacijama neopravdano uključuju samo ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, dok se u novije vrijeme ovisnosti dijele na ovisnosti sa psihoaktivnim tvarima i bez njih. Ovo je vrlo važno jer se ovisnosti o videoigramu, tjelovježbi i Internetu vrlo često povezuju upravo s mlađima.

Kada je riječ o spomenutim ovisnostima koje ne uključuju psihoaktivne tvari, definicija je puno nejasnija. Prema suvremenom shvaćanju, ključni elementi ovisnosti su žudnja, nedostatak kontrole i ponavljanje ponašanja unatoč negativnim posljedicama (Shaffer, 1999., prema Dodig i Ricijaš, 2011). Prema tome, važno je napomenuti da nije svako kockanje ili korištenje Interneta nužno ovisnost, već je bitan nedostatak kontrole, primjerice nemogućnost prestanka unatoč negativnim posljedicama poput financijskih problema do kojih može doći zbog klađenja ili pada u školskom uspjehu zbog prekomjernog korištenja Interneta.

PREVALENCIJA

Psihoaktivne tvari jako su raširene među mlađima. To primjerice potvrđuju podaci dobiveni na uzorku grada Samobora u kojima se vidi da je do petnaeste godine života alkohol probalo 80% dječaka i 72% djevojčica, od 13. do 15. godine *napilo* se 18% dječaka i 35% djevojčica, a od 15. do 18. godine *napilo* se čak 73% dječaka i 63% djevojčica (Dekalić, 2008). Također, Ljubotina i Galić (2002) ističu da je više od dvije trećine učenika četvrtih razreda zagrebačkih srednjih škola konzumiralo duhan više puta, a gotovo 90% višestruko je konzumiralo alkohol. Također, navode i kako je 32% djevojčica te 46% dječaka četvrtih razreda probalo marihuanu. Prema tome, može se reći da je najčešće sredstvo ovisnosti koje mlađi konzumiraju alkohol, iako svaka konzumacija alkohola nije nužno alkoholizam. Nakon alkohola slijedi duhan, a zatim marihuana. Kada je riječ o ovisnostima koje ne uključuju psihoaktivne tvari, Derevensky, Gupta i Winters (2003) iznose podatke iz kojih proizlazi da je prevalencija ovisnosti o kockanju, ovisno o istraživanju, između 4.4% i 6.7%.

Volberg, Gupta, Griffiths, Olason i Delfabbro (2010) navode da se između 3.4% i 5.8% mlađih može smatrati patološkim kockarima, dok Welte, Barnes, Tidwell i Hoffman (2008) iznose podatak od 2.1%. Kada je riječ o ovisnosti o Internetu, Niemz, Griffiths i Banyard (2005) ističu kako se kod 18.3% studenata može prepoznati patološko korištenje Interneta, dok Mythily, Qiu i Winslow (2008) navode da 17.1% adolescenata u Singapuru na Internetu provodi više od pet sati dnevno. Neki autori navode puno niži podatak, to jest da je svega 2.6% adolescenata ovisno o Internetu prema Cao i Su (2007), odnosno 3.2% prema Kuss, Griffiths i Binder (2013). Iz navedenih podataka jasno se može opaziti da su ovisnosti o psihoaktivnim tvarima raširenije od onih koje ih ne uključuju, kao i činjenicu da se podaci o ovisnostima koje ne uključuju psihoaktivne tvari međusobno jako razlikuju. To se pak može objasniti time da je definicija takvih ovisnosti nejasnija, te je teže objektivno odrediti što jest ovisnost, a što nije.

OVISNOSTI O PSIHOAKTIVnim TVARIMA

Osobne varijable

Kada je riječ o osobinama ličnosti koje su povezane sa sklonošću ovisnostima, Butorac (2010) u svome preglednom radu ističe kako su najčešće istraživane osobine ličnosti traženje uzbuđenja i impulzivnost. Pritom autorica navodi da se traženje uzbuđenja pokazalo jasno povezanim s ovisnošću o alkoholu i drogi, dok impulzivnost više doprinosi kontinuitetu navedene ovisnosti. Maglica i Dorčić (2015) su u svome istraživanju provedenom na uzorku srednjoškolaca dobili negativnu povezanost ugodnosti i savjesnosti s konzumacijom alkohola, ali ne i cigareta. Autori dobiveni nalaz vezan uz savjesnost objašnjavaju na način da osobe s visokom savjesnošću lakše mogu kontrolirati svoje nagone i impulse.

Za ugodnost autori ne daju jasno objašnjenje, ali bi ovakav efekt možda mogao biti posljedica društveno poželjnog ponašanja kod osoba s izraženom ugodnosti. Merenäkk, Harro, Kiive, Laidra, Eensoo, Allik, Orelund i Harro (2003) su u istraživanju koje su proveli na predadolescentima i adolescentima pronašli povezanost konzumacije alkohola s višom ekstraverzijom, agresivnošću i hiperaktivnošću te nižom savjesnošću, međutim, istu povezanost nisu dobili kada je u pitanju konzumacija droga. S obzirom na to da se osobine poput agresivnosti pojavljuju kao korelat ovisnosti o alkoholu, moglo bi se postaviti pitanje uzročnosti, odnosno jesu li agresivne osobe uistinu sklonije alkoholizmu ili je agresivnost posljedica, odnosno simptom neumjerene konzumacije alkohola. Harakeh, Scholte, de Vries i Engels (2006) proveli su istraživanje povezanosti osobina ličnosti i pušenja među adolescentima te su dobili slične nalaze koji ukazuju na to da su adolescenti koji su visoko na ekstraverziji te nisko na ugodnosti, savjesnosti i emocionalnoj stabilnosti skloniji pušenju. Međutim, u longitudinalnom istraživanju zadržali su se jedino efekti ekstraverzije i emocionalne stabilnosti. Raynor i Levine (2009) u svojem su istraživanju provedenom na studentima također utvrdili da osobe koje su više na ekstraverziji, a niže na savjesnosti češće konzumiraju alkohol i cigarete. Nikolić (2013) je u svom diplomskom radu dobila potpuno drugačije i teško objašnjive nalaze prema kojima su ekstraverzija i otvorenost negativno povezane sa konzumacijom sredstava ovisnosti. Autorica navodi kako su rezultati neočekivani, ali također ističe i kako otvorene i ekstravertirane osobe neće konzumirati sredstva ovisnosti, nego će se usmjeriti prema interpersonalnim odnosima, proaktivnom pristupu okolini te novim iskustvima.

Na temelju svega navedenog, moglo bi se zaključiti da su, od osobina ličnosti, zaštitni čimbenici savjesnost te, u nekim slučajevima, ugodnost, dok bi rizični čimbenik mogla biti visoka ekstraverzija. Kada je riječ o psihopatološkim čimbenicima koji su povezani sa zlouporabom psihoaktivnih tvari, Armstrong i Costello (2002) ističu da čak 60% mladih ovisnika, osim same ovisnosti, ima još neki psihički poremećaj u komorbiditetu. Navode kako je najčešće riječ o poremećaju protivljenja i odbijanja (na engleskom *oppositional defiant disorder*), poremećaju ponašanja (na engleskom *conduct disorder*) i depresivnosti. Elkins, McGue i Iacono (2007) ističu povezanost konzumacije cigareta i droga s ADHD-om i poremećajem ponašanja, a gotovo identične rezultate dobili su i Molina i Pelham (2003), čije je longitudinalno istraživanje pokazalo da poremećaj protivljenja i odbijanja, poremećaj ponašanja i ADHD u djetinjstvu predviđaju veću konzumaciju psihoaktivnih tvari u adolescenciji. Nešto drugačije rezultate dobili su Disney, Elkins, McGue i Iacono (1999). Naime, oni nisu dobili značajan efekt ADHD-a u smislu povezanosti s konzumacijom psihoaktivnih tvari, no poremećaj ponašanja se jest pokazao povezanim. Na temelju navedenih istraživanja može se zaključiti kako su razni poremećaji, a osobito oni povezani s niskom samokontrolom, često u komorbiditetu s ovisnošću te samim time čine i rizični čimbenik.

Od ostalih prediktora važno je spomenuti i samopoštovanje. Na temelju istraživanja Wills (1994) jasno se vidi kako je samopoštovanje povezano s ne-konzumacijom gotovo svih istraživanih sredstava ovisnosti. Također, Hamme Peterson, Buser i Westburg (2010) su, na temelju svojega istraživanja na uzorku siromašnijih

adolescenata, zaključili da je samopoštovanje bitan zaštitni faktor od rizičnih ponašanja vezanih uz uzimanje sredstava ovisnosti i seksualnost. Dielman, Campanelli, Shope i Butchart, A. T. (1987) su također utvrdili negativnu povezanost između samopoštovanja i konzumacije psihoaktivnih tvari. Stoga, moglo bi se zaključiti da je i samopoštovanje bitan zaštitni čimbenik. Ipak, longitudinalna studija McGee i Williams (2000) nije uspjela potvrditi ovakve nalaze.

Okolinski čimbenici

Sada će, s naglaskom na obiteljske, biti razmotreni i neki okolinski čimbenici povezani sa zlouporabom psihoaktivnih tvari. Bogenschneider, Wu, Raffaelli i Tsay (1998) proveli su istraživanje o povezanosti roditeljstva s konzumacijom psihoaktivnih tvari te su utvrdili da je roditeljski nadzor negativno povezan sa konzumacijom psihoaktivnih tvari. Njihov rezultat je u potpunosti logičan s obzirom na to da nadzor omogućuje roditeljima pravovremeno reagiranje na potencijalno opasna ponašanja. Efekt stupnja obrazovanja roditelja nije se pokazao značajnim (Bogenschneider i sur., 1998), ali je utvrđeno da su djeca iz jednoroditeljskih obitelji sklonija pušenju i pijenju alkoholnih pića (Griffin i sur., 2000), što je potvrđeno i u istraživanju Yen, Yen, Chen, Chen i Ko (2007). Njihovi rezultati ukazuju na to da je ovisnost o psihoaktivnim tvarima češća kod adolescenata čiji su roditelji rastavljeni, u konfliktu ili su alkoholičari. To bi se također moglo povezati s nižom razinom roditeljskog nadzora i posvećenosti budući da možemo prepostaviti da se jedan roditelj ne može u jednakoj mjeri posvetiti djetetu kao oba roditelja, jednako kao što se roditelji u sukobu vjerojatno također ne mogu u potpunosti posvetiti djetetu i pružiti mu potrebnu toplinu i nadzor.

Uz to, moguće je i da roditelji koji su skloni alkoholizmu i drugim rizičnim ponašanjima predstavljaju model svome djetetu na temelju kojega djeca uče da je alkoholizam normalno i prihvatljivo ponašanje. Chassin, Pillow, Curran, Molina i Barrera (1993) u svojem su istraživanju dobili nalaze u kojima su uočili povezanost između roditeljskog alkoholizma i konzumacije psihoaktivnih tvari kod njihove djece, ali uz nekoliko medijatorskih efekata. Riječ je o efektima stresa i negativnog afekta koji roditelji alkoholičari svojim reakcijama prenose na dijete, kao i niži roditeljski nadzor (Chassin i sur., 1993), što je u skladu sa prethodno navedenim nalazima. Kada je riječ o samom roditeljskom stilu, Calafat, García, Juan, Becoña, i Fernández-Hermida (2014) dobili su nalaze prema kojima su djeca autoritativnih i permisivnih roditelja manje sklona ovisnostima o psihoaktivnim tvarima u odnosu na djecu autoritarnih i nezainteresiranih roditelja. Ono što je zajedničko autoritativnome i permisivnome roditeljskom stilu je emocionalnost, odnosno toplina (Brajša-Žganec, 2003), što znači da bi upravo roditeljska toplina mogla biti jedan od ključnih zaštitnih faktora kada su u pitanju ovisnosti. Još jedno vrlo zanimljivo istraživanje proveli su Raboteg-Šarić i sur. (2002) koji su potvrdili da su majčin i očev nadzor, kao i njihova podrška, važni prediktori niže uporabe alkohola i droge kod srednjoškolki. Kada je riječ o muškome uzorku srednjoškolaca, prediktivnima su se pokazali majčin nadzor, a, kada je riječ o drogama, i očeva podrška (Raboteg-Šarić i sur., 2002), iz čega proizlazi da su upravo nadzor i podrška važan zaštitni čimbenik. Moguće objašnjenje bilo bi da su osobe koje primaju podršku od voljenih osoba, što roditelji jesu, manje nesretni i nezadovoljni životom te nemaju u toj mjeri potrebu tražiti podršku u ovisnostima.

Također, mladi konzumenti droge i alkohola sami izvješćuju o malo roditeljske ljubavi, neprijateljskom obiteljskom okruženju, kao i nerazumijevanju i nezainteresiranosti svojih roditelja (Granat, 2017) što dodatno potvrđuje tezu o važnosti roditeljske posvećenosti i pružanja topline svome djetetu. Zanimljivo je i da je kod obaju spolova pronađena povezanost između rezultata na skali „izlasci i zabava“, koja uključuje odlaske na tulume, u diskop-klubove, izlaska sa djevojkicom/dečkom sa konzumacijom droge i alkohola (Raboteg-Šarić i sur., 2002). To bi se moglo objasniti uz pomoć prethodno navedenih nalaza o povezanosti ekstraverzije i traženja uzbudjenja sa konzumacijom psihoaktivnih tvari, ali i s dostupnošću sredstava ovisnosti na mjestima gdje mladi izlaze.

Osim roditeljstva, drugi važan okolinski čimbenik jest svakako vršnjačko nasilje. Tharp-Taylor, Haviland i D'Amico (2009) proveli su istraživanje na uzorku adolescenata u Kaliforniji te su utvrdili jasnu povezanost između izloženosti vršnjačkom nasilju i konzumacije cigareta, alkohola i droga, što tumače kao posljedicu viktimizacije. Luk, Wang i Simons-Morton (2010) su u vrlo sličnom istraživanju dobili gotovo identične nalaze, ali uz napomenu da se kod djevojaka pokazala značajna medijatorska uloga depresivnosti što znači da je ona povezana i s izloženošću vršnjačkome nasilju, i s konzumacijom psihoaktivnih tvari. Kod dječaka se nije pokazao medijatorski efekt s obzirom na to da je depresivnost bila povezana isključivo s izloženošću vršnjačkome nasilju, ali ne i s konzumacijom sredstava ovisnosti (Luk i sur., 2010). U svakom slučaju, može se zaključiti kako nasilje ostavlja teške posljedice na dijete ili mladu osobu što može dovesti do rizičnih ponašanja.

Na kraju, važno je spomenuti i istraživanje Dielman i sur. (1987), koji su također utvrdili povezanost internalnog zdravstvenog lokusa kontrole te pritiska vršnjaka s uzimanjem psihoaktivnih tvari. Efekt pritiska vršnjaka potvrđen je i u istraživanju Simons -Morton, Haynie, Crump, Eitel i Saylor (2001) koje je provedeno na više od 4000 adolescenata.

DRUGE VRSTE OVISNOSTI

Sada će biti razmotreni rizični i zaštitni čimbenici koji dovode do nekih ovisnosti koje ne uključuju psihoaktivne tvari. S obzirom na to da je takvih ovisnosti jako puno, ovdje će biti obrađene dvije o kojima se vjerojatno najčešće govori: ovisnost o kockanju i ovisnost o Internetu.

Osobne varijable

Ovisnost o kockanju je dugoročno vjerojatno jedna od najopasnijih ovisnosti. Kada govorimo općenito o motivaciji mladih ljudi za sudjelovanje u igrama na sreću, Itković Zuckerman i Prostran (2009) utvrdili su da čak 71.7% studenata, koji sudjeluju u takvim aktivnostima, kao razlog navode *ubiti dosadu* iz čega bi se moglo zaključiti da u tome pronalaze pobuđenost koja im je ugodna. Kada je riječ o crtama ličnosti, Kalčić (2013) je dobila rezultate koji ukazuju na povezanost rizičnog kockanja s impulzivnošću, neodgovornošću, ponašajnim aspektom psihopatije i traženjem uzbudjenja. Shead, Derevensky i Gupta (2010) također su utvrdili povezanost impulzivnosti i traženja uzbudjenja sa problemima sa kockanjem. To bi se moglo povezati i s nalazima Itković Zuckerman i Prostran (2009) o *ubijanju dosade* pomoću kockanja. Shead i sur. (2010) su također otkrili i povezanost nekih psihopatoloških pojava poput anksioznosti, depresivnosti i ADHD-a s kockanjem.

Kada je riječ o osobinama ličnosti prediktivnima za ovisnost o Internetu, Kuss i sur. (2013) su na studentskom uzorku utvrdili da mlađi koji su viši na neuroticizmu i niži na ugodnosti imaju veću šansu biti ovisnima o Internetu. Jedno od mogućih objašnjenja ovakvih nalaza jest teže snalaženje osoba sa navedenim osobinama u društvu. Međutim, zanimljivo je da je otvorenost k iskustvu povezana s većom šansom za razvoj ovisnosti o Internetu, ali samo ako je uparena sa visokom sklonosću igranja videoigara (Kuss i sur., 2013). S druge strane, Xiuqin, Huimin, Mengchen, Jinan, Ying i Ran (2010) su na uzorku adolescenata dobili drugačije nalaze. Naime, u njihovom istraživanju utvrđeno je da adolescenti ovisni o Internetu imaju nižu ekstraverziju te viši psihoticizam od onih koji nisu ovisni. Cao i Su (2007) su u svojem istraživanju na uzorku kineskih adolescenata utvrdili višu razinu neuroticizma i psihoticizma kod adolescenata ovisnih o Internetu. Ovakva razlika bi se mogla objasniti time što su uzorci bili dobno različiti, ali i sa činjenicom da su se Xiuqin i sur. (2010) te Cao i Su (2007) služili Eysenckovim modelom ličnosti (PEN), dok su Kuss i sur. (2013) koristili petfaktorski model. Navedeni modeli se razlikuju kada je riječ o shvaćanju toga što pojedina dimenzija ličnosti uopće jest i koja sve ponašanja uključuje.

Okolinski čimbenici

Kada je riječ o okolinskim faktorima koji su povezani s ovisnošću o kockanju, Shead i sur. (2010) ističu nisku obiteljsku koheziju i izloženost kockanju od strane bliskih osoba kao bitne rizične čimbenike. Povezanost niske obiteljske kohezije i ovisnosti o kockanju može se objasniti nedostatkom roditeljske topline i nadzora koje dijete prima, a za koje je već utvrđeno da predstavljaju zaštitne čimbenike kod raznih vrsta ovisnosti.

Povezanost između izloženosti kockanju od strane bliskih osoba i ovisnosti o kockanju mogla bi se objasniti učenjem po modelu u smislu da dijete od roditelja uči da je kockanje poželjno i pozitivno. Hardoon, Gupta i Derevensky (2004) su, uz obiteljske probleme, kao rizične čimbenike naveli i probleme u ponašanju te ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Bojčić (2016) je također utvrdio povezanost kockanja s drugim rizičnim ponašanjima poput tjelesnog nasilja, pušenja cigareta, pijenja alkohola, konzumacije droga, rizičnoga seksualnoga ponašanja i slično. Ovakvi nalazi bi mogli ukazati na to da možda postoji određena osobina ili karakteristika pojedinca povezana sa sklonošću ovisnostima ili rizičnim ponašanjima općenito. Govoreći o okolinskim čimbenicima povezanima s ovisnošću o Internetu, Carević, Mihalić i Sklepić (2014) ističu da je ova vrsta ovisnosti učestalija kod učenika gimnazija u odnosu na učenike strukovnih škola te da je češća kod učenika u odnosu na učenice, kao i činjenicu da je općenito vrijeme provedeno na Internetu pozitivno povezano s pojmom simptoma ovisnosti poput zanemarivanja školskih obveza. Također, kada je riječ o spolnim razlikama, važno je istaknuti i istraživanje Pušarić, Stašević, Ropac, Petričević i Jurišić (2015), koji nisu utvrđili značajne razlike, što znači da su nalazi po ovom pitanju kontradiktorni.

Od ostalih prediktora, Pušarić i sur. (2015) navode da smještaj računala u sobi i korištenje Interneta od strane roditelja povećavaju šansu za razvojem ovisnosti, dok zadovoljstvo školom i upoznatost roditelja s aktivnostima djece na Internetu smanjuju tu vjerojatnost. Zanimljivi su i nalazi Xiuqin i sur. (2010) koji su istraživali povezanost roditeljstva s ovisnošću o Internetu te su zaključili da su roditelji ovisnih adolescenata manje emocionalno topli, ali i češće pretjerano angažirani (engl. *over-involvement*).

Iz toga se može zaključiti da je potrebna umjerenost u razini roditeljske angažiranosti. Osim toga, Yen i sur. (2007) su također utvrdili veću učestalost ovisnosti adolescenata o Internetu u obiteljima u kojima su roditelji u međusobnom konfliktu, u konfliktu s djetetom ili alkoholičari. Moguće je da bi i tu objašnjenje moglo biti nedostatak topline, kao i učenje po modelu.

ZAKLJUČNI OSVRT I METODOLOŠKA OGRANIČENJA

U ovom su radu izneseni raznovrsni nalazi koji daju vrlo široku sliku o rizičnim čimbenicima povezanim sa sklonošću ovisničkom ponašanju kod mladih. Kada je riječ o ovisnostima vezanim uz konzumaciju psihoaktivnih tvari, istraživanja jasno pokazuju kako osobine ličnosti imaju vrlo značajnu ulogu u predviđanju hoće li mlada osoba razviti ovisnost ili neće. Konkretno, niska ugodnost (Harakeh i sur., 2015; Maglica i Dorčić, 2015; Vries i Engels, 2006), niska savjesnost (Harakeh i sur., 2015; Maglica i Dorčić, 2015; Merenakk i sur., 2003; Raynor i Levine, 2009; Vries i Engels, 2006) i visoka ekstraverzija (Merenakk i sur., 2003; Raynor i Levine, 2009; Vries i Engels, 2006) povezane su s ovisnošću o psihoaktivnim tvarima, pri čemu savjesnost vjerojatno ima najvažniju ulogu s obzirom na broj istraživanja koja su to potvrdila. Međutim, kada govorimo o ekstraverziji, važno je spomenuti kako je jedna od njezinih faceta, traženje uzbudjenja, izrazito povezana sa sklonošću ovisničkom ponašanju (Butorac, 2010). Tu tvrdnju potvrđuje i činjenica da su mlađi koji su skloniji izlascima i tulumima skloniji i ovisnostima (Raboteg-Šarić i sur., 2002). Od psihopatoloških čimbenika, u komorbiditetu s ovisnošću kod adolescenata, najčešće se javlja poremećaj protivljenja i odbijanja te poremećaj ponašanja, dok

se u nekim istraživanjima značajnima pokazuju i depresija i ADHD (Amstrong i Costello, 2002; Disney i sur., 1999; Elkins i sur., 2007; Molina i Pelham, 2003). Costello, 2002; Disney i sur., 1999; Elkins i sur., 2007; Molina i Pelham, 2003).

Od okolinskih čimbenika posebno treba istaknuti ulogu roditelja i ulogu vršnjaka. Naime, kada je riječ o roditeljstvu, roditeljski nadzor i pažnja koju pružaju djetetu su se svakako pokazali zaštitnim faktorima (Bogenschneider i sur., 1998; Calafat i sur., 2014; Granat, 2017). Stoga, roditelje svakako treba uputiti na pružanje topline i nadzora svojoj djeci te ih poučavati o autoritativnom roditeljstvu što je, svakako, zadaća i psihologa, ali i odgojitelja, učitelja i nastavnika. Osim roditelja, izuzetno su bitni i vršnjaci s obzirom na to da se i vršnjačko nasilje pokazalo dugoročno izuzetno štetnim za djecu i u aspektu sklonosti ovisnosti (Luk i sur., 2010; Taylor i sur., 2009). Prema tome, osim poučavanja roditelja, i škole, i šira zajednica trebaju biti maksimalno angažirane u suzbijanju nasilja. Nikada se vršnjačko nasilje ne smije smatrati normalnim ili očekivanim s obzirom na to da je poznato kakve sve posljedice ima.

Kada je riječ o drugim vrstama ovisnosti, najprediktivnijim osobinama ličnosti pokazale su se traženje uzbuđenja i impulzivnost kod ovisnosti o kockanju (Kalčić, 2013; Shead i sur., 2010), te psihoticizam kod ovisnosti o Internetu (Cao i Su, 2007; Xiuin i sur., 2010), što je relativno slično kao i kod ovisnosti koje uključuju psihoaktivne tvari. Osim toga, slično je i to što je obiteljska kohezija i emocionalna toplina roditelja jako bitan zaštitni faktor (Xiuin i sur., 2010; Shead i sur., 2010) što još dodatno ističe važnost roditeljstva za dobrobit djeteta.

Bitno je spomenuti i neke nedostatke istraživanja u ovom području. Naime, uzorci često mogu biti selekcionirani te se usmjereni isključivo na rizične skupine ili skupine koje su već pogodene ovim problemom. Uz to, s obzirom na to da je riječ o osjetljivom pitanju, moguće je i neiskreno i socijalno poželjno odgovaranje.

U svakom slučaju, riječ je o vrlo ozbiljnom i raširenom problemu koji ne treba shvaćati olako. Brojni su rizični i zaštitni čimbenici od kojih na neke, kao što su osobine ličnosti ili život u jednoroditeljskim obiteljima, ne možemo utjecati, već možemo pružiti podršku, razumijevanje i pomoći, ali na druge kao društvo možemo i moramo utjecati.

SUMMARY

In this review, various predictors of several types of addiction, including substance use, gambling addiction and internet addiction, among young people will be discussed. Findings and results of research on the personality traits, psychological disorders, family and other environmental factors that might be potential risk or protection factors will be analysed. The risk factors vary depending on the type of addiction, although the most common personal risk factors are extraversion, neuroticism and sensation seeking, as well as some disorders such as oppositional defiant disorder, conduct disorder and ADHD. High agreeableness and conscientiousness are protection factors. When it comes to environmental factors, the most important risk factors are bullying, conflicts and alcohol abuse within the family while parental and control are protection factors.

Key words: addiction, psychoactive substances, risk factors, protection factors, personality, parenthood

LITERATURA

- Armstrong, T. D. i Costello, E. J. (2002). Community studies on adolescent substance use, abuse, or dependence and psychiatric comorbidity. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(6), 1224.
- Begić D. (2014). *Psihopatologija*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Bogenschneider, K., Wu, M. Y., Raffaelli, M., i Tsay, J. C. (1998). Parent influences on adolescent peer orientation and substance use: The interface of parenting practices and values. *Child Development*, 69(6), 1672-1688.
- Bojčić, K. (2016). *Prevencija ovisnosti o kockanju kod adolescenata*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet, Sveučilište Josip Juraj Strossmayer.
- Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Butorac, K. (2010). Neka obilježja osobnosti kao prediktivni čimbenici zlouporabe i ovisnosti o drogama i alkoholu. *Kriminologija & Socijalna Integracija: Časopis za Kriminologiju, Penologiju i Poremećaje u Ponašanju*, 18(1), 79-98.
- Calafat, A., García, F., Juan, M., Becoña, E., i Fernández-Hermida, J. R. (2014). Which parenting style is more protective against adolescent substance use? Evidence within the European context. *Drug & Alcohol Dependence*, 138, 185-192.
- Cao, F. i Su, L. (2007). Internet addiction among Chinese adolescents: prevalence and psychological features. *Child: Care, Health and Development*, 33(3), 275-281.
- Carević, N., Mihalić, M. i Sklepić, M. (2014). Ovisnost o internetu među srednjoškolcima. *Socijalna Politika i Socijalni Rad*, 2(1), 64-81.
- Chassin, L., Pillow, D. R., Curran, P. J., Molina, B. S., i Barrera Jr, M. (1993). Relation of parental alcoholism to early adolescent substance use: A test of three mediating mechanisms. *Journal of Abnormal Psychology*, 102(1), 3.
- Dekalić, N. (2008). Alkoholizam kod adolescenata u Samoboru. *Hrvatski Časopis za Javno Zdravstvo*, 4(16).
- Derevensky, J. L., Gupta, R. i Winters, K. (2003). Prevalence rates of youth gambling problems: Are the current rates inflated?. *Journal of Gambling Studies*, 19(4), 405-425.
- Dielman, T. E., Campanelli, P. C., Shope, J. T. i Butchart, A. T. (1987). Susceptibility to peer pressure, self-esteem, and health locus of control as correlates of adolescent substance abuse. *Health Education Quarterly*, 14(2), 207-221.

- Disney, E. R., Elkins, I. J., McGue, M., i Iacono, W. G. (1999). Effects of ADHD, conduct disorder, and gender on substance use and abuse in adolescence. *American Journal of Psychiatry*, 156(10), 1515-1521.
- Dodig, D. i Ricijaš, N. (2011). Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis Socijalnog Rada*, 18(1), 103-125.
- Elkins, I. J., McGue, M., i Iacono, W. G. (2007). Prospective effects of attention-deficit/hyperactivity disorder, conduct disorder, and sex on adolescent substance use and abuse. *Archives of General Psychiatry*, 64(10), 1145-1152.
- Granat, M. (2017). *Utjecaj roditeljskih stilova na odgoj djece*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet, Sveučilište Josip Juraj Strossmayer.
- Griffin, K. W., Botvin, G. J., Scheier, L. M., Diaz, T. i Miller, N. L. (2000). Parenting practices as predictors of substance use, delinquency, and aggression among urban minority youth: moderating effects of family structure and gender. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14(2), 174.
- Hamme Peterson, C., Buser, T. J. i Westburg, N. G. (2010). Effects of familial attachment, social support, involvement, and self-esteem on youth substance use and sexual risk taking. *The Family Journal*, 18(4), 369-376.
- Harakeh, Z., Scholte, R. H., de Vries, H., i Engels, R. C. (2006). Association between personality and adolescent smoking. *Addictive Behaviors*, 31(2), 232-245.
- Hardoon, K. K., Gupta, R. i Derevensky, J. L. (2004). Psychosocial variables associated with adolescent gambling. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18(2), 170.
- Itković Zuckerman, Z., Prostran, V. (2009). Kockanje u sportskim kladionicama – Pilot istraživanje među studentima Sveučilišta u Zadru. *Kriminologija & Socijalna Integracija : Časopis za Kriminologiju, Penologiju i Poremećaje u Ponašanju*, 17(2), 105-114.
- Jeriček, H. (2002). Internet i ovisnost o internetu u Sloveniji. *Medijska Istraživanja*, 8(2), 85-101.
- Kalčić, A. (2013). *Kockanje među adolescentima*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet, Sveučilište Josip Juraj Strossmayer.
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D. i Binder, J. F. (2013). Internet addiction in students: Prevalence and risk factors. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 959-966.

- Luk, J. W., Wang, J. i Simons-Morton, B. G. (2010). Bullying victimization and substance use among US adolescents: Mediation by depression. *Prevention Science*, 11(4), 355-359.
- Ljubotina, D. i Galić, J. (2002). Obiteljski odnosi i konzumacija droga na populaciji adolescenata grada Zagreba. *Ljetopis Socijalnog Rada*, 9(2), 207-232.
- Maglica, B. K. i Dorčić, T. M. (2015). Osobine ličnosti i socijalni faktori kao odrednice konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata. *Društvena Istraživanja*, 24(2), 197.
- McGee, R. O. B. i Williams, S. (2000). Does low self-esteem predict health compromising behaviours among adolescents? *Journal of Adolescence*, 23(5), 569-582.
- Merenäkk, L., Harro, M., Kiive, E., Laidra, K., Eensoo, D., Allik, J., Orelund, L. i Harro, J. (2003). Association between substance use, personality traits, and platelet MAO activity in preadolescents and adolescents. *Addictive Behaviors*, 28(8), 1507-1514.
- Molina, B. S., i Pelham Jr, W. E. (2003). Childhood predictors of adolescent substance use in a longitudinal study of children with ADHD. *Journal of Abnormal Psychology*, 112(3), 497.
- Mythily, S., Qiu, S. i Winslow, M. (2008). Prevalence and correlates of excessive Internet use among youth in Singapore. *Annals Academy of Medicine Singapore*, 37(1), 9.
- Niemz, K., Griffiths, M. i Banyard, P. (2005). Prevalence of pathological Internet use among university students and correlations with self-esteem, the General Health Questionnaire (GHQ), and disinhibition. *Cyberpsychology & Behavior*, 8(6), 562-570.
- Nikolić, E. (2013). *Odnos osobina ličnosti, strategija suočavanja i učestalosti uporabe različitih sredstava ovisnosti*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet, Sveučilište Josip Juraj Strossmayer.
- Pinel, J.P. (2001). *Biološka psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Puharić, Z., Stašević, I., Ropac, D., Petričević, N., i Jurišić, I. (2015). Istraživanje čimbenika nastanka ovisnosti o internetu. *Acta Medica Croatica*, 68(4-5), 361-372.
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša-Žganec, A. (2002) Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena Istraživanja: Časopis za Opća Društvena Pitanja*, 11 (2-3), 239-263.
- Raynor, D. A., i Levine, H. (2009). Associations between the five-factor model of personality and health behaviors among college students. *Journal of American College Health*, 58(1), 73-82.

- Shead, N. W., Derevensky, J. L. i Gupta, R. (2010). Risk and protective factors associated with youth problem gambling. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 22(1), 39.
- Simons-Morton, B., Haynie, D. L., Crump, A. D., Eitel, P. i Saylor, K. E. (2001). Peer and parent influences on smoking and drinking among early adolescents. *Health Education & Behavior*, 28(1), 95-107.
- Tharp-Taylor, S., Haviland, A. i D'Amico, E. J. (2009). Victimization from mental and physical bullying and substance use in early adolescence. *Addictive Behaviors*, 34(6-7), 561-567.
- Volberg, R. A., Gupta, R., Griffiths, M. D., Olason, D. T. i Delfabbro, P. (2010). An international perspective on youth gambling prevalence studies. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 22(1), 3-38.
- Welte, J. W., Barnes, G. M., Tidwell, M. C. O. i Hoffman, J. H. (2008). The prevalence of problem gambling among US adolescents and young adults: Results from a national survey. *Journal of Gambling Studies*, 24(2), 119-133.
- Wills, T. A. (1994). Self-esteem and perceived control in adolescent substance use: Comparative tests in concurrent and prospective analyses. *Psychology of Addictive Behaviors*, 8(4), 223.
- Xiuqin, H., Huimin, Z., Mengchen, L., Jinan, W., Ying, Z. i Ran, T. (2010). Mental health, personality, and parental rearing styles of adolescents with Internet addiction disorder. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4), 401-406.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H. i Ko, C. H. (2007). Family factors of internet addiction and substance use experience in Taiwanese adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 10(3), 323-329.

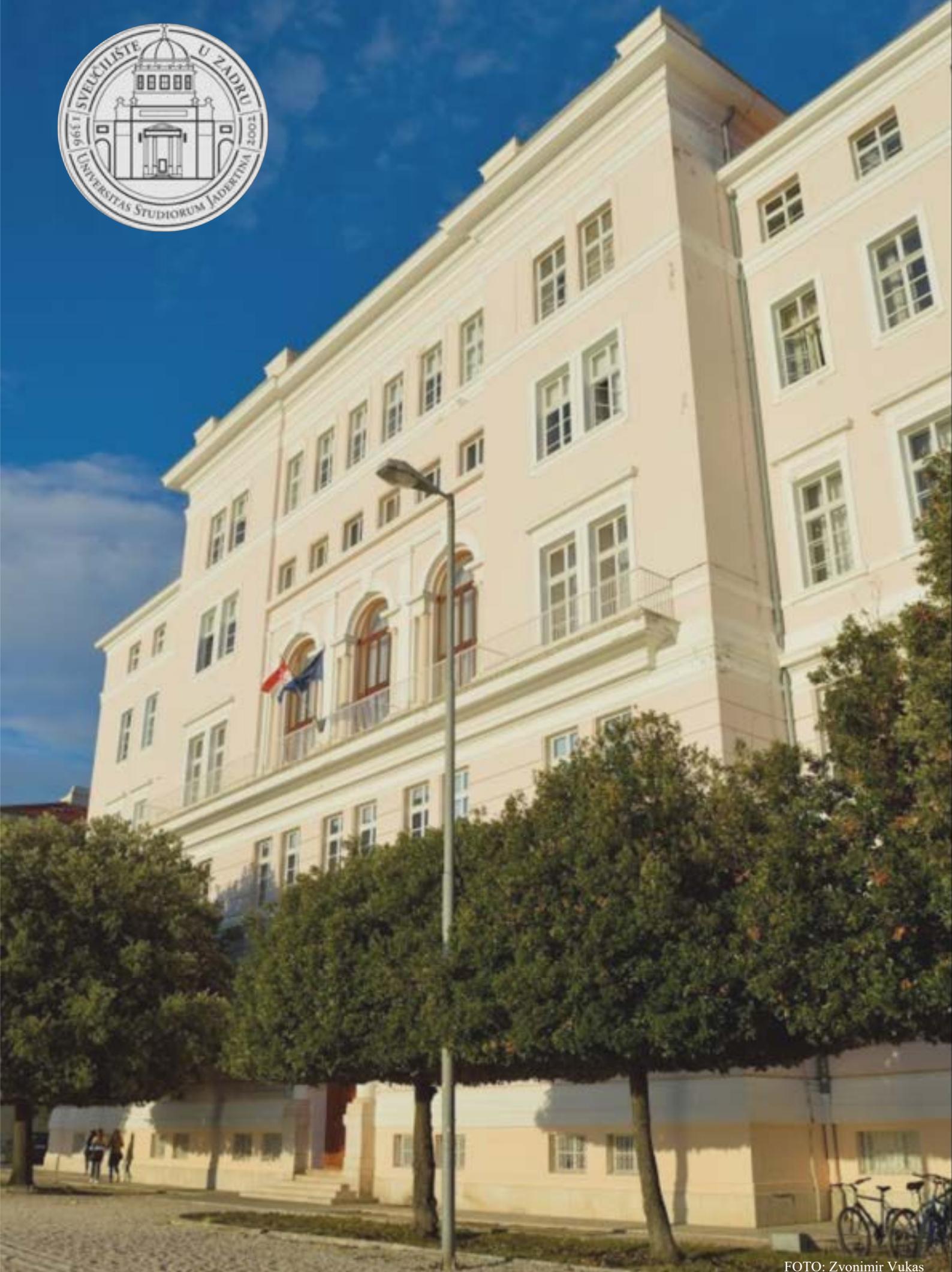

FOTO: Zvonimir Vukas

Odnos samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole

Matea Bodrožić Selak, Žana Ćosić

Seminarski rad

Ključne riječi

samoefikasnost,
Samopoštovanje
samoregulacija učenja
strategije učenja
školski uspjeh

Sažetak

Kompetitivnost, pretjerani zahtjevi okoline i performativnost, kao neka obilježja odgojno-obrazovnog sustava u kojem današnja djeca rastu i razvijaju se, dovode do ponekih neadaptivnih uvjerenja i različitih načina pristupanja zadatku učenja. U okviru Zimmermanovog modela procesa samoregulacije učenja, sposobnost osobe da održi i pojača svoju motivaciju za radom na školskim/akademskim zadacima i učenjem determinirana je aspektima poput samoefikasnosti, strategija učenja koje učenik primjenjuje te razine samopoštovanja. Stoga se učinilo zanimljivim provjeriti odnos upravo navedenih varijabli na prigodnom uzorku učenika sedmih razreda, što ujedno predstavlja temeljni cilj ovoga istraživanja. Provedenim je istraživanjem utvrđena povezanost između samoefikasnosti i samopoštovanja te dubinske strategije učenja, kao i povezanost između dviju najčešće korištenih strategija učenja – dubinskog i površinskog procesiranja informacija. S druge pak strane, samohendikepiranje je, kao jedna od strategija učenja, bilo negativno povezano s ispitivanim varijablama. Također, ispitan je i odnos navedenih konstrukta i ocjena koje učenici postižu, te je, u skladu s rezultatima prethodnih istraživanja, utvrđena pozitivna povezanost između ocjena i dubinskog procesiranja, samoefikasnosti i samopoštovanja, dok je povezanost između samohendikepiranja i ocjena bila negativna.

Samoregulacija učenja jedan je od najčešće istraživanih konstrukta iz područja edukacijske psihologije posljednjih nekoliko desetljeća. Prema Karoly (1993), samoregulacija je proces koji pojedincu omogućava da upravlja svojim cilju usmjerenim ponašanjima tijekom vremena i kroz različite okolnosti ili promjenjive kontekste. Jedan od glavnih predstavnika socio-kognitivnih pristupa učenju koji naglašava konstruktivnu prirodu samoregulacije jest Zimmerman. Zimmermanov model samoregulacije učenja prepostavlja da samoregulaciju čine procesi nadgledanja, reguliranja i kontrole vlastitog učenja, a sam proces uključuje kognitivne, motivacijske, emocionalne i socijalne čimbenike. Osim toga, Zimmerman (1990; 2000; 2008) samoregulaciju učenja smatra cikličkim procesom jer se povratne informacije prethodne izvedbe ili postignuća koriste prilikom rada na idućem zadatku. U skladu s navedenim, ovaj model prepostavlja postojanje triju faza na temelju kojih se odvija samoregulacija učenja. Prva je faza *faza promišljanja*. U toj fazi učenik ulazi u situaciju učenja s određenom percepcijom vlastite samoefikasnosti, očekivanjima, ciljnim orijentacijama te intrinzičnim interesom. Sljedeća je faza *faza kontrole izvedbe*. Tijekom ove faze učenik se usmjerava na zadatak učenja prilagođavajući svoje zalaganje i primjenjujući različite načine poboljšanja vlastite izvedbe. Posljednja je faza *faza samorefleksije*. U toj fazi odvija se samoprocjena i djelovanje usmjereno na sebe s ciljem poboljšanja vlastitog samoregulacijskog pristupa (Sorić, 2014).

U skladu s upravo opisanim modelom samoregulacije učenja, a za potrebe ovog istraživačkog rada, ispitan je po jedan konstrukt iz svake faze modela samoregulacije. Za početak, kao što je ranije navedeno, važnu ulogu u početnoj fazi ima samoefikasnost. Samoefikasnost, kao središnji koncept socijalno-kognitivne teorije, procjena je osobe o vlastitim sposobnostima organiziranja i izvršavanja specifičnih akcija potrebnih za ostvarenje željenih ishoda (Bandura 1999). Uvjerenja o samoefikasnosti utječu na odabir ciljeva i tome cilju usmjerenih ponašanja, kao i na trud i zalaganje koje se primjenjuje u rješavanju problema kada se pojave poteškoće (Bandura, 1991). Osobe koje smatraju da imaju visoku samoefikasnost često odabiru izazovnije zadatke, dok su osobe čija je samoefikasnost značajno niža sklonije odustajanju. U vezi s time, prijašnja istraživanja sugeriraju da samoefikasnost (ne) posredno utječe na akademsku motivaciju, učenje, postignuća i brojne druge aspekte učenikovog funkcioniranja u akademskom polju. Pritom se akademska samoefikasnost odnosi na vjerovanje pojedinca da može uspješno obavljati akademske zadatke i postizati specifične akademske ciljeve. Rezultati istraživanja temeljenih na samoefikasnosti ukazuju na to da su učenici s niskom samoefikasnošću skloni upotrebi strategija izbjegavanja, dok su oni s visokom samoefikasnošću više usmjereni na rješavanje problema, korištenje različitih izvora informacija i aktivno traženje pomoći, što im posljedično osigurava veću uspješnost u akademskom okruženju (Lane i sur., 2004). U skladu s rečenim, rezultati prijašnjih istraživanja sugeriraju da postoji značajna pozitivna povezanost između samoefikasnosti i školskog

postignuća (Caprara i sur., 2011; Van Dinter i sur., 2011), pri čemu je važno naglasiti da su koeficijenti korelacije u njima varirali od 0.50 do 0.70 ovisno o korištenim mjerama. Stoga, istraživači zaključuju da samoefikasnost objašnjava čak 25% varijance školskog postignuća (Schunk i Pajares, 2009). Osim toga, u literaturi nerijetko nailazimo na podatak o povezanosti uvjerenja u osobnu kompetentnost s motivacijom za učenje određenih sadržaja. Naime, učenik koji učenje određenog predmeta smatra zanimljivim i korisnim, te koji smatra da u njemu može biti uspješan, vjerojatno će tome predmetu posvećivati više vremena i truda u odnosu na ostale predmete. Kao rezultat, znanje se iz toga predmeta povećava, a sa znanjem i vještina regulacije vlastitog učenja specifičnog sadržaja ili toga predmeta (Vrkić i Vlahović Štetić, 2013).

Strategije učenja

Ranija istraživanja samoregulacije učenja uglavnom su bila fokusirana na njene kognitivne aspekte, pri čemu su najčešći predmet istraživanja bile upravo strategije učenja. Prema jednoj od uvriježenih definicija, strategije učenja su specifične akcije koje učenik poduzima u svrhu toga da učenje učini lakšim, bržim, zabavnijim i učinkovitijim (Oxford, 1990). U okviru samoregulacije učenja često se naglašava da samoregulirani učenici imaju dostatno znanje o različitim kognitivnim strategijama učenja kao i sposobnost odabira, praćenja i regulacije korištenja istih kad su uključeni u zadatak učenja (Wolters, 2003). Prema ranije opisanom Zimmermanovom modelu, jedan od ključnih faktora u fazi izvedbe upravo je učenikova sposobnost odabira i korištenja adekvatnih strategija učenja. Odabir i primjena specifične strategije učenja determinira aktivnosti poput izbora i organizacije informacija, vježbanja (ponavljanja)

sadržaja učenja, povezivanja novih informacija s informacijama u pamćenju, osmišljavanja sadržaja koji se uči te kreiranja ili održavanja pozitivne klime učenja (Schunk i Zimmerman, 2003). Kao posljedica brojnih istraživanja u ovom području, javljaju se određene kontradiktornosti oko taksonomija te inflacija nazivlja strategija učenja. Međutim, usprkos nesuglasju, značajan broj autora u ovome području razlikuje strategije učenja respektirajući kvalitetu kognitivnog procesiranja. Slijedeći njih, razlikujemo *strategije dubinskog procesiranja informacija* kao što su elaboracija, organizacija i strategije samonadgledanja, te *strategije površinskog procesiranja informacija* kao što su pamćenje detalja ili učenje činjenica napamet bez razumijevanja (Niemivirta, 1996; Rozendaal, Minnaert i Boekaerts, 2003). Brojni istraživači definiraju površinsko i dubinsko procesiranje kao dva kraja istog kontinuma, iako je to nelogično jer je za akademski uspjeh potrebno korištenje i jedne i druge strategije. Stoga su Rozendaal, Minnaert i Boekartes (2003) postulirali četiri tipa informacijskog procesiranja. Prva dva tipa odnose se na *površinsko i dubinsko procesiranje*, treći čini *strateško procesiranje* koje se odnosi na komplementarnu upotrebu ova dva načina procesiranja, dok se posljednji tip odnosi na *neakademsko procesiranje* ili nesklonost korištenju bilo kojeg oblika procesiranja. U literaturi nailazimo na istraživanja koja impliciraju uzajamnu povezanost korištenja dubinskog i površinskog procesiranja. Naime, Rozendaal, Minnaert i Boekaerts (2005) sugeriraju da je površinsko procesiranje jedan od preduvjeta za dubinsko procesiranje što se ogleda u predmetima kao što su biologija ili fizika gdje neke činjenice treba prvo pohraniti da bi se došlo do točke u kojoj će se bolje razumjeti njihov smisao.

Nadalje, rezultati istraživanja ukazuju na povezanost strateškog procesiranja sa zainteresiranošću i ustrajnošću na zadatku učenja, dok su učenici skloni korištenju neakademskog procesiranja bili nezainteresirani, lako su odustajali te su osjećali veliku anksioznost (Rozendal i sur., 2003). Ipak, važno je naglasiti da ne postoje bolje ili lošije strategije učenja. Za uspješno učenje nužna je učenikova prilagodljivost i fleksibilnost glede korištenja i kombiniranja pojedinih strategija ovisno o kontekstu i zahtjevima samog zadatka (Purdie i Hattie, 1999).

Samopoštovanje

Samopoštovanje se može definirati kao uvjerenje pojedinca u vlastite sposobnosti i vrijednost; sukladno tome, pozitivno viđenje sebe nerijetko rezultira socijalno poželjnim oblicima ponašanja, dok negativno viđenje sebe uglavnom vodi devijantnom i neadekvatnom ponašanju (Marsh i sur., 1984; prema Lacković-Grgin, 1994). Istraživanja čiji je temeljni istraživački problem bilo samopoštovanje ukazuju na pozitivnu, iako malu ili osrednju, povezanost navedenog konstrukta i školskog postignuća (od 0.10 do 0.30), pri čemu je ta povezanost vjerojatno dvosmjernog karaktera. Drugim riječima, visoko samopoštovanje olakšava postizanje uspjeha, a uspješno postignuće učvršćuje visoko samopoštovanje učenika. To je u skladu s temeljnim pretpostavkama REM modela (*Reciprocal effects model*) prema kojem prijašnje iskustvo, odnosno postignuće, oblikuje učenikovo samopoimanje te djeluje na njegova daljnja postignuća (Sorić, 2014). Ipak, tijekom povijesti javlja se i oprečna struja istraživača koji ukazuju na to da ranije samopoštovanje ne utječe na kasnije

školsko postignuće, ističući pritom da kauzalni utjecaj na postignuće ima specifično, a ne globalno akademsko samopoštovanje (Baumeister, Campbell, Krueger i Vohs, 2005; prema Marsh i O'Mara, 2008). Uzimajući navedeno u obzir, neki istraživači kao važnu praktičnu implikaciju provedenih istraživanja sugeriraju važnost razlikovanja općeg školskog samopoštovanja od školskog samopoštovanja vezanog uz određeno područje, odnosno školski predmet (Brunner i sur., 2009).

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja jest provjeriti odnos *samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja* međusobno, ali i s postignutim uspjehom u specifičnom zadatku učenja, konkretnije - u učenju nastavnog sadržaja iz Povijesti.

PROBLEMI I HIPOTEZE

1. Ispitati povezanost nekih komponenti procesa samoregulacije učenja – *samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja* učenika sedmih razreda osnovne škole u procesu učenja sadržaja iz Povijesti.

Hipoteza: Uzimajući u obzir Zimmermanov model samoregulacije učenja koji prepostavlja da samoregulaciju čine procesi nadgledanja, reguliranja i kontrole vlastitog učenja koji su međusobno povezani te se uzajamno međusobno determiniraju (Sorić, 2014), za prepostaviti je da će i u ovom istraživanju biti utvrđena povezanost među istima.

2. Ispitati povezanost pojedinih komponenti procesa samoregulacije učenja – *samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja* učenika sedmih razreda

osnovne škole prilikom učenja sadržaja iz Povijesti i konačnih ishoda, tj. ocjena.

Hipoteza: Prema rezultatima ranijih istraživanja, za očekivati je da će postojati značajna pozitivna povezanost između *samoefikasnosti* (Reić Ercegovac i Koludrović, 2010), *dubinskog procesiranja informacija* kao specifične strategije učenja (Snelgrove i Slater (2003; prema Chamorro-Premuzic i Furnham, 2008) i *samopoštovanja* (Tomljenović i Nikčević-Milković, 2005) učenika s ocjenama iz Povijesti.

METODA

Ispitanici

Ispitivanje je provedeno na prigodnom uzorku adolescenata, učenika sedmih razreda Osnovne škole Stanovi u Zadru. Uzorak je sačinjavalo ukupno 60 učenika, od toga 32 (53.3%) učenice i 28 (46.67%) učenika. Prosječna ocjena iz povijesti bila je vrlo dobar ($M=4.4$; $SD=0.78$).

Mjerni instrumenti

Upitnik za učenike se, uz set pitanja kojima su prikupljeni podaci o spolu, dobi, razredu i školi koju pohađaju, sastojao od skala kojima su mjerene različite komponente samoregulacije učenja. Samoefikasnost je mjerena *Skalom samoefikasnosti* iz *Upitnika za procjenu motivacije MSLQ - The Motivated Strategies for Learning Questionnaire* (Pintrich, Smith, Garcia i McKeachie, 1993). Navedena skala sastoji se od osam čestica koje predstavljaju situacijski specifičnu procjenu samoefikasnosti učenika. Zadatak ispitanika je da na skali od sedam stupnjeva navedu stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom (od 1 *uopće se ne odnosi na mene* do 7 *u potpunosti se odnosi na mene*).

Sve čestice definirane su u pozitivnom smjeru. Ukupan rezultat predstavlja zbroj procjena na svakoj čestici podijeljen s brojem čestica. Pouzdanost tipa *Cronbach alpha* u ovom istraživanju iznosila je .91 što je zadovoljavajuće visoko. Primjer čestice iz navedene skale glasi: *Vjerujem da će imati izvrsnu ocjenu iz ovog predmeta*. Učeničke strategije učenja mjerene su *Upitnikom samoregulacije učenja* (Niemvirth, 1999). Upitnik se sastoji od ukupno 14 čestica koje mjere *dubinsko procesiranje informacija* (npr. *Kad učim često se vraćam na dijelove koje nisam razumio ili mi izgledaju nejasni.*), *površinsko procesiranje informacija* (npr. *Kad učim za test, pokušavam zapamtiti novo gradivo onako kako je zapisano u knjizi.*) i *samootežavanje* (npr. *Shvatio sam da brzo odustajem od učenja ako mi je gradivo teško.*). Zadatak ispitanika je da na skali od pet stupnjeva navede stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom (od 1 *uopće se ne slažem* do 5 *u potpunosti se slažem*). Ukupan rezultat ispitanika predstavlja suma procjena na svakoj pojedinoj čestici podijeljena s brojem čestica. Pouzdanost tipa *Cronbach alpha* u ovom istraživanju iznosila je .60 što je umjereni visoko.

Samopoštovanje je mjereno *Rosenbergovom skalom samopoštovanja (RSES - Rosenberg Self – Esteem Scale, 1965)*. Ova skala sastoji se od deset čestica koje se odnose na mjeru globalnog samopoštovanja. Zadatak ispitanika je da na skali od pet stupnjeva navedu stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom (od 1 *uopće se ne odnosi na mene* do 5 *u potpunosti se odnosi na mene*). Čestice su postavljene u pozitivnom i negativnom smjeru, pri čemu se negativno postavljene čestice budujo obrnuto. Rezultat se odnosi na ukupan zbroj procjena na svakoj od čestica podijeljen s brojem čestica.

Pouzdanost tipa *Cronbach alpha* u ovom istraživanju je zadovoljavajuća te iznosi .82. Primjer čestice iz navedene skale glasi: *Sve više dolazim do saznanja da jako malo vrijedim.*

Postupak

Prije provođenja istraživanja zatraženo je, a potom i dobiveno, odobrenje za njegovo provođenje od

REZULTATI

Tablica 1 Prikaz deskriptivnih parametara (aritmetička sredina - M , standardna devijacija – SD , minimalna – Min i maksimalna vrijednost - Max) za mjere pojedinih dimenzija procesa samoregulacije učenja ($N=60$)

Varijabla	M	SD	Min	Max
Samoefikasnost	5.56	1.10	2.50	7
Dubinsko procesiranje informacija	3.84	0.77	1	5
Površinsko procesiranje informacija	3.57	0.63	2	5
Samohendikepiranje	3.09	1.03	1	5
Samopoštovanje	3.52	0.78	1.70	5

strane psihologinje osnovne škole. Ispitivanje je provedeno grupno u prostorijama Osnovne škole Stanovi u Zadru. Na samom početku istraživanja i u uputi je naglašeno da je ispitivanje dobrovoljno, anonimno i povjerljivo te da će se podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe, kao i mogućnost odustajanja od ispunjavanja upitnika.

Tablica 2 Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između pojedinih komponenti procesa samoregulacije učenja ($N=60$)

Varijabla	1	2	3	4	5
1. Samoefikasnost	-	0.60*	0.13	-0.54*	0.41*
2. Dubinsko procesiranje informacija	-	0.44*	-0.36*	0.17	
3. Površinsko procesiranje informacija	-		0.13	0.004	
4. Samohendikepiranje	-			-0.38*	
5. Samopoštovanje	-				

Napomena: $p < .05^*$ i $p < .01^{**}$

Ispitanici su izvještavali da najmanje koriste strategiju samohendikepiranja ($M=3.09$), dok je korištenje preostalih strategija nešto više zastupljeno (dubinsko procesiranje - $M=3.84$; površinsko procesiranje – $M=3.57$). Samoefikasnost ispitanih učenika u prosjeku je relativno visoko izražena ($M=5.56$), kao i samopoštovanje učenika ($M=3.52$). Kako bi se ispitala povezanost između *samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja* učenika sedmih razreda osnovne škole u procesu učenja sadržaja iz Povijesti, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacijske (Tablica 2).

U pogledu odgovora na prvi istraživački problem, iz Tablice 2 uočljivo je da je većim dijelom potvrđena prva hipoteza vezana za testiranje povezanosti različitih komponenti procesa samoregulacije učenja. Naime, utvrđene su statistički značajne pozitivne povezanosti umjerene veličine između samoefikasnosti i dubinskog

procesiranja informacija, samoefikasnosti i samopoštovanja te dubinskoga i površinskoga procesiranja. Nadalje, povezanosti između samoefikasnosti i samohendikepiranja, dubinskog procesiranja i samohendikepiranja te samohendikepiranja i samopoštovanja značajne su i negativne. Povezanost između preostalih varijabli nije statistički značajna.

Ne bi li se ispitala povezanost *samoefikasnosti*, *strategija učenja* i *samopoštovanja* učenika sedmih razreda osnovne škole prilikom učenja sadržaja iz Povijesti i postignutog uspjeha tj. ocjena, izračunati su *Pearsonovi* koeficijenti korelaciije (*Tablica 3*).

Tablica 3 Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između pojedinih komponenti procesa samoregulacije učenja i ocjena iz povijesti ($N=60$)

Varijabla	Ocjene
1. Samoefikasnost	0.63*
2. Dubinsko procesiranje informacija	0.29*
3. Površinsko procesiranje informacija	-0.02
4. Samohendikepiranje	-0.43*
5. Samopoštovanje	0.34*

Utvrđena je značajna, umjerena, pozitivna povezanost između percipirane samoefikasnosti, dubinskog procesiranja informacija, samopoštovanja i postignutog uspjeha iz Povijesti. S druge strane, utvrđena je značajna negativna povezanost između samohendikepiranja i ocjena iz Povijesti, dok povezanost između ocjena i površinskog procesiranja informacija nije bila statistički značajna. Uzimajući dobivene rezultate u obzir, u kontekstu drugog istraživačkog problema, može se zaključiti kako je polazna hipoteza potvrđena.

RASPRAVA

Suvremeniji je svijet vrlo dinamičan i nepredvidiv te je tako teško pretpostaviti koja će znanja i vještine biti današnjim mladima potrebni kasnije u životu. Stoga, tako je važno usaditi im vrijednost i vještine procesa samoregulacije vlastitog ponašanja i učenja. Temeljna je svrha ovoga istraživanja provjera odnosa specifičnih komponenti procesa samoregulacije učenja – samoefikasnosti, strategija učenja i samopoštovanja međusobno, ali i s obzirom na postignut uspjeh učenika na kraju obrazovnog ciklusa. U ovo istraživanje krenulo se s pretpostavkom o pozitivnoj povezanosti pojedinih komponenti procesa samoregulacije učenja (Sorić, 2014). Statističkom obradom rezultata, utvrđene su značajne pozitivne povezanosti između samoefikasnosti i dubinskog procesiranja informacija, samoefikasnosti i samopoštovanja te dubinskoga i površinskoga procesiranja.

Dobiveni rezultati nisu iznenađujući budući da pojedinci koji imaju tendenciju primjene dubinskog procesiranja informacija zapravo teže maksimalizaciji razumijevanja naučenog sadržaja (Biggs, 1991) što im onda ostavlja prostor za pozitivniju percepciju vlastite samoefikasnosti. Konkretnije, oni pojedinci koji prilikom učenja novih sadržaja stavlju naglasak na logično usvajanje i elaboraciju sadržaja procjenjuju se kompetentnijima i efikasnijima prilikom daljnjih izazova u učenju. Sljedeći rezultat, koji se logično nadovezuje na upravo objašnjeni, jest pozitivna povezanost samoefikasnosti i samopoštovanja. Budući da učenici u ovoj dobi deriviraju svoje samopoštovanje iz vlastitih prijašnjih iskustava i (ne)uspjeha u školi,

oni učenici čija je percepcija vlastitih kompetencija i sposobnosti veća, ujedno imaju i višu razinu samopoštovanja. Pozitivna povezanost između dubinskoga i površinskoga procesiranja ne iznenadjuje s obzirom na to da se u literaturi nerijetko spominje podatak da navedeni procesi nisu nezavisni, već se međusobno isprepleću. Drugim riječima, neke činjenice treba zapamtiti i memorirati ne bi li se došlo do samog razumijevanja njihovog smisla (Sorić, 2014). Nadalje, dalnjom analizom podataka utvrđene su značajne negativne korelacije između samohendikepiranja i svih ostalih ispitivanih varijabli (samoeffikasnosti, dubinskog procesiranja i samopoštovanja) osim površinskog procesiranja informacija s kojim nije utvrđena značajna povezanost (*Tablica 2*). Naime, samohendikepiranje je strategija učenja u okviru koje učenici često odustaju kada im je gradivo teško, kada odgovlače ili jednostavno odbijaju učiti sadržaj koji im se čini težak. Na tragu navedenog možemo zaključiti da iz ovakvoga pristupa zadatku učenici nemaju adekvatan sadržaj za derivaciju pozitivnih uvjerenja o svojim kompetencijama ili o sebi. Također, učenici koji imaju tendenciju samohendikepiranja imaju zapravo potpuno suprotan obrazac pristupanju zadatku učenja nego učenici koji imaju internaliziranu strategiju dubinskog procesiranja s ciljem razumijevanja sadržaja. U današnjem obrazovnom sustavu u kojem je performativnost gotovo norma, učinilo se zanimljivim povezati ispitivane konstrukte s ocjenama, zapravo indikatorom njihove uspješnosti. Utvrđena je značajna pozitivna povezanost između percipirane samoefikasnosti, dubinskog procesiranja informacija, samopoštovanja i postignutog uspjeha

time što učenici ovakvu vrstu povratne informacije (u obliku ocjene) koriste kao osnovu na temelju koje grade svoju viziju akademske efikasnosti, ali i vlastito samopoštovanje. Uz to, pozitivna povezanost dubinskog procesiranja informacija i školskih ocjena pozitivna je, što je logično budući da učenici koji se fokusiraju na razumijevanje i elaboraciju sadržaja koji uče ujedno postižu više ocjene. S druge strane, utvrđena je značajna negativna povezanost između samohendikepiranja i ocjena iz Povijesti. Ranije opisane karakteristike samohendikepiranja i u ovom slučaju mogu poslužiti kao osnovica za razumijevanje upravo navedenog nalaza. Prokrastinatorske sklonosti, kao i sklonost odustajanju u akademskom smislu, ne mogu značajno pridonijeti nekom većem uspjehu.

Za kraj, bitno je osvrnuti se na moguće nedostatke, ali i prednosti provedenog istraživanja. Jedan od nedostataka jest korištenje poprilično maloga, prigodnog uzorka osnovnoškolaca što predstavlja problem pri generalizaciji dobivenih rezultata. Što se tiče prednosti, provedeno istraživanje ukazuje na veliku važnost naglašavanja vrijednosti razumijevanja naučenog sadržaja za dugoročne obrazovne ciljeve. Budući da ovaj odgojno-obrazovni cilj zahtijeva mnogo rada i reformi cjelokupnog školskog sustava te ulaganja svih sudionika obrazovnog sustava (pa i nas psihologa), možda bi se, za početak, efikasnim pokazao rad na internalizaciji vrijednosti razumijevanja i shvaćanja naučenog sadržaja. To bi zamijenilo nepotrebno rangiranje na ordinalnoj ljestvici koje ostavlja značajan (vrlo često negativan) trag na adaptivno funkcioniranje učenika od prvog razreda pa sve do viših razina obrazovanja.

ZAKLJUČAK

1. Utvrđene su značajne pozitivne povezanosti između samoefikasnosti i dubinskog procesiranja informacija, samoefikasnosti i samopoštovanja te dubinskog i površinskoga procesiranja informacija. Nadalje, povezanosti između samohendikepiranja i samoefikasnosti, dubinskog procesiranja te samopoštovanja značajne su i negativne.
2. Utvrđena je pozitivna povezanost između percipirane samoefikasnosti, dubinskog procesiranja informacija, samopoštovanja i postignutog uspjeha iz Povijesti. S druge strane, utvrđena je negativna povezanost između samohendikepiranja i ocjena iz Povijesti, dok povezanost između ocjena i površinskog procesiranja informacija nije značajna.

SUMMARY

Competitiveness, excessive environmental demands and performance as some of the features of the educational system in which today's children grow and develop lead to some unadaptive beliefs and different ways of accessing the learning task. Within the Zimmerman Model of Self-Regulatory Learning, the capacity of an individual to maintain and enhance his/her desire to work on school / academic tasks and learning is determined by some aspects such as self-efficacy, learning strategies that the student applies and the level of self-esteem. Therefore, it was interesting to investigate the relationship of the aforementioned variables to the appropriate sample of seventh grade students, which is the fundamental objective of this research. Within this research, the correlation between self-efficacy and self-esteem as well as between self-efficacy and deep learning strategies has been established. Also, the linkage between the two most commonly used learning strategies - deep and surface processing of information, has been established. On the other hand, self-handicapping as one of the learning strategies was negatively related to the examined variables. In addition, the relationship between the constructs and the pupils grades was examined, and according to the results of the previous research, a positive correlation of pupils grades and deep processing, self-efficacy and self-esteem was established, while the correlation of self-handicapping and pupils grades was negative.

Key words: self-efficacy, self-esteem, self-regulated learning, learning strategies, academic achievement

LITERATURA

- Bandura, A. (1991). Self-regulation of motivation through anticipatory and self-reactive mechanisms. In *Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation*, 38, 69-164.
- Bandura, A. (1993). Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Bandura, A. (1999). *A social cognitive theory of personality*. U: Pervin, L. i John O. (ur.), *Handbook of personality*. New York: Guilford Publications, 154–196.
- Biggs, J. (1991). Approaches to learning in secondary and tertiary students in Hong Kong: Some comparative studies. *Educational Research Journal*, 6, 22-27.
- Brunner, M., Keller, U., Hornung, C., Reichert, M. i Martin, R. (2009). The cross-cultural generalizability of a new structural model of academic self-concepts. *Learning and Individual Differences*, 19(4), 387-403.
- Caprara, G. V., Vecchione, M., Alessandri, G., Gerbino, M. i Barbaranelli, C. (2011). The contribution of personality traits and self-efficacy beliefs to academic achievement: A longitudinal study. *British Journal of Educational Psychology*, 81(1), 78-96.
- Chamorro-Premuzic, T. i Furnham, A. (2008). Personality, intelligence and approaches to learning as predictors of academic performance. *Personality and Individual Differences*, 44, 1596-1603.
- Karoly, P. (1993.). Mechanisms of Self-Regulation: A System View. *Annual Review of Psychology*, 44, 23-52.
- Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lane, J., Lane, A. M., Kyprianou, A. (2004). Self-efficacy, Self-esteem and their Impact on Academic Performance. *Social Behavior and Personality*, 32(3), 247–256.
- Marsh, H. W. i O'Mara, A. (2008). Reciprocal effects between academic self-concept, self-esteem, achievement, and attainment over seven adolescent years: Unidimensional and multidimensional perspectives of self-concept. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(4), 542-552.
- Niemivirta, M. (1996). Motivational-cognitive components in self-regulated learning. In *5th International Conference on Motivation, Landau, Germany*.
- Oxford, R. (1990). *Language learning strategies. What every teacher should know*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.

- Pajares, F. i Miller, M. D. (1994). Role of self-efficacy and self-concept beliefs in mathematical problem solving: A path analysis. *Journal of educational psychology*, 86(2), 193.
- Pajares, F. i Valiante, G. (1999). Grade level and gender differences in the writing self-beliefs of middle school students. *Contemporary Educational Psychology*, 24(4), 390- 405.
- Purdie, N. i Hattie, J. (1999). The relationship between study skills and learning outcomes: A meta-analysis. *Australian Journal of Education*, 43(1), 72-86.
- Reić Ercegovac, I. i Koludrović, M. (2010). Akademska samoefikasnost i školski uspjeh adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, 7(1), 111-126.
- Rozendaal, J. S., Minnaert, A. E. M. G. i Boekaerts, M. (2003). Motivation and self-regulated learning in secondary vocational education: Information-processing type and gender differences. *Learning and Individual Differences*, 13(4), 273-289.
- Rozendaal, J. S., Minnaert, A. i Boekaerts, M. (2005). The influence of teacher perceived administration of self-regulated learning on students' motivation and information-processing. *Learning and Instruction*, 15(2), 141-160.
- Schunk, D. H. i Zimmerman, B. J. (2003). Self-regulation and learning. *Handbook of psychology: Educational psychology*, 7, 59-78.
- Tomljenović, Ž. i Nikčević-Milković, A. (2005). Samopoštovanje, anksioznost u ispitnim situacijama i školski uspjeh kod djece osnovnoškolske dobi. *Suvremena psihologija*, 8(1).
- Van Dinther, M., Dochy, F. i Segers, M. (2011). Factors affecting students' self-efficacy in higher education. *Educational research review*, 6(2), 95-108.
- Vrkić, M., i Vlahović Štetić, V. (2013). Uvjerjenja o strategijama učenja, korištenje strategija učenja i uspjeh u studiju. *Napredak: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 154(4), 511-526.
- Wolters, C. A. (2003). Regulation of motivation: Evaluating an underemphasized aspect of self-regulated learning. *Educational psychologist*, 38(4), 189-205.
- Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: An overview. *Educational psychologist*, 25(1), 3-17.
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39).
- Zimmerman, B. J. (2008). Goal Setting: A Key Proactive Source of. *Motivation and self-regulated learning: Theory, research, and applications*, (str. 267-295). New York, NY: Erlbaum.

Darovitost - identifikacija i rad s darovitom djecom u Republici Hrvatskoj

Paula Pedić

Pregledni seminarski rad

Ključne riječi

darovitost
motivacija
natprosječne sposobnosti
kreativnost
identifikacija
rad

Sažetak

Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika (NN 34/1991) darovitost definira kao sustav dispozicija koje pomaže učeniku u ostvarivanju izvanrednih rezultata u određenim područjima ljudske djelatnosti. Uz dispozicije u ostvarivanju izvanrednih rezultata ključnu ulogu ima i osobna motivacija učenika, ali i izvanjski poticaji. Darovitost čine tri osnovne osobine, a to su natprosječne sposobnosti, kreativnost i motivacija (NN 34/1991). U Republici Hrvatskoj škola predstavlja osnovnu odgojnu i obrazovnu jedinicu, stoga ne čudi da su rad s darovitim učenicima i njihova identifikacija predominantno vezani uz školstvo.

Cilj ovoga seminarског rada jest osvrnuti se na raznolikosti koje sa sobom nosi pojam "darovitosti", opisati osnovne mjerne instrumente pri identifikaciji određenih oblika darovitosti te predstaviti dvije udruge koje potiču rad s darovitim učenicima na području Republike Hrvatske.

UVOD

Djeca se u školama najčešće svrstavaju prema dobi, u skupine koje dobivaju istu vrstu poduke. Takav je pristup razmjerno prihvativ za većinu učenika, ali ipak se određen broj djece ne može uklopiti u taj sustav (Vizek-Vidović, Rijavec, Vlahović-Štetić i Miljković, 2003). Pod nazivom «djeca s posebnim potrebama» podrazumijeva se svako ono dijete koje se razlikuje od „prosječnog učenika“ u određenoj socijalnoj zajednici u senzornim, komunikacijskim ili intelektualnim sposobnostima, socijalnome ponašanju, emocionalnome doživljaju ili tjelesnim sposobnostima (Burić, 2017). Djeca za koju se smatra kako u jednoj od tih sposobnosti ostvaruju natprosječne rezultate ili imaju mogućnost njihova ostvarivanja najčešće se smatraju darovitim. Ne postoji ispravan ili jednoznačan odgovor na pitanje što je darovitost, ali Milanja (2003) navodi kako se pojmom «darovitosti» zapravo misli na određeni skup osobina koje pomažu pojedincu da na produktivan ili reproduktivan način dosljedno postiže izniman uradak u nekome području ljudske djelatnosti. Proces otkrivanja i utvrđivanja darovitih može započeti već u doba kada njihove kognitivne i intelektualne sposobnosti još nisu dostigle svoj maksimum. Svrha identifikacije darovitih učenika jest pokušaj podrške i poticanja njihova razvoja od onih koji će, u takvome "kritičnom periodu" za razvoj darovitosti, pomoći u oblikovanju optimalne edukacijske okoline za ostvarenje učeničkih potencijala. U procesu identifikacije, kao i oblikovanja povoljne edukacijske klime za darovite učenike, škola, kao nositelj formalnoga odgoja i obrazovanja, igra veliku ulogu. Upravo je zbog toga, 1990. godine, u Republici Hrvatskoj donesen Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika, a 1993. godine i Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju darovitih učenika. Svrha tih pravilnika jest uređiti način identifikacije

darovitih učenika, rada s darovitim učenicima i praćenja darovitih učenika. Uz formalni odgoj i obrazovanje u razvoju potencijala darovitih učenika vrlo je važno i neformalno obrazovanje. U Republici Hrvatskoj djeluje nekolicina udruga čija je svrha pružiti stručnu pomoć darovitim učenicima i osigurati radionice za njih, ali jednako tako pružiti stručnu pomoć i roditeljima darovite djece – u vidu informiranja, savjetovanja i edukacije. Glavni cilj ovoga seminarskog rada jest pružiti uvid u to što je darovitost, s posebnim naglaskom na multidimenzionalnost toga konstruktta, te opisati način identifikacije darovitih učenika i rada s njima u hrvatskim osnovnim i srednjim školama.

UČENICI S POSEBNIM POTREBAMA

Jedna od suvremenih promjena u hrvatskome obrazovnom okruženju jest povećana raznolikost učenika, točnije inkluzija učenika s posebnim potrebama, kao i s teškoćama u učenju. Učenici s posebnim potrebama djeca su neuobičajenih dispozicija, zbog kojih imaju posebne potrebe glede identifikacije, poučavanja i ispitivanja, a te posebne potrebe mogu biti posljedica dara ili ograničenja (Burić, 2017). U ovome seminarskom radu fokus će biti stavljen na posebne potrebe koje su posljedice dara.

DAROVITOST

U hrvatskome obrazovnom sustavu darovitost je definirana kao sustav dispozicija koje pomažu učeniku u ostvarivanju izvanrednih rezultata u određenim područjima ljudske djelatnosti. Uz dispozicije u ostvarivanju izvanrednih rezultata ključnu ulogu ima i osobna motivacija učenika, ali i izvanski poticaji (čl. 2, Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika u Republici Hrvatskoj, 1991).

Iz te definicije jasno je vidljiva kompleksnost i multidimenzionalnost pojma *darovitost*, zbog čega je možda kod takvoga multifacetnog konstrukta umjesto definicije jednostavnije opisati značajke darovitih učenika. Čudina-Obradović (1991) objašnjava kako daroviti učenici svoje velike baze znanja upotrebljavaju i primjenjuju na nov način u rješavanju različitih problema. Zahvaljujući vrlo razvijenoj metakogniciji, odnosno svijesti o vlastitim sposobnostima i ograničenjima, daroviti učenici spremnije upravljaju misaonim procesima poput planiranja, odlučivanja i kontroliranja, a upravo su ti procesi vrlo često determinante školskoga uspjeha. Također, osim preko sposobnosti, daroviti učenici iskazuju svoju darovitost i preko određenih osobina ličnosti. Intrinzično su motivirani, a Reeve (2005) intrinzičnu motivaciju smatra najboljim prediktorom školskoga uspjeha te razumijevanja i svladavanja gradiva. Zbog prethodno navedenih osobina daroviti su učenici nerijetko samopouzdani, autonomni i inicijativni, a te osobine opet potkrepljuju školski uspjeh. Među vršnjacima daroviti se učenici ističu i po originalnosti, kreativnosti i otvorenosti k iskustvima.

RAZLIČITI OBLICI DAROVITOSTI

Uz nabrojene osobine daroviti se učenici dakako razlikuju prema mnogim drugim osobinama pa tako i po područjima darovitosti. Postoji više oblika darovitosti, koji mogu, ali i ne moraju samostalno egzistirati kod pojedinca, odnosno svaki pojedinac može biti darovit u nekoliko područja. Darovitost se može promatrati iz dviju perspektiva: produktivne i potencijalne darovitosti. Produktivna se darovitost temelji na rezultatima rada darovitoga pojedinca, na njegovim ili njezinim iznadprosječnim postignućima.

Potencijalna darovitost temelji se na potencijalu i dispozicijama, koji se uz prikladne odgojne utjecaje razvijaju do natprosječnoga stupnja (Škoda, 2015). Najširi i laicima vjerojatno najprihvaćeniji oblik darovitosti jest onaj koji se veže uz intelektualne sposobnosti. Intelektualne sposobnosti najčešće se mjere testovima inteligencije, a iznadprosječan rezultat u odnosu na populacijske norme istoga uzrasta često je dovoljan kriterij proglašavanja nekoga darovitim. Međutim treba napomenuti sljedeće:

1. Inteligencija je, baš kao i darovitost, multidimenzionalan konstrukt. Odnosno, prilikom mjerjenja inteligencije potrebno je naglasiti mjeri li se opća ili pojedina, specifična inteligencija (Zarevski, 2000).
2. Jedna od najprihvaćenijih definicija inteligencije jest ona Boringova iz 1923. godine, a kojom je kazao da inteligencija nije ništa drugo već ono što mjere testovi inteligencije (Zarevski, 2000).

Dakle samo psihometrijsko određivanje darovitosti ne pomaže baš u specificiranju toga za što je neki učenik točno darovit, a k tomu je opterećeno metrijskim karakteristikama testa.

Danas se darovitost ipak shvaća i iskazuje u različitim specifičnim područjima, a ne samo kao korelat opće inteligencije. U populariziranju toga gledišta veliku je ulogu imao američki razvojni psiholog Howard Gardner. Teorija višestrukih inteligencija, između ostalog, produkt je Gardnerova razmišljanja kako zapadnjačke kulture inteligenciju preusko definiraju i zaboravljaju na to da svako ljudsko biće ima kompleksan sustav dispozicija, koje nisu obuhvaćene tradicionalnim mjerama inteligencije (Posavec, 2010). Gardner inteligenciju definira kao sposobnost rješavanja problema unutar nekoga kulturnog kruga.

Konkretno, Gardner (1983) definira sedam, a poslije i devet ključnih inteligencija s određenim obilježjima svake: lingvističku, logičko-matematičku, spasijalnu, tjelesno-kinetičku, glazbenu, intrapersonalnu, interpersonalnu, prirodnu i egzistencijalnu. Lingvistička inteligencija podrazumijeva učinkovitu upotrebu riječi i rečenica te izražajan govor. Odnosno, sredstvo rješavanja problema u lingvističkoj je inteligenciji jezik. Logičko-matematička inteligencija najbliža je Cattelovu g-faktoru inteligencije, a očituje se u upotrebni brojeva, logičkome zaključivanju, shvaćanju kauzaliteta te efikasnom klasificiraju i kategoriziranju podataka. Spasijalna inteligencija znači točno opažanje prostora, kao i snalaženje u njemu. Uključuje i osjećaj za boje, linije i oblike. Tjelesno-kinetička inteligencija uključuje upotrebu mentalnih sposobnosti za koordinaciju tjelesnih pokreta, dobro razvijenu finu i grubu motoriku te sposobnost upotrebe cijelog tijela u izražavanju misli i osjećaja. Glazbena inteligencija ogleda se u sposobnosti razlikovanja različitih melodija i ritmova i sposobnosti glazbenoga izričaja. Intrapersonalna inteligencija okrenuta je prema čovjeku *per se*, prema ljudskoj sposobnosti introspekcije, dosljednosti i svijesti o samome sebi. Interpersonalna inteligencija okrenuta je prema međuljudskim odnosima, sposobnosti uočavanja i razlikovanja motiva, želja, potreba i osjećaja drugih ljudi. Prirodna inteligencija, koja je na ovaj popis dodana 1994. godine, baš kao i egzistencijalna inteligencija, znači zainteresiranost za vanjske prostore, osjećaj duboke povezanosti s prirodom. Naposljetku egzistencijalna inteligencija odnosi se na sposobnost razmišljanja o ontološkim pitanjima (Posavec, 2010). Inteligencija dakle ima mnogo lica, a svako je korisno i vrijedno. Svaki učenik ima svih 9 inteligencija, pitanje je samo u kojoj su mjeri

one kod nekoga razvijene te koliko afiniteta i mogućnosti razvijanja različitih vrsta inteligencije svaki pojedinac ima. Ovdje se međutim mora spomenuti i jedno ograničenje Gardnerove teorije. Naime tvrdnja kako su različite inteligencije neovisne nije se verificirala u istraživanjima, odnosno pokazalo se kako uglavnom i te specifične mjere koreliraju s općim faktorom inteligencije (Zarevski, 2000). Još jedno ograničenje vezano za školski sustav i nastavu jest u tome što Gardner nije dao jasne smjernice kako implementirati njegovu teoriju u škole i kako adekvatno mjeriti različite inteligencije. Drugim riječima, društvo njegovim spoznajama doista jest profitiralo u shvaćanju šire slike darovitosti i inteligencije, međutim ostalo je nedorečeno kako primjeniti te spoznaje na školski sustav: kako adekvatno mjeriti, identificirati i razvijati darovitost kod učenika?

IDENTIFIKACIJA DAROVITOSTI

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u članku 63. obvezuje sve školske ustanove u Republici Hrvatskoj na uočavanje, praćenje i poticanje darovitosti kod učenika. Također u članku stoji kako je svaka škola dužna nakon identifikacije darovitih učenika omogućiti im dodatni rad, koji bi bio krojen prema njihovim dispozicijima i interesima. Odnosno, darovitim učenicima, baš kao i ostalim učenicima, treba pružiti priliku da razviju svoje potencijale. Koren (1989, prema Škoda, 2015) identifikaciju darovitosti vidi kao proces otkrivanja darovitoga učenika, ali i određivanja vrste i stupnja njegove ili njezine darovitosti. Također napominje kako je identifikacija darovitosti dinamičan i kontinuiran proces. Naime svaki je učenik različit i pojavnost darovitosti nije unificirana. . Darovitost je vezana uz određeno područje, vezana je uz određenoga

učenika, kao i uz određeno razvojno razdbolje. Prema Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika (1991), darovitost mogu prepoznati roditelji ili skrbnici, učitelji i stručni suradnici odgojno-obrazovne ustanove te strukovne udruge, kao i drugi pojedinci. Ako netko od navedenih uputi na darovitost kod učenika, kreće se u postupak procjenjivanja i mjerena sposobnosti učenika kako bi se tako odredili vrsta i opseg darovitosti, a to će onda služiti kao indikator za program koji će daroviti učenik pohađati. Taj postupak utvrđivanja darovitosti provodi školski tim za darovite učenike, a ako darovitost utvrde stručnjaci izvan školskoga sustava, potrebno je školskomu timu dostaviti dokumentaciju o darovitome učeniku. Taj postupak istovjetan je za djecu osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga uzrasta. Identifikacijski postupak, kao i svaki drugi postupak koji vode ljudi, opterećen je pogreškama. Najveća je pogreška ne prepoznati darovitoga učenika. To se vrlo često događa ako je primjerice darovito dijete iz jednoga kulturnoga kruga došlo u drugi, ako ne razumije jezik, ako dolazi iz nepovoljne obiteljske situacije ili ima određene teškoće u razvoju (Škoda, 2015). Sekulić-Majurec (1998, prema Škoda, 2015) napominje kako je veća pogreška ne identificirati darovitoga učenika i na taj mu način uskratiti razvijanje vlastitih potencijala, nego nedarovitoga učenika svrstati u skupinu darovitih. Također vrlo je važno (posebno u slučaju upotrebe baterije testova) upotrebljavati standardizirane testove u procjenjivanju darovitosti. Dobit od tih testova ne krije se samo u izjednačenome postupku testiranja za sve, već se takvim testiranjem omogućuje i usporedba rezultata na pojedinim testovima među ispitanicima.

Međutim standardizirane testove također treba primjenjivati s oprezom i s posebnim fokusom na to iz kojega razdoblja datiraju korištene norme. Naime u Hrvatskoj su korištene norme za identifikaciju darovitosti obično zastarjele, a to onda može polučiti krivu interpretaciju nečijega rezultata (primjerice zbog Flynnova efekta).

INSTRUMENTI IDENTIFIKACIJE DAROVITIH UČENIKA

Darovitost postoji u raznim oblicima. Upravo zbog toga praktički nije moguće pobrojiti sve instrumente identifikacije darovitosti niti ukratko objasniti postupak mjerena darovitosti. Također mnoge je konstrukte znatno lakše definirati u teoriji nego operacionalno. To posebno vrijedi za neke talente, poput slikanja, u kojemu uz tehniku slikanja (kao objektivniji dio mjere) uvijek ostaje i onaj subjektivni aspekt estetske procjene djela. Stoga je najbolja strategija identifikacije oslanjanje na veći broj instrumenata. Primjerice u testiranju generalnoga faktora inteligencije vjerojatno je najbolji pristup krosbaterijski. Neke od faceta g-faktora, ili užih sposobnosti koje su njime obuhvaćene, jesu: radno pamćenje, kvantitativno rezoniranje i vizualno-spacijalno procesiranje. Za svaku od tih užih sposobnosti trebalo bi upotrijebiti najadekvatnije baterije testova s obzirom na kronološku i razvojnu dob pojedinca. Generalni rezultat bio bi utemeljen na klaster-analizi tih različitih testova, odnosno baterija testova. Instrumenti za identifikaciju darovitosti mogu se klasificirati na razne načine. Koren (1989, prema Škoda, 2015) metode identifikacije dijeli na dvije grupe: metode procjenjivanja i metode testiranja. Nadalje metode procjenjivanja identifikacije mogu se podijeliti s obzirom na to komu su namijenjene – nastavnicima, roditeljima, vršnjacima ili samomu učeniku (Škoda, 2015).

Nastavnici najčešće sudjeluju u provođenju identifikacije jer su upravo oni ključni u procjenjivanju i uspoređivanju sposobnosti učenika određene dobi s ostalom djecom, koja su najčešće referentna točka u procjenjivanju darovitosti. Koren (1989, prema Škoda, 2015) navodi kako nastavnicima u tu svrhu najčešće služe liste za provjeru i skale procjene. Listama za provjeru u načelu bi trebala biti zadana određena ponašanja ili sposobnosti učenika darovitih u određenome području, a nastavnik bi interakcijom s učenikom i uspoređujući učenika s drugom djecom trebao označiti odnosi li se pojedina osobina na učenika ili ne. Međutim liste za provjeru u Hrvatskoj su prilično stare, zbog čega nastavnik vodeći se samo njima može previdjeti određena ponašanja koja bi mogla ukazivati na darovitost. Skale su procjene s druge strane kvantitativno određene pa daju pouzdanje rezultate. Osborn (1998, prema Škoda, 2015) ističe jednu važnu sastavnicu koja se često zaboravlja u identifikacijskom procesu: neverbalnu komunikaciju. U procjeni darovitosti nastavnici ne smiju izostaviti proučavanje učenikova pokreta očiju, pokreta tijela, gestikuliranja, tona glasa. Ove facete neverbalne komunikacije mogu pružiti važne informacije o učeniku. Uza sve prednosti nastavničkoga procjenjivanja darovitosti učenika subjektivnost je svakako jedan od nedostataka. Nekim učenicima učitelj jednostavno ne mora biti sklon. Također mora se uzeti u obzir i *halo-efekt*. Ako se neki učenik u početku nastavniku nije doimao darovitim u nekome području, vjerojatnije je da će nastavnik takvu procjenu generalizirati na ostala područja, za koja je učenik možda i darovit. To se još naziva potvrđivanjem vlastitih stereotipa. U pogledu roditelja kao procjenjivača valja naglasiti kako su roditelji bitan izvor informacija o djetetu jer ga

dobro poznaju u različitim situacijama i izvan školskoga okruženja. Međutim i uz roditelje se veže subjektivnost. Uz to roditelji su većinom skloni uljepšati podatke o svojem djetetu (Škoda, 2015). Alternativni načini nominacije darovitosti, uz nastavnike i roditelje, uključuju nominacije vršnjaka i samonominacije učenika. Koren (1989, prema Škoda, 2015) objašnjava kako se rade vršnjačke procjene: učenici dobivaju listu s određenim tvrdnjama, koje opisuju određene osobine ponašanja u superlativima. Na temelju tih tvrdnji odabiru nekoga učenika iz razreda za čije ponašanje drže da odgovara tim opisima. U procesu identifikacije važno je, dakako, vidjeti i učeničku samopercepciju, a to se čini samonominacijskim upitnicima: učenik uspoređuje svoja postignuća s postignućima svojih vršnjaka iz razreda. Sve navedene metode najčešće se kombiniraju s testovima u donošenju prosudbe o darovitosti. Testiranje je najčešće korištena metoda u identifikaciji, a George (2003, prema Škoda, 2015) navodi kako je testove moguće podijeliti ovisno o tome temelje li se na kriterijima ili normama. Testovi temeljeni na kriterijima određuju što neki učenik može i zna, a testovi temeljeni na normama služe otkrivanju uspješnosti pojedinoga učenika u odnosu na ostale učenike. Ograničenja metoda testiranja kriju se u tome što je proces testiranja vrlo često stresan za učenika kojega se identificira i postavlja se pitanje koliko su testovni rezultati pouzdani. Test je također opterećen svojim metrijskim karakteristikama, poglavito konstruktnom i kriterijskom valjanošću. Upravo kombiniranjem različitih metoda mogu se nadići nedostaci pojedinih metoda.

RAD S DAROVITIM UČENICIMA

Učenici identificirani kao daroviti trebaju se uključiti u sve oblike rada namijenjene darovitim, a takvi oblici rada postaju obaveznim dijelom školskoga kurikuluma koji donosi škola (čl. 6, Pravilnik o odgoju i obrazovanju darovitih učenika u Republici Hrvatskoj). Međutim kakav točno pristup trebaju daroviti učenici? Duvnjak i Cvetković-Lay (2017) u suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja izradile su *Priručnik za rad s darovitim učenicima u razrednoj nastavi*. One smatraju da je učenje i poučavanje darovite djece potrebno utemeljiti na interesima i sposobnostima darovitih, da učenike treba poticati na samostalno učenje te im osigurati vrijeme za dublje proučavanje i istraživanje određene teme, a sve to prožeto interdisciplinarnim pristupom. Kao kanal za ostvarivanje tih ishoda predlažu uvođenje projektne nastave za darovitu djecu. Tijekom grupnoga projekta učenici imaju mogućnost iskusiti i uvježbati oblike timskoga rada, zajednički tragajući za nečim novim i nepoznatim (Olson, 1990, prema Duvnjak i Cvetković-Lay, 2017), što tu metodu čini najotvorenijim, ali istodobno najsloženijim oblikom kooperativnoga učenja. Uspješno provođenje projekta od učenika uz grupni rad zahtjeva i samostalni rad, mogućnost kreiranja ideja i njihova vrednovanja, integriranje informacija iz različitih izvora te predstavljanje iskustva drugima. Uz taj pristup autorice navode još dva pristupa pogodna za darovite učenike: problemsku i istraživačku nastavu. Problemska nastava učenike potiče da sami oblikuju i rješavaju probleme. Uloga učenika i učitelja u postavljanju i rješavanju problema aktivniji je proces u odnosu na uobičajenu, frontalnu nastavu. S aspekta kognitivne psihologije,

ovaj pristup efikasan je u pamćenju i dosjećanju informacija. Naime postavljajući problem te aktivno radeći na njemu, uz učiteljevu pomoć, pristup omogućuje učeniku kreiranje vlastitih neuralnih putova u pamćenje, a takvi su putovi učinkovitiji u kasnijoj reprodukciji informacija od neuralnih putova koje je na neki način učeniku nametnuo učitelj. Istraživačka nastava u većoj mjeri potiče znanstveni način razmišljanja u odnosu na redovitu nastavu. U istraživačkoj nastavi susreću se dvije sintagme: *učenje istraživanjem* i *učenje otkrivanjem*. Učenje istraživanjem znači primjenom znanstvene metode uočiti i izmjeriti učestalost javljanja neke pojave, istražiti što radi stjecanja znanja i novih spoznaja. Učenje otkrivanjem znači pronaći novo, nepoznato gledište učenika, bez obzira na to što je ono vrlo vjerojatno odavna verificirano u znanosti. Primjerice moguće je pitati učenike na satu glazbenoga odgoja *Kako glasovir stvara zvuk?*. Uz navedene metode u formalnom obrazovanju s darovitim je učenicima moguće raditi i unutar određenih izvannastavnih udruga.

MLADI NADARENI MATEMATIČARI "MARIN GETALDIĆ"

Udruga je nastala spajanjem *dodatah grupa za matematiku* zagrebačke XV. i V. gimnazije, koje su vodili nekadašnji gimnazijalci tih škola, a tadašnji studenti matematike. Voditelji tih grupa odlučili su početkom školske godine 2008./2009. vlastitim trudom i zalaganjem facilitirati rad s darovitim matematičarima srednjoškolskoga, a poslije i osnovnoškolskoga uzrasta. Misija je udruge primijeniti novu perspektivu na rad s mladim darovitim matematičarima koji se temelji na inovaciji i ideji protkanima prijateljstvom. Odnosno, kroz učenje i druženje potaknuti darovite učenike u ostvarivanju vlastitoga potencijala. Svake godine udruga je rasla i brojem članova i uspjesima,

ali i aktivnostima koje je pružala učenicima – od subotnjih predavanja za učenike srednjih škola grada Zagreba do ljetnoga kampa mlađih matematičara, zimske škole, organizacije natjecanja *Turnir gradova*, kao i europskoga matematičkog kupa.

FOTO: www.antenazadar.hr

Mladi daroviti matematičari na ljetnemu kampu na Silbi, kolovoza, 2017.

UDRUGA ZA DAROVITOST *DAR*

Udruga Dar pruža podršku darovitim učenicima u Republici Hrvatskoj, odnosno jedan je od realizatora Strategije znanosti, obrazovanja i tehnologije iz 2014. godine. Tom se strategijom naglašava kako je *za otkrivanje, razvoj i upravljanje ljudskim potencijalima ključno [je] ojačavati postojeće te uspostavljati nove i učinkovitije procese i sustav podrške u prepoznavanju sposobnosti pojedinaca od najranije dobi, poticanju i razvoju potencijala te u cjeloživotnom osobnom i profesionalnom usmjeravanju te savjetovanje*. Zbog toga je niz akata unutar reforme sustava osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja usmjeren darovitim učenicima, a udruga Dar sudjeluje u realizaciji predloženih mjera. Ono što je za tu udrugu specifično upravo je njezina nespecifičnost. Naime udruga nudi radionice od šaha, učenja stranoga jezika, slikarske i kiparske radionice do tečaja gitare.

ZAKLJUČAK

Rad s darovitim učenicima u Republici Hrvatskoj propisan je odgovarajućim pravilnikom, baš kao i postupak identifikacije darovitih učenika. Međutim kakav je položaj darovitih učenika u Hrvatskoj, nije jednostavno odrediti. Cvrtila (2014, prema Škoda, 2015) u svojem članku uspoređuje identifikaciju darovitih učenika i rad s njima u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama te iznosi kako u mnogim zemljama Europe postoje samostalni centri čija je primarna i jedina uloga istraživati darovitost i pomoći darovitima u ostvarivanju svojih potencijala, dok u Hrvatskoj Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta i ne raspolože statističkim podatcima o tome koliko je darovite djece u hrvatskim osnovnim i srednjim školama. S druge strane također navodi da ipak raste osviještenost o potrebnim promjenama. Iz svega navedenog vidljivo je kako je škola, kao odgojno-obrazovna ustanova, veoma važna u razvoju i uočavanju potencijala svakoga djeteta, pa tako i onoga darovitog. Međutim u svakome području ljudske djelatnosti, a tako i u školstvu, uvijek postoji prostor za napredak. Uloga roditelja u napretku također je bitna. Zajedničkim radom institucija, roditelja i djece, rad s darovitim može postati još efikasnijim i produktivnijim.

SUMMARY

According to Ordinance on Primary Education and the Education of Gifted Pupils (NN 34/1991) giftedness of a child is defined as a set of traits, which enables a pupil with achieving extraordinary results in one, or more areas of human activity. This extraordinary achievement is caused by a combination of above average traits, personal motivation, and external stimulation. Giftedness is the combination of three basic groups, the attributes: above-average general or specific abilities, motivation, and the high degree of creativity. In the Republic of Croatia, school represents a basic educational unit; therefore work and identification of gifted children are predominantly dependent on the school system.

The aim of this seminar is to unfold the diversity behind the term “giftedness”, describe basic measurement instruments in the identification of some of the forms of giftedness, and delineate two associations, which stimulate the work with gifted children in the Republic of Croatia.

Key words: giftedness, motivation, above- average, creativity, identification, work

LITERATURA

- Burić, I. (2017). *Uvod u edukacijsku psihologiju*. Bilješke s predavanja.
- Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost – razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Duvnjak, K., Cvetković-Lay, J. (2017). *Priručnik za rad s darovitim učenicima u razrednoj nastavi : mali vodič za provedbu projektne nastave u prirodoslovju*, Zagreb: Bioteka.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Milanja, I. (2003). *Nadarenost učenika četvrtih razreda osnovne škole: Identifikacija i neki korelati*. Diplomski rad, Sveučilište u Zadru.
- Posavec, M. (2010). Višestruke inteligencije u nastavi. *Život i škola*, 24(2), 55-64.
- Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika. (1991). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. URL:https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html
- Pravilnik o srednjoškolskom obrazovanju darovitih učenika (1993). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. URL:https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_10_90_1755.html
- Reeve, J. (2005). *Razumijevanje emocija i motivacije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Škoda, J. (2015). *Identifikacija darovitih učenika u osnovnoj školi*. Diplomski rad. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/765635.Identifikacija_darovitih_uenika_u_osnovnoj_koli_diplomski_rad.pdf (14.01.2018.)
- Vizek Vidović, V., Rijavec, M., Vlahović-Šetić, V., Miljković, D. (2003). *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP-Vern.
- Zarevski, P. (2000). *Struktura i priroda inteligencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Navijački identitet i stav prema nasilju kod nogometnih navijača

Petra Kasap

Skraćeni završni rad

Ključne riječi

navijački identitet
stav prema nasilju
mačizam
prihvaćanje nasilja
dob

Mačizam je specifična inačica maskuline ideologije, kojoj je svojstveno uvjerenje da biti nasilan podrazumijeva biti muževan i moćan, dok je nenasilno ponašanje indikator slabosti. Nadalje prihvaćanje nasilja odnosi se na podupiranje i opravdavanje nasilnoga ponašanja u svakodnevnim životnim situacijama, sportu i medijskom prostoru.

Za potrebe ovoga istraživanja korišteni su *Upitnik navijačkog identiteta (UNI)* (Otašević i Sekereš, 2015), te *Upitnik stavova prema nasilju (MVQ)* (Otašević i Sekereš, 2015). Istraživanje je provedeno na uzorku od 206 nogometnih navijača i navijačica (25.72% žena i 74.28% muškaraca), dobi između 15 i 69 godina, pri čemu su 47.57% uzorka činili članovi/članice službenih navijačkih udruga, a preostalih 52.42% simpatizeri/simpatizerke pojedinih domaćih klubova. Utvrđena je umjerena pozitivna povezanost navijačkoga identiteta i stava prema nasilju. Naime što je kod osobe izraženiji navijački identitet, izraženiji je i mačizam, a viša razina navijačkoga identiteta praćena je i većom sklonosti prihvaćanju nasilja. Također utvrđeno je da se muškarci i žene jednako (snažno) identificiraju s najdražim klubom i njegovim drugim navijačima. Dodatno, pronađena je i niska negativna povezanost navijačkoga identiteta i dobi, odnosno što je osoba mlađa, navijački je identitet viši.

Sažetak

Navijački identitet proizlazi iz snažnoga doživljaja sličnosti, prisnosti i odanosti drugim navijačima omiljenoga kluba te samomu klubu. Osnovna svrha ovoga istraživanja bila je ispitati odnos između navijačkoga identiteta i stava prema nasilju; stav prema nasilju bio je operacionaliziran dvjema kognitivnim dimenzijama – mačizmom i prihvaćanjem nasilja.

UVOD

Nogomet nosi titulu najvažnije sporedne stvari na svijetu: snažno utječe na emocije i raspoloženja tisuća ljudi, gotovo je svakodnevno prisutan u medijskim napisima, a njegovoj planetarnoj popularnosti uvelike doprinose i enormna finansijska ulaganja najvažnijih nogometnih organizacija (Dušanić, 2013). Govoreći o suvremenome nogometu, nezaobilazno je osvrnuti se na dvanaestoga igrača, odnosno navijače, i sam fenomen nogometnoga navijanja. U tome je kontekstu od ključnoga psihologiskog značaja razlikovati *sportsku publiku* i organiziranu *navijačku udrugu*. Za sportsku publiku karakterističan je trenutan interes za određeni klub, po prirodi je nestrukturirana i spontana, dok navijačka grupa posjeduje upravo suprotne karakteristike, odnosno organizirana je, strukturirana i usmjerena na zajednički cilj (Vejnović, 2014). Iako postoji više razloga zašto netko postaje navijač, Wann, Melnick, Russell i Pease (2001) ističu osam krucijalnih: to su *grupna pripadnost, jačanje samopoštovanja, samoprezentacija, prilika za zajednička obiteljska druženja*, zatim to što je nogomet prije svega *igra*, a navijanje *zabava i prilika za bijeg od svakodnevnog života* te u novije vrijeme i prilika za *zaradu klađenjem*. Fisher i Wakefield (1998) opisuju tipične aktivnosti jednoga navijača navodeći pod tim redovite odlaske na utakmice, praćenje utakmica na televiziji, učestale razgovore o njima i nogometu općenito te posjedovanje navijačke opreme. Na tragu toga ilustrativni su podatci istraživanja koje je proveo *Social Issue Research Centre* na uzorku nogometnih navijača iz čak 17 europskih država, koji su pokazali da 93%

ispitanika nogomet povezuje s uzbuđenjem i snažnim emocijama, za 60% njih emocije vezane uz nogomet i najdraži klub ekvivalentne su onim religijskim, a 2/3 sudionika priznalo je da su na osobito važnim utakmicama i zaplakali. Štoviše, ključna je karakteristika nogometnoga navijača odanost omiljenom klubu – biti uz njega u dobru i zlu, prihvati emocionalni rizik, odnosno biti spreman i na patnju u slučaju poraza. Iz toga razloga, kad je riječ o strastvenim nogometnim navijačima, možemo govoriti i o jedinstvenome aspektu identiteta usko vezanome uz odanost klubu i navijačkomu načinu života, točnije navijačkomu identitetu. *Navijački identitet* proizlazi iz doživljaja sličnosti, prisnosti i odanosti drugim navijačima omiljenoga kluba te samom klubu, a podrazumijeva snažno vrednovanje i osobno zadovoljstvo koje se temelji upravo na identifikaciji s pojedincima usko vezanim uz najdraži klub (Branscombe i Wann, 1991; Wann, Carlson i Schrader, 1999; Wann, Royalty i Roberts, 2000). Nadalje Wann i sur. (1999) definiraju ga kao stupanj doživljaja psihološke povezanosti sa sportskim timom te stupanj u kojemu se izvedba tima percipira osobno važnom. Nogomet se tradicionalno doživljava interesom muške populacije i u nogometnoj publici brojčano dominiraju muškarci. Dio istraživanja u ovome području sugerira postojanje značajne rodne razlike u razini navijačkoga identiteta, u smjeru toga da muškarci iskazuju snažniju identifikaciju s omiljenim klubom (Wakefield i Wann, 2006). Dušanić (2013) to tumači širokom rasprostranjenosću stereotipa da je nogomet *muška stvar* u koju se žene ne razumiju, a muškarcima je pak idealna prilika za bijeg od svakodnevnih obveza i problema i razlog za pravo *muško druženje*. U tome duhu Giulianotti i Robertson (2006) navode kako se neke od ključnih osobina nužnih u nogometu (npr. individualna sposobnost,

brzina, izdržljivost i hrabrost) pripisuju, rodno tipizirano, isključivo muškarcima. Međutim dio istraživanja ukazao je na to da se muškarci i žene jednakо identificiraju s omiljenim klubom i njegovim navijačima (Branscombe i Wann, 1991; Wann i Dolan, 1994; Wann i sur., 2000), što može implicirati da se, u korak s vremenom, brišu tradicionalne rodne uloge. Kad je u pitanju odnos navijačkoga identiteta i dobi, istraživanja pokazuju da su ekstremni navijači uglavnom mladi ljudi, točnije kasni adolescenti i mlađi punoljetnici (Lalić i Biti, 2009; Wann i Wakefield, 2006). Đorić (2012) to objašnjava činjenicom da mlade osobe, tijekom procesa formiranja identiteta, traže grupu u kojoj će biti prihvачene i u kojoj mogu potvrditi svoje *ja*, odnosno vlastitu vrijednost. Osim toga navijanje je prožeto vrlo snažnim emocijama, a strastveno i energično ponašanje svojstveno je upravo mlađoj životnoj dobi. Prema Laliću (1993), navijačka udruga funkcionira po strogo određenim pravilima i s jasnom hijerarhijom, pri čemu mlađe pridošlice *uče* od starijih članova, ili mentora, a navijačka udruga značajan je faktor socijalizacije i maskulinizacije. Navijanje se, nažalost, vrlo često povezuje i s agresivnim te nasilnim ponašanjem, kako u medijima tako i u znanstvenim istraživanjima koja su dosada uglavnom bila fokusirana na negativne efekte visokoga navijačkog identiteta (Otašević i Sekereš, 2015). Najpopularniji hrvatski sociolog sporta, Dražen Lalić (1993), jasno upozorava na problematiku navijačkoga nasilja u Hrvatskoj, ističući pritom da je 2005. godine MUP zabilježio 134 incidenta obilježena fizičkim nasiljem, dok je 2012. i 2013. u pitanju bilo 63 i 47 incidenata. Naglašava međutim kako se ne radi isključivo o fizičkome nasilju, nego i o verbalnome (uvredljivi i pogrdni povici navijačima suparničkoga tima) te simboličkome nasilju (npr. kukasti križ).

Prema jednoj od najcjelevitijih definicija u socijalnoj psihologiji, stav je: *trajna mentalna, odnosno neuralna spremnost, stečena na osnovi iskustva, koja vrši direktivni ili dinamički utjecaj na reagiranje pojedinca na objekte i situacije s kojima dolazi u dodir* (Allport, 1935, prema Nakić, 2014). Prišlin (1991) ističe da su dobro definirani, interno konzistentni stavovi utemeljeni na izravnom iskustvu efikasni u predikciji ponašanja. U svojem istraživanju na uzorku srpskih nogometnih navijača Otašević i Sekereš (2015) stav prema nasilju razlažu na dvije kognitivne komponente: mačizam i prihvaćanje nasilja.

Mačizam se definira kao poseban oblik maskuline ideologije za koji su karakteristični osjećaj srama zbog povlačenja, opravdavanje nasilnoga odgovora na prijetnju i tumačenje da je nasilje pokazatelj moći, a nenasilno ponašanje slabosti i inferiornosti (Walker, 2005). Messner (2002, prema Adams, Anderson i McCormack, 2010) smatra da je povezanost sporta i mačizma oduvijek naglašena u zapadnim društвima u kojima nogomet ima ulogu centra maskuline produkcije. Naime povijest nogometa usko je vezana uz drugu industrijsku revoluciju, točnije razdoblje kad muškarci postaju prije svega radnička snaga, dok žene preuzimaju ulogu majke i kućanice. U skladu s time javlja se potreba za izgradnjom posebnoga, maskulinoga identiteta koji će počivati na vrijednostima kao što su individualnost, nezavisnost, borbeni duh, hrabrost i disciplina (Llopis Goig, 2008). Nadalje prihvaćanje nasilja podrazumijeva podupiranje i opravdavanje nasilnoga ponašanja u medijima, sportu i svakodnevnome životu (Walker, 2005). Pritom se pokazalo da je uvjerenje o tome da je prakticiranje nasilja prihvatljivo i u određenim situacijama

opravdano snažno predviđalo i samo činjenje nasilja (Malik i sur., 1997; O'Keefe, 1997, prema Otašević i Sekereš, 2015). Otašević i Sekereš (2015) nisu utvrdile povezanost između navijačkoga identiteta i prihvaćanja nasilja. S druge strane u njihovu je radu utvrđena pozitivna povezanost mačizma i navijačkoga identiteta, zbog čega autorice sveukupno zaključuju da je prihvaćanje nasilja vjerojatno značajan prediktor sudjelovanja u navijačkim aktivnostima kod navijača huligana, dok puko bodrenje omiljenoga kluba nije povezano s tim oblikom uvjerenja. Osnovna svrha ovoga istraživanja bila je ispitati odnos navijačkoga identiteta i stava prema nasilju (mačizma i prihvaćanja nasilja). Osim toga istraživanjem se nastojala ispitati rodna razlike u navijačkome identitetu te se pokušao utvrditi odnos navijačkoga identiteta i dobi. U skladu s rezultatima prijašnjih istraživanja (Wann i Waddill, 2003; Wann, Waddil i Dunham, 2004) očekivala se pozitivna povezanost navijačkoga identiteta i mačizma, odnosno da će navijač, što se više identificira s omiljenim klubom, biti skloniji prihvaćanju mačističkih vrijednosti. Također, imajući u vidu neka prethodna istraživanja (Otašević i Sekereš, 2015), očekivala se pozitivna povezanost navijačkoga identiteta i prihvaćanja nasilja, odnosno da će oni navijači koji se više identificiraju s klubom u većoj mjeri i prihvatići nasilje. Nadalje, budući da se tradicionalno nogomet i svijet nogometa smatraju muškom aktivnošću, a utakmice i navijačke aktivnosti jedan su aspekt muškoga druženja i način bijega od svakodnevnoga, obiteljskoga života (Dušanić, 2013), bilo je prepostavljeno da je razina identifikacije s klubom izraženija kod muškaraca u

odnosu na žene. Pozivajući se na mnoga prijašnja istraživanja koja su sugerirala da su ekstremni navijači uglavnom mlađe odrasle osobe i adolescenti (Lalić i Biti, 2009; Wakefield i Wann, 2006), u ovome istraživanju očekivala se negativna povezanost dobi i navijačkoga identiteta, odnosno da će se mlađi navijači više identificirati s klubom.

FOTO: Zvonimir Vukas

METODOLOGIJA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 206 hrvatskih nogometnih navijača, od toga 153 muškarca (74.27%) i 53 žene (25.72%). Pritom je 98 sudionika/sudionica službeno učlanjeno u neku od sljedećih organiziranih navijačkih udruga (45.57%): Torcida Split, Bad Blue Boys, Kohorta, Šibenski Funcuti, Ultras Vinkovci, Naš Hajduk, Armada, Društvo prijatelja Hajduka, Ultras Mostar, Demoni Pula, Uvijek vjerni, a ostalih 108 sudionika/sudionica simpatizeri su (52.42%) sljedećih nogometnih klubova: Hajduk, Dinamo, Šibenik,

Osijek, Cibalia, Rijeka, Zadar, Zrinski Mostar, Istra 1961, Marsonia, Zagreb i Inter Zaprešić. Raspon dobi kretao se od 15 do 69 godina ($M=28.23$, $SD=11.74$).

Mjerni instrumenti

Upitnik navijačkog identiteta - UNI (Otašević i Sekereš, 2015) sastoji se od 7 tvrdnji (primjer tvrdnje: *U kojoj mjeri se osjećate blisko drugim navijačima svog omiljenog kluba?*) uz ljestvicu procjene od 5 stupnjeva (od 1 *uopće se ne odnosi na mene* do 5 *u potpunosti se odnosi na mene*). Rezultat na upitniku formiran je kao prosječna vrijednost procjena koje ispitanik daje za pojedine tvrdnje, a pritom viši rezultat označava ujedno i višu razinu navijačkoga identiteta. Koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach α) u ovome istraživanju iznosio je $\alpha=.84$.

Upitnik stavova prema nasilju (Otašević i Sekereš, 2015) sastoji se od 56 tvrdnji koje obuhvaćaju niz kognicija koje formiraju stav prema nasilju. Ispitanik treba zaokružiti samo jedan odgovor (točno ili netočno), ovisno o tome prosuđuje li sadržaj opisa svojim tipičnim doživljavanjem ili ne. Instrument sadrži dvije subskale: subskalu *Mačizam* i subskalu *Prihvaćanje nasilja*. U ovome istraživanju utvrđene su dvofaktorska struktura upitnika s visokim koeficijentima pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije te pozitivna korelacija između dimenzija stava prema nasilju ($r=.69$).

Subskala *Mačizam* sadrži 42 tvrdnje (primjer tvrdnje: *Nasiljem se pokazuje tko je muško*) i ispituje izraženost uvjerenja prema kojemu je nasilje središnji aspekt muškosti, a miroljubivost znak slabosti. Ukupan rezultat formiran je kao suma odgovora danih za pojedine tvrdnje. Drugim riječima, svaka tvrdnja za koju je sudionik ponudio odgovor *točan* bodovana je s 1, a svaki *netočan* odgovor s 0. Viši rezultat označava i izraženiji

mačizam. Koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach α) u ovom istraživanju iznosio je $\alpha=.92$.

Subskala *Prihvaćanje nasilja* sadrži 14 tvrdnji (primjer tvrdnje: *Normalno je udariti nekoga tko tebe udari prvi*) kojima se ispituje u kojoj je mjeri osoba sklona opravdavanju nasilja, osobito u situacijama kad je ono reakcija na neku prijeteću ili provokativnu situaciju. Nakon rekodiranja čestica obrnutoga smjera (viši rezultat označava i veću sklonost prihvaćanju nasilja) ukupan rezultat formira se kao suma odgovora danih za pojedine čestice. U ovome istraživanju koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach α) iznosio je $\alpha=.78$.

Postupak

Upitnik je bio dostupan u *online* verziji, a istraživanje se provodilo od siječnja do lipnja 2017. godine. Do ispitanika se dolazilo metodom *snježne grude*. Sudionicima je na početku bila priložena kratka uputa s navedenom svrhom istraživanja. Naglašeno je da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i u potpunosti anonimno.

REZULTATI

Deskriptivni pokazatelji

Tablica 1 Prikaz deskriptivnih parametara (M , SD) na Upitniku navijačkog identiteta (UNI), te na supskalama Mačizam i Prihvaćanje nasilja s obzirom na rod ($N=206$)

	/	Muškarci		Žene	
		M	SD	M	SD
Navijački identitet (UNI)	/	3.81	0.755	3.92	0.697
Stav prema nasilju (MVQ)	Mačizam	8.10	7.207	4.04	5.132
	Prihvaćanje nasilja	6.75	3.249	4.94	2.769

Legenda: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija

Ispitivanje razlike u navijačkome identitetu s obzirom na rod

Kako bi se ispitalo postojanje rodne razlike u razini navijačkoga identiteta proveden je t-test za velike nezavisne uzorke.

Tablica 2 Prikaz rezultata t-testa za velike nezavisne uzorke kojim je ispitana rodna razlika u razini navijačkoga identiteta ($N=206$)

	M	M	t -vrijednost	df	p
	Muškarci	Žene			
Navijački identitet (UNI)	3.81	3.92	-0.95	204	.34

Ne postoji statistički značajna razlika u razini navijačkoga identiteta s obzirom na rod, što znači da se muškarci i žene podjednako identificiraju s omiljenim nogometnim klubom.

Ispitivanje povezanosti navijačkoga identiteta i dobi

Radi ispitivanja povezanosti između razine navijačkoga identiteta i dobi izračunat je Pearsonov koeficijent korelacije. Utvrđena je statistički značajna niska negativna povezanost ($r=-.25$, $p<.05$) između razine navijačkoga identiteta i dobi. Što je osoba mlađa, navijački je identitet viši.

Ispitivanje odnosa između navijačkoga identiteta i stava prema nasilju

Da bi se ispitala povezanost razine navijačkoga identiteta i stava prema nasilju, odnosno njegovih dviju dimenzija, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije.

Tablica 3 Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacija između navijačkoga identiteta i pojedinih dimenzija stava prema nasilju (N=206)

	Stav prema nasilju (MVQ)	
	Mačizam	Prihvaćanje nasilja
Navijački identitet (UNI)	.35*	.28*

* $p<.05$

Utvrđeno je da postoji statistički značajna umjerena pozitivna povezanost ($r=.35$, $p<.05$) između razine navijačkoga identiteta i mačizma. Preciznije rečeno, navijači koji se više identificiraju sa svojim klubom ujedno su i skloniji mačizmu. Također utvrđena je i statistički značajna niska pozitivna povezanost ($r=.28$, $p<.05$) između razine navijačkoga identiteta i prihvaćanja nasilja. Navijači koji se više identificiraju sa svojim klubom skloniji su prihvaćanju nasilja.

RASPRAVA

Ovo istraživanje imalo je za cilj ispitati odnos između navijačkoga identiteta i stava prema nasilju, točnije njegovih dviju kognitivnih dimenzija – mačizma i prihvaćanja nasilja. Osim toga nastojala se ispitati i razlika u razini navijačkog identiteta s obzirom na rod te utvrditi odnos navijačkoga identiteta i dobi.

Iako se nogomet oduvijek doživljava muškim sportom, a navijanje interesom muške populacije, rezultati ovoga istraživanja ukazuju na nepostojanje razlike u razini navijačkoga identiteta između muškaraca i žena, a navedeni rezultat nalazi potvrdu i u literaturi (Branscombe i Wann, 1991; Wann i Dolan, 1994; Wann i sur., 2000). Jednako izražen navijački identitet kod muškaraca i žena vjerojatno reflektira određene društvene promjene, odnosno prati promjene u tradicionalnoj strukturi rodnih uloga. Tomić-Koludrović i Lončarić (2006) smatraju da modernizacijom društva stroga rodna podjela blijedi, žene se „približavaju“ muškomu svijetu, stoga izravnije pristupaju i tradicionalno muškim aktivnostima, kakvo je i samo navijanje. Osim toga moderni nogomet igra je namijenjena širokoj masi i različitim profilima gledatelja, zbog čega nema razloga da ga snažno ne svojataju i žene.

Čitav niz istraživanja sugerira da su ekstremni nogometni navijači mahom mladi ljudi (Defrance, 1995, prema Bodin, 2013; Lalić i Biti, 2009; Wann i Wakefield, 2006). U skladu su s time i rezultati ovoga istraživanja, koji su pokazali negativnu povezanost dobi i razine navijačkoga identiteta, odnosno što je osoba mlađa, snažnije se identificira s omiljenim klubom. Defrance (1995, prema Bodin, 2013) navodi brojne razloge omiljenosti nogometa i navijanja među mladim ljudima: medijska uključenost u nogometna zbiranja, identifikacija s uspješnim i popularnim igračima, valorizacija sposobnosti, činjenica da je nogomet svojevrsni model integracije u društvo te ga i sami navijači prakticiraju ili su ga u nekome razdoblju života prakticirali. Dodatno, adolescencija i nadolazeća odrasla dob razdoblja su istraživanja i stvaranja identiteta, separacije od roditelja i obitelji, jačanja samopoštovanja i konsolidacije selfa (Lacković-Grgin, 2006) pa je moguće da mlađi ljudi ulogom nogometnoga navijača žele pokazati vlastitu zrelost i nezavisnost, osjetiti pripadnost široj društvenoj zajednici i tradicionalne vrijednosti poput timskoga duha i zajedništva (Branscombe i Wann, 1991). S druge strane odraslu dob karakterizira zaokupljenost obiteljskom i/ili profesionalnom ulogom, zbog čega pojedinac ima manje finansijskih resursa, slobodnoga vremena i interesa za aktivnosti nogometnoga navijača. Osim toga većina ljudi tada se afirmira u ulozi roditelja ili na poslovnome planu pa potreba za jačanjem samopoštovanja u ulozi navijača slabi ili nestaje. Ekstremne navijačke skupine plijene pozornost, između ostalog, i nasilnim, odnosno agresivnim ponašanjem. Zato je važno upitati se kakav je stav prema nasilju kod nogometnih navijača te u kojemu je odnosu s

razinom navijačkoga identiteta. U ovome istraživanju stav prema nasilju operacionaliziran je dvjema dimenzijama – mačizmom i prihvaćanjem nasilja – te su utvrđene relativno niske prosječne vrijednosti na poduzorku muškaraca i žena (tablica 1). Konzistentno nalazima prethodnih istraživanja (Wann i Waddill, 2003; Wann i sur., 2004), utvrđena je pozitivna povezanost razine navijačkoga identiteta i mačizma. Lalić (2011) napominje da je rigidni mačizam univerzalna karakteristika navijačkih skupina, a upravo nogomet ima središnju ulogu u formiranju, izražavanju i vrednovanju maskulinosti kod mlađića (Plummer, 1999, prema Adams i sur., 2010). Od samih nogometnih početaka mačističke vrijednosti poput fizičke izdržljivosti, snage i moći značajne su u životu navijača, a nogomet predstavlja idealan kontekst za socijalno učenje, tj. usvajanje tih istih vrijednosti jer ih definiraju i manifestiraju i sami igrači. Stoga se može zaključiti da muškarci koji inicijalno više podržavaju mačističke vrijednosti pristupaju navijačkim aktivnostima jer one reflektiraju njihove interese i vrijednosti. S druge strane jednak je moguće i da članstvom u navijačkoj udruzi mlađiči prolaze kroz proces maskulinizacije, odnosno socijalizacijom u grupi razvijaju mačizmu karakteristične vrijednosti. Pitanje koje se ovdje nameće jest: što je sa ženama? Vjerojatno su one djevojke/žene koje vole nogomet i navijanje, barem tijekom navijačkih aktivnosti, okružene dominantno muškarcima navijačima pa u takvome društvu i same stječu neka uvjerenja i stavove karakteristične za mačizam. Ili, slično kao kod muškaraca, žene koje su izvorno sklonije maskulinim vrijednostima mogu navijački svijet vidjeti kao okruženje u kojemu te iste vrijednosti mogu slobodnije izraziti, bez straha da će biti osuđene. *Prihvaćanje nasilja* druga je dimenzija

stava prema nasilju koja se povezuje s legitimiranjem mačističkih vrijednosti i eksternaliziranim problemima u ponašanju (Omar, 2011). U ovome istraživanju utvrđena je pozitivna povezanost navijačkoga identiteta i prihvaćanja nasilja, što znači da su navijači koji se u većoj mjeri identificiraju s najdražim klubom skloniji prihvaćanju nasilja. Navedeni rezultat može se objasniti time što su ekstremniji navijači češće izloženi utjecaju ponašanja mase, stresnim situacijama i nasilju koje se također smatra međugrupnim fenomenom (Popadić i sur., 2015). Izravno iskustvo s nasiljem, u njihovu slučaju, vjerojatno predstavlja važnu odrednicu pri formiranju pozitivnijih kognicija prema nasilju. Nadalje Wann i sur. (1999) pokazali su da visoko identificirani navijači percipiraju da nasiljem pomažu klubu u osvajanju pobjede ili se njime služe pri zaštiti vlastitoga samopoštovanja, zbog čega mogu biti skloni umanjivanju njegove ozbiljnosti. Također ako je nasilje „nagrađeno“, primjerice medijskom pažnjom ili izazivanjem straha kod protivnika, ono ima tendenciju ponovnoga javljanja, a potencijalno i generaliziranja na svakodnevni kontekst. No smjer može biti i suprotan, u smislu da su pojedinci s izraženijom dispozicijskom agresijom skloniji rizičnim ponašanjima i ekstremnim stavovima i baš zbog toga pristupaju onim grupama koje takva uvjerenja i akcije opravdavaju (Popadić i sur., 2015). U konačnici se navijački neredi u Hrvatskoj dijelom mogu protumačiti i kao izraz pobune protiv klupske uprave, vodstava hrvatskoga nogometa i same države, pri čemu je cilj osigurati medijsku pažnju. U duhu toga nasilje se ne smatra vandalizmom ni zlom, nego nuždom u borbi za pravdu i pozitivne promjene. Provedeno istraživanje ima i nekoliko nedostataka i ograničenja. Prije svega, uzorak su dominantno činili muškarci ($N=153$), a da bi se stekao bolji

u fenomen ženskoga navijanja, nužno je izjednačiti broj jednih i drugih. Nadalje jedno od važnijih ograničenja odnosi se na činjenicu da je istraživanje temeljeno na samoprocjenama, a uzimajući u obzir činjenicu da je problem nasilja osjetljiva tema, postoji vjerojatnost da su ispitanici, a osobito ispitanice, davali/davale socijalno poželjne odgovore. Kako god, navijačko nasilje važan je društveni fenomen, zbog čega bi njegovu istraživanju i prevenciji valjalo pristupiti ozbiljno, po mogućnosti interdisciplinarno. Psihologiji pak preostaje istražiti čitav niz uzbudljivih pitanja relevantnih za navijanje i navijače. Odnos crta ličnosti, privrženosti, bazične dispozicijske agresije, samopoštovanja i navijačkoga identiteta samo su neke od važnih (i neistraženih) tema, što čini ovo područje vrlo zanimljivim za neka nova korisna istraživanja.

FOTO: Zvonimir Vukas

Ovo istraživanje ukazalo je na jednak snažnu identifikaciju s najdražim nogometnim klubom kod muškaraca i žena, kao i na to da se mlađe osobe više identificiraju s njim. Također je ustanovljeno da višu razinu navijačkoga identiteta prate i izraženiji mačizam te prihvatanje nasilja, no treba naglasiti kako je ipak riječ o relativno niskim korelacijama, što zahtijeva i dozu opreza pri generalizaciji rezultata. Zaključno treba naglasiti da visoki navijački identitet ima i određene pozitivne posljedice: jača samopoštovanje, umanjuje depresiju i osjećaj usamljenosti, a sudjelovanje u navijačkoj skupini povezuje pojedinca sa širim društvom i širom zajednicom (Branscombe i Wann, 1991). Na opisane nalaze nadovezuju se brojni primjeri iz prakse, poput humanitarnih akcija i rada za dobrobit šire zajednice u organizaciji navijačkih udruga, a navedeno moramo imati na umu radi sprječavanja neopravdanih generalizacija i stereotipa o navijačima kao huliganima i nasilnicima.

SUMMARY

Fan identity arises from an intensive experience of similarity, intimacy and attachment to other supporters of favourite team, and also to a favourite team. The main objective of this research was to examine the relationship between fan identity and attitude toward violence; attitude toward violence was operationalized through two cognitive dimensions - machismo and acceptance of violence.

Machismo is specific aspect of masculine ideology, whose inherent belief is that being violent means being manly and powerful, while nonviolent behaviour indicates weakness. Moreover, acceptance of violence refers on supporting and justifying violent behaviour in everyday situations, media and sport.

The instruments *The Team Identification Scale - UNI* (Otašević & Sekereš, 2015) and *The Maudsley Violence Questionnaire - MVQ* (Otašević & Sekereš, 2015) were used. The research was conducted on a sample of 206 football supporters (25.72% female and 74.28% male), aged between 15 and 69, with 47.57% of the sample being members of the official fan associations and 52.42% being sympathizers of Croatian football teams.

Through this research a moderate positive relationship between fan identity and attitude toward violence was established. Namely, the more prominent the level of fan identity, the more expressed machismo is, and the higher level of fan identity, the more prone to accept violence the person is. Also, it was found that men and women equally (high) identify themselves with their favourite team and its other supporters. What is more, the negative relationship between fan identity and age was found, that is to say that younger the person, the higher the level of fan identity is.

Key words: fan identity, attitude toward violence, machismo, acceptance of violence, age

LITERATURA

- Adams, A., Anderson, E. i McCormack, M. (2010). Establishing and challenging masculinity. The influence of gendered discourses in organized sport. *Journal of language and social psychology*, 29(3), 278-300.
- Bauer Čuk, A. M. (2013). *Sociološke dimenzije globalizacijskih trendova u sportu i sadržajima vezanim uz sport: značaj fenomena ženskog nogometnog navijaštva*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za sociologiju.
- Bodin, D. (2013). *Huliganstvo*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Branscombe, N. R. i Wann, D. L. (1991). The positive social and self concept consequences of sports team identification. *Journal of Sport and Social Issues*, 15, 115-127.
- Dušanić, S. (2013). *Karakteristike fudbalskih navijača*. Banjaluka: NVVO Perpetuum mobile - Centar za razvoj mlađih i zajednice Banjaluka.
- Dorić, M. (2012). Huliganizam kao međunarodni problem. *Revija za bezbednost*, 45-61.
- Fisher, R. i Wakefield, K. (1998). Factors leading to group identification: a field study of winners and losers. *Psychology & Marketing*, 15(1), 23-40.
- Giulianotti, R. i Robertson, R. (2006). Glocalization, globalization and migration: the case of scottish football supporters in North America. *International Sociology*, 21(2), 171-198.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lalić, D. (2015). Nogometni navijači kao ekstremni desničari u Hrvatskoj od 2012. do 2014. U: V. Ilišin, A. Gvozdanović i D. Potočnik (ur), *Zbornik radova sa skupa Demokratski potencijali mlađih u Hrvatskoj*, 145-167. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Lalić, D. i Biti, O. (2009). Četverokut sporta, nasilja, politike i društva: znanstveni uvid u Europi i Hrvatskoj. *Politička misao*, 45, 247-272.
- Lalić, D. (1993). *Torcida: pogled iznutra*. Zagreb: AGM.
- Llopis Goig, R. (2008). Learning and representation: the construction of masculinity in football. An analysis of the situation in Spain. *Sport in Society*, 11(6), 685-695.
- Malik, S., Sorenson, S. B. i Aneshensel, C. S. (1997). Community and dating violence among adolescents: perpetration and victimization. *Journal of adolescent health* 21(5) 291-302.
- Nakić, S. (2014). Područja primjene stavova potrošača. *Praktični menadžment, stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, 5(1), 14-21.
- Omar, A. R. (2011). *Masculinity and the acceptance of violence: a study of social construction*. Diplomski rad. The University of Iowa.

Otašević, B. i Sekereš, V. (2015). Prediktori navijačkog identiteta: demografski pokazatelji, dimenzijske revidiranog Grayovog modela i kognicije o nasilju. *Primenjena Psihologija*, 8(4), 453-469.

Popadić, D., Ljubisavljević, M. i Ljuština, M. (2015). Agresivnost srednjoškolaca sportskih navijača. U: D. Radosavljević (ur.), *Zbornik radova sa skupa „V međunarodni naučni skup Vrednosti i identitet“*, (125-132). Novi Sad.

Prišlin, R. (1991). Kada se i kako naše ponašanje slaže s našim stavovima? U: V. Kolesarić, M. Krizmanić i B. Petz (ur.), *Uvod u psihologiju*. Zagreb: GZH.

The Social Issue Research Centre (2008). Football Passions. Oxford.

Tomić-Koludrović, I. i Lončarić, D. (2007). Promjene rodnih uloga u procesima modernizacije: usporedba Austrije i Hrvatske. *Acta Iadertina*, 55-71.

Vejnović, D. (2014). *Nasilje i sport*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička i ekonomска, socijalna i bezbednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.

Wakefield, K. L. i Wann, D. L. (2006). An examination of dysfunctional sport fans: method of classification and relationships with problem behaviors. *Journal of Leisure Research*, 38, 168-186.

Walker, J. S. (2005). The Maudsley Violence Questionnaire: initial validation and reliability. *Personality and Individual Differences*, 38(1), 187-201.

Wann, D. L., Waddill, P. J. i Dunham, M. D. (2004). Using sex and gender role orientation to predict level of sport fandom. *Journal of Sport Behavior*, 27, 367-377.

Wann, D. L. i Waddill, P. J. (2003). Predicting sport fan motivation using anatomical sex and gender role orientation. *North American Journal of Psychology*, 5, 485-499.

Wann, D. L., Melnick, M. J., Russel, G. W. i Peace, D. G. (2001). *Sport fans: the psychology and social impact of spectators*. New York: Routledge.

Wann, D. L., Royalty, J. i Roberts, A. (2000). The self - presentation of sport fans: investigating the importance of team identification and self - esteem. *Journal of Sport Behavior*, 23, 198-206.

Wann, D. L., Carlson, J. D. i Schrader, P. M. (1999). The impact of team identification on the hostile and instrumental verbal aggression of sport spectators. *Journal of Social Behavior and Personality*, 14(2), 279-286.

Wann, D. L. i Dolan, T. J. (1994). Attributions of highly identified sports spectators. *Journal of Social Psychology*, 134, 783-792.

Kad mračna trijada postaje mračnija - pitanje sadizma

Irena Mrkonjić, Klara Rapan

Pregledni rad

Ključne riječi

mračna trijada
makijavelizam
Psihopatija
Narcizam
mračna tetrada
sadizam

Sažetak

Mračna trijada pojam je u psihologiji ličnosti koji se odnosi na skup od tri osobine ličnosti – makijavelizam, psihopatiju i narcizam. Ljudi s ovim osobinama često su bezosjećajni, manipulativni, okrutni i osjećaju da za njih ne vrijede socijalna pravila koja vrijede za većinu. Novija istraživanja mračne trijade posebnu pažnju pridaju sadizmu kao crti ličnosti koja, neovisno o ostalim crtama mračne trijade, dobro predviđa sadizam kao oblik ponašanja. Pokazalo se kako sadisti nanose bol drugima bez instrumentalnosti takvoga ponašanja i kako je njihov jedini motiv za okrugost postizanje osobnoga zadovoljstva uslijed patnje drugih. Čini se da makijavelizam, psihopatija i narcizam nisu dovoljni kako bi opisali najmračniju stranu ljudske prirode. Pridružuje im se sadizam te zajedno s njima čini mračnu tetradu.

MRAČNA TRIJADA

Mračna trijada ličnosti pojam je koji se u psihologiji pojavio relativno nedavno, 90-ih godina, kada počinju istraživanja njezinih pojedinih sastavnica i njihove međusobne povezanosti. Konstrukt mračne trijade jesu makijavelizam, psihopatija i narcizam. Navedeni konstruktii nastali su u različito vrijeme, potaknuti različitim istraživačkim pitanjima, međutim brojnim je istraživanjima utvrđeno ne samo da su ti konstruktii povezani već da se i donekle preklapaju, odnosno da postoje njihove zajedničke odrednice (Paulhus i Williams, 2002). U istraživanjima se često, ovisno o prirodi istraživanja i sudionicima, dobivaju različiti rezultati, no zajedničke karakteristike pojedinaca s osobinama mračne trijade jesu bezosjećajno i manipulativno ponašanje te osjećaji osobne superiornosti, nedodirljivosti i unikatnosti, kao i osjećaj da za njih ne vrijede socijalna pravila koja vrijede za većinu.

Makijavelizam je crta ličnosti koja je dobila ime po Niccolu Machiavelliju (Wilson, Near i Miller, 1996), talijanskome diplomatu čije se djelovanje temeljilo na poznatoj izreci cilj opravdava sredstvo. U skladu s imenom makijavelizam je konstrukt koji se odnosi na interpersonalne strategije koje promiču osobni dobitak, prevare, obmane i manipulaciju (Jakobwitz i Egan, 2006). Christie i Geis (1970; prema Paulhus i Williams, 2002) konstruirali su skalu MACH-IV za mjerjenje makijavelizma. Njihova istraživanja pokazala su da se osobe koje postižu visoke rezultate na navedenoj skali ponašaju hladnije i manipulativnije, njihove su strategije pragmatičnije, češće postaju vođe, obilježava ih oportunizam i obmanjivost te su sklone iskorištavanju drugih za svoje potrebe ne vodeći računa o njihovoj dobrobiti,

već samo o vlastitoj (Jakobwitz i Egan, 2006). Narcizam je pojam koji je prvi upotrijebio Havelock Ellis, a zatim ga je preuzeo i Sigmund Freud (Freud, 1914). Freud (1914) je u svojem eseju rabio termin *narcizam* da bi opisao neke fenomene kao što su samoljublje, divljenje i veličanje sebe. U recentnjoj literaturi narcizam osim samoljublja uključuje i pojave kao što su strah od gubitka samopoštovanja i ljubavi, ekstremna umišljenost, pretjerana usmjerenošć na sebe i iskorištavanje u interpersonalnim odnosima (Millon i Davis, 1996; prema Jakobwitz i Egan, 2006; Pincus i Lukowitsky, 2010; Back, Schmukle i Egloff, 2010; Miller i sur., 2011). Osobe koje imaju izraženu tu crtu ličnosti osjećaju da su prirođeno bolje od ostalih te da zbog toga zaslužuju poštovanje i divljenje drugih. Posljedično su većini ljudi narcisti odbojni jer često imaju pristup koji je sebičan, manipulativan, dominantan, neprijateljski i suviše agresivan (Back, Schmukle i Egloff, 2010). Općenito, potrebno je razlikovati zdravi narcizam prema kojemu je pojedinac ambiciozan i teži postizanju uspjeha, ali bez potrebe za kontrolom i dominacijom u odnosu, od nezdravoga, patološkoga narcizma (Pincus i Lukowitsky, 2010). Zdravi narcizam neophodan je dio zdravoga samopoštovanja, samopouzdanja i ljubavi prema sebi te normalna želja da budemo priznati i prihvaćeni, da utječemo na druge te da ostavimo trag. S druge strane patološki je narcizam onaj u kojemu je samopoštovanje u funkciji zaštite grandioznoga, ali krhkoga selfa, a očituje se precjenjivanjem vlastitih sposobnosti i postignuća. Dva su tipa narcizma – grandiozni (osobe koje se prave važnima i privlače pažnju na sebe) te vulnerabilni (fragilni) ili prikriveni narcizam – koji odlikuje hiperosjetljivost, često uživljavanje u

ulogu žrtve, sklonost sramu i slično (Miller i sur., 2011; Marčinko i Rudan, 2013). Raskin i Hall (1979) razvili su NPI, skalu koja se unatoč svojoj starosti često koristi radi procjene narcizma, a koja mjeri zdravi narcizam (Millon i Davis, 1996; prema Jakobwitz i Egan, 2006). Psihopatija je konstrukt čije su temeljne karakteristike visoka impulzivnost i traženje uzbuđenja te niska razina empatije i anksioznosti. Smatra se da je od sve tri komponente mračne trijade psihopatija *najmračnija* (Rauthamnn i Kolar, 2012; Jonason i Krause, 2013; Szabo, Czibor, Restas i Bereczkei, 2018), čemu u prilog ide široki raspon samoiskaza i bihevioralnih mjera antisocijalnoga ponašanja. Niska razina anksioznosti psihopate često čini hrabrima, samopouzdanima i asertivnima, a nedostatak empatije i bliske povezanosti s drugima potiče ih na antisocijalno, agresivno i amoralno ponašanje. Osobe s izraženom psihopatijom pokazuju neodgovornost i interpersonalnu manipulativnost (Paulhus i Williams, 2002), što posljedično dovodi do veće stope upuštanja u delinkventna i kriminalna ponašanja, za razliku od osoba izraženoga makijavelizma i ili narcizma. Također pokazuju tendenciju ka gledanju nasilnih filmova, nasilnim sportovima i videoigramama, internetskoj pornografiji i hakiranju. Imaju previše izražene seksualne nagone i fantazije o sadomazohističkim temama (Baughman, Jonason, Veselka i Vernon, 2014).

Sve tri komponente mračne trijade orijentirane su k socijalnoj dominaciji. Ona je okarakterizirana antagonizmom i impulzivnošću (Hodson, Hogg i MacInnis, 2009). Komponente mračne trijade povezane su i s nasiljem. Sve tri komponente negativno su povezane sa savjesnošću i ugodnošću u petofaktorskome modelu ličnosti (Paulhus i Williams, 2002). Što se pak inteligencije tiče, pojedinci koji imaju nešto bolje razvijene kognitivne sposobnosti od drugih u prosjeku neće

pokazivati crte ličnosti koje se odlikuju manipulativnim i socijalno averzivnim stilom komunikacije (O'Boyle, Forsyth, Banks i Story, 2013).

HANNIBAL LECTER – FIKTIVNI PSIHOPAT

Repišti (2014) je proveo istraživanje osobina ličnosti pojedinca antisocijalnoga poremećaja ličnosti s malo drugačijim pristupom – prikazom slučaja poznatoga fiktivnog lika, Hannibala Lectera, koji je glavni lik četiriju knjiga (*Hannibal*, *Hannibal: postanak*, *Kad jaganjci utihnu* i *Crveni zmaj*), četiriju istoimenih filmova i triju sezona od po 13 epizoda serije *Hannibal*. Cilj rada bio je opisati strukturu, dinamiku i patološke obrasce ponašanja Hannibala Lectera. Proučavanjem njegove biografije izdvojeno je da su Hannibalu Lecteru u Drugome svjetskom ratu, dok je bio sedmogodišnjak, smaknuli oca i majku te su mu naposljetku, uslijed pojave sveopće gladi, nacistički vojnici pojeli sestruru. Poslije Hannibal bježi te neko vrijeme boravi u sirotištu, u kojem je bio izložen trajnomu fizičkom i psihičkom nasilju. U kasnijemu životu Hannibal nastoji osvetiti svoju sestruru, odlučujući se pritom za specijalizaciju u kirurgiji i psihijatriji kako bi imao bolji uvid u psihološke profile svojih žrtava. Repišti (2014) je proveo detaljnju analizu ličnosti toga fiktivnog lika i uočio da Hannibal Lecter udovoljava dovoljnemu broju kriterija za dijagnozu antisocijalnoga poremećaja ličnosti. Karakterizira ga kao emocionalno stabilnoga, savjesnoga, ugodnoga u neobaveznim, svakodnevnim interakcijama. Isto tako posjeduje razvijen intelekt i po mnogo je kriterija iznadprosječan, ali je u isto vrijeme i neskroman, nepošten i okrutan. Pokazuje i narcistične osobine ličnosti koje su udružene s makijavelizmom i

psihopatijom. Autor uočava kako bi na Eysenckovu PEN modelu ličnosti Hannibal Lecter bio visoko pozicioniran na dimenziji psihoticizma. U prilog ovoj tvrdnji navode se sljedeće karakteristike dr. Lectera: okrutnost, nehumanost, neobaziranje na opasnost, sklonost k neobičnim stvarima, bezosjećajnost, hladnokrvnost i slično. Međutim psihotičnost se ipak nalazi u drugome planu zbog toga što je njegovo ponašanje makijavistički obojeno – ono je svršishodno, manipulativno i usmjereno protiv drugih. S druge strane ističe se sadizam – sklonost izopačenomu nasilju, povijest ubojstava, okrutno ponašanje prema životinjama, kanibalizam i slično. Zanimljivo je uočiti kako jedan fiktivan, ali kulturni lik, kao što je Hannibal Lecter, ima izražene i detaljno razrađene sve osobine mračne trijade, odnosno tetrade.

SADIZAM

U posljednje vrijeme sve se više istraživanja počinje baviti proučavanjem sadizma kao crte ličnosti koja, neovisno o ostalim crtama mračne trijade, dobro predviđa sadizam kao oblik ponašanja. Stoga brojni suvremenici istraživači u području mračne trijade smatraju da je postojanje mračne trijade legitimno, ali da je nepotpuna i da prava tamna strana ljudske ličnosti treba biti mračna tetrađa, jer nedostaje sadizam. Naime većina ljudi osjeća stres i nelagodu nakon što povrijede nevino biće, međutim poznato je da okrutnost nekim pojedincima pruža osjećaj ugode, a ponekad i seksualnoga uzbudjenja (Buckels, Jones i Paulhus, 2013). Pokazalo se kako postoje individualne razlike u crti sadizma i da se takav sadizam najčešće odnosi na seksualne fetiše ili

kriminalna ponašanja. Sadisti su brutalni, uživaju u ubijanju i to im pruža uzbudjenje. Motivira ih intrinzični apetit za okrutnosti; nanošenje боли donosi zadovoljstvo i brojne nagrade za pojedinca (Reidy, Zeichner i Seibert, 2011; Buckels, Jones i Paulhus, 2013). Štoviše, nije neuobičajeno da ljudi napadaju druge u samoobrani ili iz osvete. Međutim sadisti nanose bol nevinima – okrutnost je njihov motiv, što dovodi do zaključka da su skloni napasti bez ikakvoga vanjskog povoda. Za razliku od sadista agresija karakteristična za mračnu trijadu ovisna je o kontekstu (Jones i Paulhus, 2010). Nadalje pokazalo se kako je sadizam negativno povezan sa sposobnosti zauzimanja perspektive, empatijom, savjesnosti i ugodnosti (Buckels, Jones i Paulhus, 2013). Međutim to nije slučaj s *trijadom* – psihopati nemaju problem s nanošenjem bola drugima, ali su njihovi ciljevi u velikoj mjeri instrumentalni; narcisti neće biti agresivni sve dok njihov ego nije ugrožen, a pojedinci visoko na skali makijavelizma dosta su proračunati, previše kalkuliraju da bi riskirali kaznu, a da im agresija ne donosi korist (Buckles, Jones i Paulhus, 2013), stoga je logično da i sadizam zaslužuje svoje mjesto u mračnoj trijadi, tj. tetradi, budući da je, subjektivno gledajući – najmračniji. Nadalje ako se uzmu u obzir faktori kao što su popularnost nasilnih filmova, sportova i videoigara, može se uočiti kako se svojevrsno uživanje u okrutnosti prema drugima javlja i u zdravoj populaciji. Prema Bucklesu i sur. (2013), takve uobičajene manifestacije okrutnosti upućuju na supklinički oblik sadizma – tzv. *svakodnevni sadizam*. Neseseksualni, svakodnevni sadizam očituje se u okrutnosti u svakodnevnom životu, na što upućuje nalaz da je svakodnevni sadizam pozitivno povezan s vremenom provedenim igrajući nasilne videoigre te fascinacijom oružjem (Meere i Egan, 2017;

FOTO: Zvonimir Vukas

Gonzales i Greitemeyer, 2018). Rezultati nekih istraživanja ukazuju na to da bi se svakodnevni sadizam mogao pridružiti mračnoj trijadi. Primjerice Reidy, Zeichner i Seibert (2011) pokazali su kako je implicitna mjera sadizma, neovisno o psihopatiji, bila dobar prediktor za spontanu agresiju u laboratorijskim uvjetima. Također Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers i Sejourne (2009) svojim su istraživanjem pokazali kako sadistička ličnost predviđa antisocijalno ponašanje neovisno o mračnoj trijadi. Nadalje rezultati istraživanja koje su proveli Porter, Woodworth, Earle, Drugge i Boer (2003) također nude dodatne argumente koji idu u prilog tomu da se sadizam pridruži mračnoj trijadi. Naime rezultati istraživanja ukazuju na to da 53 % ubojica (koji su bili proučavani u istraživanju) koji nisu psihopati (za razliku od 83 % onih kojih jesu) demonstriraju sadističko nasilje u svojim ubojstvima. Takav podatak sugerira da sadizam nije prisutan samo kod populacije psihopatskih ličnosti, stoga bi se trebalo na njega gledati odvojeno od psihopatije. Nadalje čini se kako je sadizam dobar prediktor za počinjenje kriminalnih djela. Prema Međedoviću i Petroviću (2013), sadizam je najbolji kandidat za objašnjenje počinjenih kriminalnih djela jer se indikatori narcizma i makijavelizma već nalaze u konstruktu psihopatije. Sadizam sadržava značajke kojih nema u konstruktu psihopatije, kao što je postizanje zadovoljstva u tuđoj patnji, i zbog toga on može biti nezavisan prediktor vrste i učestalosti kriminalnoga ponašanja. Baumeister i Campbell autori su teorije suprotnih procesa (1999), koja objašnjenje razlike između sadista i onih koji to nisu nudi u sklonosti nanošenju boli drugima. Općenito, svaki odgovor tijela na podražaje koji ga dovode u stanje različito od stabilnoga stanja ravnoteže popraćen je suprotnim

internalnim procesom koji vraća tijelo u normalno stanje. Normalan pojedinac koji ne voli nanositi bol drugima imat će jak negativan odgovor – *A proces* – nakon izvršenja nasilnoga čina. Tijelo će zahtijevati *B proces* kako bi se zaustavio averzivni odgovor i on će često imati pozitivnu kvalitetu. Na početku pozitivan odgovor može biti prilično slab, ali se s vremenom (nakon mnogostrukog ponavljanja istoga ili sličnoga iskustva) *B proces* pojačava, uzrokujući to da cijelokupna kvaliteta nasilja bude ugodna. Valja uočiti da se ova teorija ne treba olako shvatiti, jer bi u tome slučaju svi ljudi koji su ikada počinili nasilje bili (ili postali) sadisti. Naime autori sugeriraju da razvoj sadizma može biti povezan s osjećajem krivnje. Kod normalnih pojedinaca (onih koji su nisko na skali psihopatije) prisutnost krivnje koja je povezana s empatijom dovela bi do negativnih emocija prilikom počinjenja nasilnoga čina. Stoga samo nekolicina ljudi koji ne osjećaju krivnju i empatiju mogu doživjeti suprotan proces koji postupno producira zadovoljstvo i ugodu prilikom nanošenja boli nekomu.

Buckler i sur. (2013) proveli su eksperiment u kojem je ispitanicima ($N = 71$) bilo zadano da igraju kompjutersku igru s protivnikom koji je navodno bio u drugoj prostoriji. Njihov je cilj bio da pritisnu tipku prije protivnika. Prilikom svakoga pokušaja oba su igrača imala mogućnost odabira jačine bijelog šuma koji bi bio pušten protivniku, što predstavlja svojevrstan oblik agresije. Samo je pobjednik mogao to učiniti. Protivnik bi uvijek odabirao jačinu bijelog šuma 0, stoga igrač nije imao razloga za uzvraćanje. Jedan je dio ispitanika mogao pustiti bijeli šum protivniku neposredno nakon svakoga pokušaja, dok je jedan dio ispitanika trebao, ako se odluči za puštanje bijelog šuma protivniku, prije toga brojiti slova u nekome

besmislenom tekstu – dobio je lagan, ali dosadan i monoton zadatak koji traži napor. Rezultati su pokazali da su sadisti, psihopati, narcisti i oni koji su bili nisko na skali empatije i sposobnosti zauzimanja tuđe perspektive spremni na agresivno ponašanje ako ono ne zahtijeva napor (rješavanje dosadnoga zadatka). Međutim, od svih njih, samo su sadisti povećali intenzitet svojega "napada" nakon što su shvatili da njihov protivnik ne odgovara na napade. Također bili su jedini spremni rješavati dosadan zadatak kako bi mogli pokazati svoju agresiju. Nadalje svi ti rezultati ukazuju na to da sadisti posjeduju svojevrsnu intrinzičnu motivaciju (koja se ne pojavljuje kod drugih ličnosti mračne trijade) za nanošenje boli nevinim žrtvama. Nanošenje boli drugima toliko je nagrađujuće za sadiste da će biti spremni nauditi drugima čak i kada je to na njihovu štetu.

Čini se da osobine narcizam, makijavelizam i psihopatija nisu dovoljne da objasne najmračniju stranu ljudske prirode. Potpuno im se opravdano pridružuje sadizam, koji pretvara mračnu trijadu u mračnu tetradu (Chabrol, Leeuwen, Rodgers i Sejourne, 2009; Paulhus, 2014).

SUMMARY

The dark triad is the concept of personality psychology that refers to a set of three traits of personality - machiavellianism, psychopathy and narcissism. People with these traits are often insensitive, manipulative, cruel and feel that social rules that apply to the most of people, do not apply to them. Newer researches of the dark triad give special attention to sadism as a personality trait which predicts sadism as a form of behavior, independently from other traits of the dark triad. It seems that sadists are causing pain to others without the instrumentality of such behavior, their only motive for cruelty is to achieve personal satisfaction in the other's suffering. Machiavellianism, psychopathy, and narcissism seem to be insufficient to describe the darkest side of human nature. They are joined by sadism, and together they make a dark tetrad.

Key words: dark triad, machiavellianism, psychopathy, narcissism, dark tetrad, sadism

LITERATURA

- Back, M. D., Schmukle, S. C. i Egloff, B. (2010). Why are narcissists so charming at first sight? Decoding the narcissism–popularity link at zero acquaintance. *Journal of personality and social psychology*, 98(1), 132.
- Baughman, H. M., Jonason, P. K., Veselka, L. i Vernon, P. A. (2014). Four shades of sexual fantasies linked to the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 67, 47-51
- Baumeister, R. F. i Campbell, W. K. (1999). The intrinsic Appeal of Evil: Sadism, Sensational Thrills, and Threatened Egotism. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3) 210-221.
- Buckels, E. E., Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2013). Behavioral Confirmation of Everyday Sadism. *Psychological Science*, 24(11) 2201-2209.
- Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R. i Séjourné, N. (2009). Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juveniledelinquency. *Personality and Individual Differences*, 47(7), 734-739.
- Freud, S. (1914). On narcissism. *Standard edition*, 14, 67-102.
- Gonzalez, J. M. i Greitemeyer, T. (2018). The relationship between everyday sadism, violent video game play, and fascination with weapons. *Personality and Individual Differences*, 124, 51-53.
- Hodson, G., Hogg, S. M. i MacInnis, C. C. (2009). The role of „dark personalities“ (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 686-690.
- Jakobwitz, S., i Egan, V. (2006). The dark triad and normal personality traits. *Personality and Individual Differences*, 40, 331-339.
- Jonason, P. K. i Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triadtraits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, 55(5), 532-537.
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2010). Different provocations trigger aggression in narcissists and psychopaths. *Social Psychology and Personality Science*, 1(1) 12-18.
- Marčinko D. Rudan V. (2013) *Narcistični poremečaj ličnosti i njegova dijagnostička opravdanost- doprinos međunarodnoj raspravi*. Zagreb. Medicinska naklada.

Međedović, J. i Petrović, B. (2013). Psihopatija i kriminalitet u svetu novih empirijskih nalaza. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 32(1) 7-28.

Meere, M. i Egan, V. (2017). Everyday sadism, the dark triad, personality, and disgust sensitivity. *Personality and Individual Differences*, 112, 157-161.

Miller, J. D., Hoffman, B. J., Gaughan, E. T., Gentile, B., Maples, J. i Keith Campbell, W. (2011). Grandiose and vulnerable narcissism: A nomological network analysis. *Journal of personality*, 79(5), 1013-1042.

O'Boyle, E. H., Forsyth, D., Banks, G. C. i Story, P. A. (2013). A meta-analytic review of the Dark Trad-intelligence connection. *Journal of Research in Psychology*, 47(6), 789-794.

Paulhus, D. L. (2014). Toward a taxonomy of dark personalities. *Current Directions in Psychological Science*, 23(6), 421-426.

Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563.

Pincus, A. L. i Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual review of clinical psychology*, 6, 421-446.

Porter, S., Woodworth, M., Earle, J., Drugge, J. i Boer, D. (2003). Characteristics of Sexual Homicides Committed by Psychopaths and Nonpsychopathic Offenders. *Law and Human Behaviour*, 27(5).

Rauthmann, J. F. i Kolar, G. P. (2012). How “dark” are the Dark Triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 884-889.

Reidy, D. E., Zeichner, A. i Seibert, L. A. (2011). Unprovoked aggression: effects of psychopathic traits and sadism. *US National Library of Medicine*, 79(1), 75-100.

Repišti, S. (2014). Hannibal Lecter: Studija slučaja fiktivnog lika. *Psihijat. dan*, 46(2), 215-230.

Szabó, Z. P., Czibor, A., Restás, P. i Bereczkei, T. (2018). “The Darkest of all” Therelationship between the Dark Triad traits and organizational citizenship behavior. *Personality and Individual Differences*.

Wilson, D. S., Near, D. i Miller, R. R. (1996). Machiavellianism: a synthesis of the evolutionary and p sychological literatures. *Psychological bulletin*, 119(2), 285.

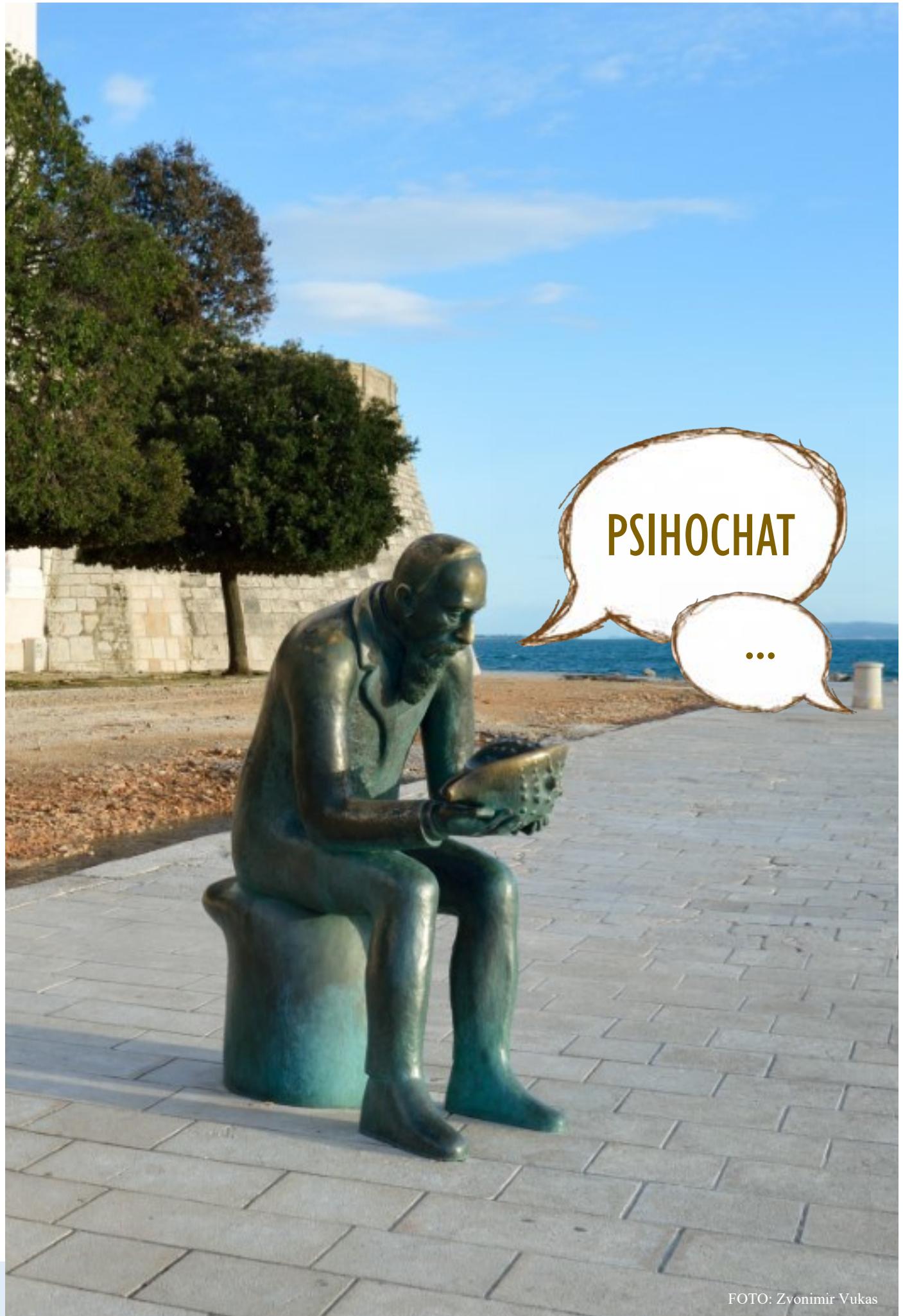

FOTO: Zvonimir Vukas

Intervju: Bojan Musil

Intervjuirala: Petra Kasap

Što nam *selfieji* govore o nama? Razlikuje li se atraktivnost dužine noge u različitim nacijama? Što je to *cyber psihologija*? To su samo neka od neobičnih i zanimljivih pitanja kojima se bavi(o) doc. dr. Bojan Musil, profesor na Odjelu za psihologiju (Sveučilište u Mariboru) i Fakultetu matematike, prirodnih znanosti i informacijskih tehnologija (Sveučilište u Primorskoj). Profesorov primarni istraživački interes leži u području kroskulturnih studija vrijednosti i vrijednosnih orientacija, edukacijskih istraživanja, ličnosti i zdravlja te kompjuterski posredovane komunikacije. No, sasvim sigurno, posebnu pažnju pljeni istraživačkim radom usmjerenim na pitanje upotrebe masovnih podataka (*big data*) u društvenim znanostima i psihologiji. Svojim uzbudljivim znanstveno-istraživačkim, a vjerujemo i predavačkim radom, profesor Musil svjedoči činjenici da je psihologija svestrana i intrigantna znanost, a da je tome uistinu tako, uvjerit će vas sljedeći redci.

Profesore Musil, Vaš je opus znanstveno-istraživačkih radova doista širok i čini se da ste vrlo svestran istraživač: od „selfieja“ do socioekonomskih razlika u konzumaciji voća i povrća. Možete li ukratko opisati primarno područje svog znanstvenog interesa?

Moj prvi interes, poslije završenog dodiplomskog studija, bilo je međukulturno istraživanje u psihologiji. Iako se ovo područje počelo širiti 70-ih godina, najveću ekspanziju i aktualnost međukulturna psihologija doživjela je u drugoj polovici 90-ih. Mnogo psiholoških koncepata počelo se ispitivati u smislu suprotnosti između ljudskih univerzalnosti i kulturne relativnosti. U to vrijeme, krajem 90-ih, informacijska tehnologija (IT) i osobito internet pokrenuli su, kao masovan društveni fenomen, moj interes za istraživanje interakcije IT-a i psihologije. Poslije toga, kada sam počeo raditi na Sveučilištu u Mariboru i istodobno bio na poslijediplomskom studiju na Sveučilištu u Ljubljani, radio sam u interdisciplinarnoj grupi sa sociologijom. Istraživali smo edukaciju i različite faktore akademskog uspjeha, religiju, mladež, zdravlje... Također smo istraživali različite koncepte ličnosti, npr. narcizam i vremensku perspektivu...

Evo, sad u nekoliko posljednjih godina vratio sam se *prvoj* (ili *drugoj*) *ljubavi* – psihosocijalnim aspektima upotrebe IT-a. U međuvremenu smo radili na međukulturnom kontaktu, pitanju migracije i integracije, psihološkim aspektima vozača, istraživanju kolektivne akcije tijekom 100. godišnjice Oktobarske revolucije. Dakle što više razmišljam o tome da se istraživački definiram, to se više moja pažnja usmjerava na neke nove zanimljive aspekte ljudskog života. Tako da bi zaključak mogao biti da sam uistinu istraživač različitih i raznolikih psiholoških aspekata društvenog života.

Sudeći po šarolikosti Vašeg rada, nije neobično pomisliti da biste se dobro „snašli“ i u nekoj drugoj znanosti ili poslu. Kad se rodila ljubav prema psihologiji i što Vas je uopće privuklo k njoj?

Da ste me to pitali krajem srednje škole, vjerojatno bih rekao kako me zanimaju komparativna književnost, sociologija, antropologija i psihologija. Možda me tada, krajem srednje škole, zanimalo Jung, ali poslije, na dodiplomskom studiju, više me zanimala psihologija u odnosu sa sociologijom i

antropologijom. Vjerojatno je iz toga i proizašlo moje prvo istraživačko zanimanje – međukulturno istraživanje u psihologiji. Na socijalnu psihologiju, koja je područje mojeg rada, može se gledati vrlo interdisciplinarno u vidu gore spomenutih znanosti.

Kad biste morali izabrati samo jedno područje/granu psihologije kojom biste se bavili, što bi to bilo? Što Vas, ipak, najviše zanima unutar psihologije?

Kao što sam već ranije istaknuo, to bi sigurno bila psihologija društvenog (ili, bolje rečeno, socijalnog) života, dakle socijalna psihologija. Unutar nje se može naći više-manje sve o čemu sam prije govorio. Kad bih specificirao, vjerojatno bi to bili oni aspekti društvenog života koji imaju potencijalno najveći utjecaj na pojedinca, dakle sociokulturni kontekst i (masovni) popularni kanali komunikacije.

Trenutno radite kao profesor i istraživač na Univerzitetu u Mariboru i Univerzitetu u Primorskoj. Volite li posao predavača i što Vas u njemu najviše veseli? Kakav je stav slovenskog društva o sveučilišnim profesorima – čuje li se njihov glas u javnosti?

Više-manje predajem socijalno-psihološke teme. Na predavanjima možemo raspravljati o aktualnim događajima u svijetu i Sloveniji, tako da je predavački život vrlo dinamičan i zanimljiv. Posebno, kad je s druge strane rasprave generacija koja je sve mlađa i mlađa od mene i živi u drugačijoj fenomenološkoj perspektivi od mene. Kao predavaču mi je bio najveći izazov otresti se mogućeg paternalizma u odnosu s mlađim generacijama. U odnosu slovenskog društva prema sveučilišnim profesorima primjetio sam uzorke iz općeg društvenog života.

Naime pluralnost života, životnih stilova i percepcija ima negativan utjecaj u smislu relativizacije znanstvenog istraživanja i znanosti kao cjeline. Na to ukazuju porast teorija zavjera, aktualni termini kao aktualne činjenice, lažne vijesti... S druge strane to može biti izazov za znanost i medije – da se na to još snažnije odgovara s tzv. *evidence based* pristupom (tj. na činjenicama osnovanom pristupu). Dakle na trivijalizaciju znanosti može se odgovarati samo s još više znanosti.

Intenzivno se bavite kroskulturnim istraživanjem vrijednosti i vrijednosnih orijentacija, a u sklopu projekta „20 godina kasnije: Problemi i perspektiva zemalja bivše Jugoslavije“ (2013) proveli ste komparativnu analizu vrijednosti „na ovim prostorima“. Što ste zaključili – gdje smo stvarno danas?

U toj smo se analizi više oslonili na reprezentativne uzorke u sklopu studije javnog mnijenja različitih zemalja u različitim razdobljima, što je sve kumulativno udruženo u projekt World Values Survey (<http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>). Teorijski okvir predstavljale su Inglehartova teorija modernizacije i postmodernizacije te novije nadogradnje te teorije. Po tom teorijskom pristupu modernizacija društva vezana je uza zaokret od religijskih, odnosno tradicionalnih vrijednosti prema sekularno-racionalnim vrijednostima, a postmodernizacija predstavlja zaokret od vrijednosti preživljavanja ili egzistencijalnih vrijednosti prema vrijednostima samoizražavanja ili emancipacije. Na što ukazuju podatci za “ove prostore”? Praktički od 90-ih godina govori se o retradicionalizaciji istočnih i srednjoeuropskih zemalja, pa se na konkretnom području (politički korektno) jugoistočne Europe može vidjeti isti trend, ali s nekoliko razlika u detaljima.

Ako u tom smislu konkretnije promatramo Sloveniju i Hrvatsku, obje su zemlje krajem 80-ih imale sličan profil vrijednosnih orijentacija, ali su tijekom tranzicije krenule različitim putevima. Hrvatska je konvergirala prema drugim zemljama bivše Jugoslavije, tj. iz sekularno-racionalnih vrijednosti prema religijskim, odnosno tradicionalnim vrijednostima, a Slovenija se, na sekularnom polu, još više pomaknula prema vrijednostima samoizražavanja ili emancipacije.

Razlika u rezultatima zemalja može se interpretirati i u kontekstu različitih okolnosti u kojima su se obje zemlje našle; velik utjecaj na Hrvatsku imao je rat. Što se tiče Slovenije, moja mi intuicija govori (budući da sam dovoljno star i imam konkretno povijesno iskustvo te relativan kapacitet za promatranje i analizu sociopolitičkog života) da su krajem 80-ih postojale dvije snažne struje koje su imale potencijal za društvene promjene. S jedne strane to su bili intelektualci koji su se javno bavili pitanjima nacionalne emancipacije i demokratskog preobraćanja društva (iako je prioritet možda više bio na prvom); s druge strane bila je heterogena mladež koja je u nekakvom motu imaginacije s akcijom iskušavala granice bivšeg društvenog sustava i otvarala vrata nekom novom (liberalno-demokratskom) društvu. Vrlo jednostavno, u Sloveniji su se mladi intenzivno uključili u politički život i poslije u političko vođenje, dok su mladi u Hrvatskoj otišli u rat.

Otišli ste i korak dalje u istraživanju Rokeachovih vrijednosti na uzorku japanskih i slovenskih studenata. Možete li opisati glavne implikacije te komparativne analize – ima li više sličnosti ili razlika? Po Vama, koliko snažan utjecaj na pojedinca ima kultura u kojoj on/ona živi?

Kako je u nekoj prilici istaknuo Shalom Schwartz, jedan od najpoznatijih istraživača međukulturnih vrijednosti, Japanci su po pitanju analize uvijek

specifični. Za moju analizu bili su zanimljivi jer su, po poznatim istraživačima Markusovoj i Kitayami, predstavljali nekakav prototipski kolektivistički antipol individualističkim Sjedinjenim Američkim Državama. Sloveniju se, u tom komparativnom smislu, može smatrati bližom zapadnom, individualistički orientiranom sociokulturnom kontekstu. Analize su pokazale da se mogu potvrditi pretpostavke o univerzalnosti struktura vrijednosti, ali isto tako da između kultura postoji razlika u hijerarhiji specifičnih vrijednosti ili skupina vrijednosti. Vrijednosti koje su bile najvažnije u Japanu i Sloveniji jesu sreća, sloboda, obiteljska sigurnost, pravo prijateljstvo i poštenje. Što se tiče razlika, za Japance su važnije bile vrijednosti iz grupe socijetalnih ili moralnih vrijednosti (npr. mir u svijetu, pomaganje), dok su kod Slovenaca osobito bile važne vrijednosti individualne kompetencije (npr. ambicioznost).

Specifičnost Rokeachovih vrijednosti jest da je moguće razlikovati vrijednosti koje predstavljaju transcendentne ciljeve ili ideale (tj. terminalne vrijednosti) i vrijednosti koje predstavljaju standarde za ponašanje (tj. instrumentalne vrijednosti). Analiza sa spomenutom distinkcijom sugerira da su standardi kulturno varijabilniji nego ciljevi ili ideali, što bi praktički značilo da sanjamo slične snove, ali su nam putevi do njih – različiti. I da odgovorim na posljednje potpitanje, kultura može utjecati na to da smo u međukulturnoj perspektivi različiti, ali nam istovremeno omogućuje univerzalne aspekte socijalne interakcije.

Kad već govorimo o vrijednostima, koje vrijednosti danas dominiraju u slovenskom društvu? Je li društvena klima u nama susjednoj Sloveniji optimistična?

Vjerojatno bismo, kad bismo promatrali javni život i medije, pronašli mnogo negativnog sentimenta i negativnih interpretacija društvenog života. Vidljiva je moralna panika, osobito kad se pojavi poznata sintagma *propast vrijednosti*. To je vidljivo i u tome (a tu smo slični istočnoeuropskim zemljama) što je povjerenje u društvene institucije nisko, kao i generalizirano povjerenje, tj. povjerenje u druge ljudi. S druge strane ako se promatra individualna perspektiva, ljudi su u prosjeku zadovoljni svojim životom i perspektivama osobne budućnosti.

Na XXI. Danima psihologije u Zadru održali ste plenarno predavanje pod nazivom: "Big data in social sciences and psychology: problems and prospects". Koji su suvremenih trendovi u upotrebi tzv. „big data“ (masovnih podataka) u društvenim znanostima?

Istraživanje masovnih podataka najprije se pojavilo u domeni informacijske tehnologije, a zatim u biznisu i statističkom promatranju društva, u potonjem najviše u području medicine i javnog zdravlja. Ako bih dao svoje mišljenje iz perspektive društvenog znanstvenika, rekao bih da smo mi "društvenjaci" (još uvijek) više-manje samo promatrači, malo nas je uključenih u taj rad. Vjerujem razlog tome jest kombinacija raširenih subjektivnih percepcija. S jedne strane nemamo dovoljno tehnoloških vještina, što za posljedicu ima ograničenje pristupa masovnim podacima, a s druge strane istraživačka i metodološka tradicija u društvenim je znanostima obojena kompleksnošću. Posljednje znači da – kad nešto operacionaliziramo da bismo mogli istraživati – u različitim fazama istraživanja imamo na umu da je ta operacionalizacija gruba simplifikacija ili

aproksimacija prirodnih, odnosno ljudskih fenomena. Brzi zaključci i generalizacija mogu napraviti veliku štetu. S druge strane eksperti i istraživači iz područja IT-a oduševljeni su činjenicom da su pronašli novu tematiku rada – ljudsko ponašanje u relaciji sa psihološkim aspektima. Operacionalizacija istraživanja, povezivanje i usporedba (možda i vrlo različitih) podataka, traženje uzoraka, segmentacija, testiranje (statističkih) modela, izvlačenje zaključka... sve su to primjeri u kojima adekvatno sudjeluju (ili bi mogli sudjelovati) psiholozi ili bi, iz dodatne perspektive, tj. etičkih razloga, trebali sudjelovati.

Možete li izdvojiti glavne probleme koji su povezani s upotrebom masovnih podataka u istraživanjima u društvenim znanostima?

Probleme ili izazove možemo grupirati u konceptualno-metodološke i etičke. U prvoj bismo grupi mogli postaviti pitanja poput: predstavljaju li digitalna ili virtualna ponašanja autentično pojedinca? možemo li, na temelju tih podataka, adekvatno zaključivati o internalnim procesima ili cijelovitim psihičkim konstruktima? Pri drugom pitanju vrijedi i obratno. To nadalje dovodi do pitanja o samoj prirodi suvremene komunikacije preko IT-a, odnosno interakcije čovjeka i računala. Prepostavljam da jasno razgraničenje više nije intuitivno što više i više vremena proživljavamo s IT-om i na IT-u. U striktno metodološkoj perspektivi javljaju se pitanja: koje informacije prikupljamo, kako ih prikupljamo, što radimo s podacima, kako ih analiziramo?...

Sve je iz te prve grupe povezano s etičkim problemima, odnosno pitanjima vezanima za privatnost, anonimnost i autonomiju. Kako se istraživači bave privatnim informacijama u fazi prikupljanja, obrade i širenja podataka? Je li sačuvana anonimnost pojedinaca u istraživanju?

Jesu li korisnici obaviješteni o istraživanju i imaju li pravo povući se iz istraživanja? Ukratko, kako se poštuju osobe i njihov integritet?

Poznato je kako upotreba masovnih podataka u istraživanjima može biti velika prijetnja privatnosti ispitanika. Može li se, prema Vašem mišljenju, ta invazija na privatnost na neki način spriječiti ili umanjiti?

Anonimni masovni podaci mogu biti od društvene koristi, npr. na području epidemioloških i ekoloških studija te javne sigurnosti. Imate i primjere procesiranja masovnih podataka za opću društvenu korist, u kojem podaci nisu anonimni, kao što se to događa u Kini. No zamislite da roditelj na svom Facebook profilu objavi fotografiju svoje kćeri. Vjerojatno u tome većina ne vidi problem. Vjerujem da i neće biti problema, ali postoji mogućnost (iako mala) da će ta fotografija bitno utjecati na budućnost djevojčice. Možda je Facebook otvoren ili se fotografija nekontrolirano distribuira... Sada to pomnožite s faktorom milijuna, desetaka milijuna, stotina milijuna... i mogućnost da se, sumarno, u toj masovnoj grupi nešto dogodi jest – znatno veća. Sve i da ne razmišljamo o tome da se radi o osobnim podacima nekoga tko nije ni svjestan da se s njima radi i nije ih odobrio. Ili da se proučava odrasle ljude (u vidu gore navedenog primjera roditelja), a u njihovim su podacima i osobni podaci drugih ljudi (kao slika kćeri).

Ovi primjeri ukazuju na to da su, u vezi s masovnim podacima i u njihovu istraživanju, vrlo važni etički aspekti i da bi trebalo voditi brigu o pravima pojedinca kada je riječ o raspolaganju osobnim podacima, odnosno njihovu posjedovanju, kontroli, upotrebi i distribuciji (kako je to istaknuo Pentland u *The Global Information Technology Report 2008-2009*). S aktualnim

promjenama u regulativama, koje se odnose na zaštitu osobnih podataka, razvijaju se sve sofisticiranija tehnološka rješenja. Priznajem da sam skeptičan oko svih tih inicijativa, jer najviše što se može napraviti na razini je korisnika IT-a, tj. njegova informiranja i poučavanja o načinu uporabe IT-a. Problem je što je to u suprotnosti s brzom gratifikacijom koju potencijalno i snažno omogućuje svakodnevna primjena IT-a.

Koja su najznačajnija saznanja u psihologiji dobivena istraživanjem masovnih podataka?

Ako bismo pratili rad Kosinskog, to bi vjerojatno bila spoznaja da nam naše ponašanje na društvenim medijima (npr. lajkovi na Facebooku) govore više o nama nego što to znaju naši prijatelji, obitelj, doduše možda i mi sami (smijeh). No, ozbiljno, mislim da su trenutačno najznačajnija saznanja zapravo pitanja ili izazovi upotrebe i analize masovnih podataka za društvene znanosti i u tom smislu osobito psihologiju. Izgleda kao da smo otkrili zrcalo i možemo iz te nove perspektive reflektirati naša dosadašnja postignuća, metodologiju i osobito neke važne aspekte našeg rada, naime etiku istraživanja i cjelokupnog psihološkog rada. U tom smislu iz ove ekspanzivne atomizacije čovjeka na parcijalna (digitalna) ponašanja možda (još jednom) pronađemo humanistički temelj našeg rada – tj. čovjeka u njegovoj fenomenološkoj cjelini.

Uzmimo u obzir činjenicu da je Psihoteka studentski časopis, kojemu velik dio čitateljske publike čine upravo studenti. Po Vama, koji je ključ uspjeha, ne samo u psihologiji nego u bilo kojem poslu/struci? Što biste poručili mladim snagama?

Vjerojatno će ovo zvučati kao klišej, ali u suvremenim društвima, koja definiraju mnogi i raznoliki rizici, *slijediti svoje snove* može biti maksima koja i nije u suprotnosti s općom nesigurnoшću svakodnevnog suvremenog života. Međutim tu maksimu je potrebno usuglasiti sa zlatnim pravilom, bilo u negativnoj perspektivi – *ne činite ono što ne želite da drugima vama čine*, ili u pozitivnoj perspektivi – *činite ono što želite da drugi vama čine*.

Intervju: Oliver Tošković

Intervjuirala: Klara Rapan

Može li jedan znanstvenik biti istovremeno posvećen svom istraživačkom radu i aktivno sudjelovati u popularizaciji psihologije u široj društvenoj zajednici? Može li biti zanimljiv predavač, koji svoja znanja i vještine s lakoćom prenosi studentima i to na iznimno zabavan način, a da je pritom razumljiv svima? Mi mislimo da može i da treba!

Oliver Tošković predaje Statistiku na Odjelu za psihologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Također, suradnik je u Laboratoriju za eksperimentalnu psihologiju u Beogradu, gdje je posvećen istraživačkom radu iz područja percepcije i eksperimentalne estetike. Bavi se i evaluacijom obrazovanja u okviru čega surađuje s Institutom za psihologiju i Institutom za pedagoška istraživanja u Srbiji. Aktivan je u procesu popularizacije psihologije u Srbiji pa tako sudjeluje u brojnim projektima kao što su: istraživačka stranica *Petnica*, Festival nauke, Politikin *Zabavnik*, portal *Nauka B92* i sl. Njegova brojna predavanja i sudjelovanja na javnim tribinama moguće je pogledati na *Youtubeu*, a sudeći po komentarima i broju pogleda tih video zapisa, jasno je kako je profesor Tošković nesvakidašnji profesor, koji svojim neobičnim i entuzijastičnim pristupom predavanju zadobiva pažnju mnogih.

Na temelju Vaših opisa u člancima na raznim portalima, Vašim simpatičnim pristupom predavanjima dostupnima na internetu, pozitivnom energijom, ocjenama i komentarima na portalu Oenci profesora, zaključujemo kako ste omiljeni među studentima. Što, po Vašem mišljenju, čini predavača dobrim?

Što se omiljenosti tiče, mislim da mi je dovoljan kompliment bio kada mi je profesorica Tadinac rekla da sam ja beogradski Dragec. Međutim, ako treba definirati dobrog predavača, možda omiljenost nije dobra osobina, da ne kažemo varijabla, za početi. Omiljenost i kvaliteta predavača su vjerojatno u korelaciji, ali kao što svi dobro znamo, to ne znači mnogo. Recimo, nećemo tražiti najbolji film, knjigu ili bend među najomiljenijima. Svakako da predavaču odgovara kada mu kažu da je omiljen ili ga usporede sa Dragecom, ali recimo da je to samo sporedna stvar, koja se može javiti uz neke važnije. Dakle, što znači biti dobar predavač? Kada pogledate *Društvo mrtvih pjesnika*, lik Johna Keatinga (Robin Williams) ostavi jak dojam dobrog predavača.

U filmu *Gospodinu s ljubavlju*, Mark Thackeray (Sidney Poitier) također ostavlja dojam dobrog predavača. Zašto? Iako nas Keating razveseli, zabavi, on to može učiniti i na druge načine, a da ne bude dobar nastavnik. Zamislite da nastavnik priča samo viceve, priča sa studentima, donese im pivo na predavanje. On bi ih zabavljao, možda i bio omiljen, ali ne bi nam djelovao kao dobar predavač. S druge strane Mark Thackeray je ozbiljan, gotovo se nikada ne našali, a složit ćemo se da je dobar predavač. Ono što je obojici zajedničko je da zapravo oni prenose učenicima stav, znanje i vještine te sve što rade je u funkciji tog prenošenja. Svatko tko želi poučavati, predavati, mora imati na umu onog komu predaje, sa svim njegovim vrlinama i manama. Učenik je manje ili više pametan, manje ili više odmoran, manje ili više koncentriran, manje ili više zainteresiran, a predavač je most, kanal za komunikaciju sa svim navedenim kombinacijama osobina učenika.

Zamislite zvučnik koji ne brine za naš slušni aparat pa pušta tonove preko 20 kHz. Da biste bili dobar zvučnik morate proizvoditi zvukove u rasponu koje uho prima. Tako i dobar nastavnik proizvodi ideje koje su u rasponu slušatelja, tj. učenika. Osim raspona ideja, treba prilagoditi i ritam, za one manje ili više odmorne. Monotonu pričanje, ujednačenim tonom uspavalo bi i *101 oko Argusa*, a kamoli studente. Pažnja, kao što znamo, varira pa je nastavnik mora nekako održati, kao *jazz bubnjar* koji daje ritam cijelom bendu. Dakle, dobar nastavnik mora prilagoditi težinu gradiva te voditi računa o ritmu predavanja. Također dobar nastavnik mora kroz primjere vezivati gradivo za iskustvo studenata i zainteresirati ih za gradivo. Možemo zaključiti kako je dobar nastavnik kao melodični *punk* bend – teške ideje prenosi preko jednostavne i ritmične glazbe, uz pjevljivu melodiju.

Što Vas najviše uzbuduje u Vašem poslu?

Dok sam išao u školu pa sve negdje do kraja studija nisam imao ni blagu ideju da će jednog dana raditi kao nastavnik. Naprotiv, kako se bližio kraj fakulteta, činilo mi se da sam do tada uglavnom išao u školu i da ne bih baš tu htio i ostati. Međutim, otišao sam na praksu iz pedagoške psihologije, u Petu beogradsku gimnaziju i tamo mi je profesorica ponudila da održim jedan sat. Na redu je bila lekcija o motivima. Od trenutka kada sam ušao u učionicu i stao pred 30-ak učenika osjetio sam kao da sam na pozornici, kao da se poklanjam publici i da će predstava početi. Počela je tada i zapravo još uvijek traje. Iskreno sam uživao i izašao sa tog sata s jasnim motivom da to želim raditi, još, još i još (ovo nije reklama za Bambijev proizvod *Još*).

Taj osjećaj kada stanete pred grupu studenata je zaista kao da ste glumac ili klaun pred publikom. Na vama je da ih oborite s nogu. Predstava je vaša i na vama je da oni odu kući uz osjećaj da su čuli nešto novo, nešto zanimljivo, da pričaju o tome međusobno, s drugima, da se dobro osjećaju i da se vrate.

Drugi dio posla, znanstveno-istraživački rad je još uzbudljiviji. U situaciji ste da osmišljavate nešto novo, da ispitujete i istražujete stvari koje nitko prije vas nije otkrio. Kao da ste Niel Armstrong na neki način, na korak od Mjeseca. Dok radite eksperimente i dok čekate onaj djelić sekunde da vam softver izbací značajnost nekog efekta, imate osjećaj kao da ste na korak od one čuvene rečenice Janosa Bolyaija: *Otkrio sam stvari tako čudesne da sam ošamućen (...) ni iz čega sam stvorio čudan novi svijet*. A s druge strane, kako je to opisao moj prijatelj iz djetinjstva, Popaj, netko vam daje plaću da se igrate. Ima li ljepše stvari u životu?

Koje Vas područje psihologije najviše zanima i zašto?

Ja sam kao i većina studenata psihologiju upisao da bih se bavio klinikom i savjetovanjem. Međutim, kako je studij odmicao, to me je sve manje privlačilo jer sam otkrivaо razna druga područja koja su me sve više privlačila. Studij sam zapravo doživio kao da vas neko pusti u nepoznatu kuću i vi je otkrivate sobu po sobu. Gotovo svaka soba u koju uđete djeluje zanimljivo, pruži nešto novo, nešto drugačije, pa na kraju ona zbog koje ste ušli u kuću ispadne najmanje zanimljiva. Ja sam se u Laboratorij za eksperimentalnu psihologiju i područje percepcije vratio tek nakon četvrte godine, kada sam uzimao temu za diplomski, manje više slučajno. Svašta me zanimalo i nekako uz

eksperimentalnu estetiku odoh u percepciju. Međutim, kada sam došao tamo, shvatio sam da mi odgovara gotovo sve, uključujući i ritam rada članova Laboratorija, od kojih je rijetko tko bio jutarnji tip. Osim toga, psihologija opažanja mi je djelovala kao spoj svega što sam volio u životu. Radite eksperimente, što znači da imate relativno visok nivo preciznosti u zaključivanju. Sve je nekako logično i jasno. Uostalom i igrate se. Ima malo biologije, malo fizike, malo umjetnosti, a sve to radite na ljudima, dakle puno je psihologije. I naravno sve to pakirate u lijepе formalne modele pa ima malo i matematike. Kada zbrojite, dobijete sve, od fizike i biologije, preko umjetnosti, matematike i psihologije do igre. *Proporzione divina.*

Kada biste morali studentima dokazati da je eksperimentalna psihologija zabavna, kako biste to učinili?

Popeo bih se na stol. Tražio da nađu kako je snimana Bilbova soba u Shireu, u *Gospodaru prstenova*. Rekao im da pogledaju mjesec kada je na horizontu i da sačekaju da se premjesti malo više ka zenitu i da vide kako se smanjuje bez da jede Alisine gljive. Dao im da jedu čips s okusom slanine, začepljennog nosa. Nacrtao im liniju na podu i rekao da se vrte oko sebe 30 sekundi pa da probaju preskočiti tu liniju. Pitao ih zašto se *punk* svira uglavnom u duru, a baladice uglavnom u molu i zašto je svima Amelie Poulain tako slatka. I na kraju bih im ispričao priču o najkomplikiranijem događaju u svemiru, koju je nama na prvoj godini psihologije ispričao profesor Aleksandar Kostić. Taj događaj je ispijanje jutarnje kave vaše bake sa susjedom. Zamislite samo složenost procesa koji se tom prilikom odigravaju. Vaša baka procjenjuje daljinu šalice, šalje informacije mišićima ruke kojom snagom da se pokrenu, da pogode šalicu na pravoj udaljenosti i da je prinesu točno ustima. Svo

to vrijeme, ogromna količina informacija o položaju stiže do mozga iz svakog mišića u tijelu i um sve to uspješno usklađuje jer baka sjedi uspravno. Istovremeno, ona sluša susjedu i dekodira sve njene poruke, verbalne i neverbalne te zamišlja drugu susjedu, koju njih dvije ogovaraju tom prilikom. Uz sve to, ona u dijelu sekunde donosi estetski sud o ružnoći susjedinih novih čarapa i urotnički se trudi da ga ne otkrije. U toj priči ima svega; trilera, intrige, akcije i prijenosa misli. Ni David Lynch ne bi mogao bolje.

Možete li izdvojiti nalaz nekog od svojih istraživanja koji Vas je najviše iznenadio?

Za diplomski sam radio temu iz eksperimentalne estetike i ispitivao da li periferni položaji na slici odgovaraju položajima zlatnog reza. To je zapravo bilo moje prvo istraživanje. Sve je bilo značajno i nisam mogao vjerovati da ta stara ideja i dalje funkcioniра u estetici. Onda sam shvatio da sam pogrešno unio podatke u matricu u SPSS-u. Ne znam što me i dan danas više iznenadjuje, to što je efekt položaja zlatnog reza i dalje opstao kao značajan, čak i uz pravilno unošenje podataka ili to što danas predajem statistiku.

S obzirom da dosta radite na popularizaciji znanosti, možete li izdvojiti pozitivne i negativne posljedice popularizacije psihologije? Kako mediji (ne) pomažu pri tome?

Ja vezu znanosti i popularizacije zamišljjam kao odnos umjetničke i popularne glazbe. Ako zamislimo umjetničku glazbu kao nešto što pišu talentirani i obrazovani pojedinci, nešto što zahtijeva visoku kreativnost i uvide, to bi odgovaralo znanstvenoj spoznaji. *Pop-rock* glazba bi trebala predstavljati isto to, samo kroz pojednostavljeni izraz, razumljiviji široj publici.

Znanost bi, tako, bio Beethoven, a popularna znanost Rolling Stonesi. Razumijevanje znanosti, kao i Beethovena, često podrazumijeva visoko obrazovanje iz određenog područja, dok popularizacija, kako znanosti tako i glazbe, ne traži nužno specifično poznavanje nekog područja. Vjerujem da popularizacija znanosti može igrati važnu ulogu u sekundarnom, neformalnom znanstvenom obrazovanju kroz radionice i predavanja, ali i demonstracije eksperimenata. Također, popularizacija znanosti može igrati važnu ulogu u treningu i obrazovanju mladih istraživača i predavača u prezentaciji rezultata i komunikaciji s publikom. Međutim, mi zapravo ne znamo da li popularizacija znanosti može ostvariti te uloge. Možemo postaviti pitanje da li popularizacija znanosti nudi nešto više od zabave. Da li, na primjer, festivali znanosti mogu poslužiti kao dopuna postojećim obrazovnim sistemima? Da li se na takav način može promovirati znanost, pobuditi interes kod mladih za bavljenje znanosti ili bar za praćenje znanstvenih spoznaja? Da li se može pomoći ljudima da razlikuju pseudoznanost od znanosti i da lakše donešu neke važne odluke u svakodnevnom životu?

Ako se vratimo na spomenutu usporedbu znanosti i glazbe, ono što bi nas moglo brinuti je tanka granica između popularne glazbe i kiča. Odnosno, kada popularna glazba prestaje biti samo pojednostavljeni izraz, nešto što je u suštini umjetnost, samo prilagođena širokim masama, a postaje kič, jeftina zabava. Dakle, kada povući granicu kako se ne bi od popularizacije znanosti prešlo na jeftinu zabavu čiji bi efekt zapravo bio suprotan željenom? To ostavlja jednu dozu odgovornosti svima koji populariziraju znanost, da

ne prelaze tanku granicu između popularizacije i kiča i da je s vremenom učine sve manje propustljivom. Da, kao i Rolling Stonesi, ostanu u glazbi, a ne u jeftinoj zabavi. Čak i da je popularizacija znanosti samo zabava, ona je zabava koja upućuje na znanost i obrazovanje, bar imenom. Jer kao i kod komedija, kod kojih postoji *teenage komedije*, a postoji i *Monty Python*. I jedno i drugo su zabavni programi, ali uz svo poštovanje različitosti ukusa, John Cleese se ne može usporediti s Brendonom Walshem. Neke vrste zabave su, možemo pretpostaviti, intelektualno provokativnije, a samim time i edukativnije. Uloga medija u tom procesu je naravno od presudnog značenja. Međutim, stanje medija danas, u Srbiji, pa čini mi se ni u Hrvatskoj, nije baš pohvalno. Možda je to svjetski fenomen, da svi tonemo u smeću „žutoštamparskih“ informacija. Ako ništa drugo, uspjeli smo ispratiti svijet u tom pogledu, možda ga i nadmašiti. U takvoj poplavi teško da će neka popularizacija znanosti dobiti na važnosti. Također, koliko ja bar znam, većina štampanih medija u Srbiji nema educirane novinare koji bi pratili događanja u znanosti pa ni u kulturi. Tako da i kada žele popratiti nešto, u primirju ratova estradnih zvijezda, needucirani novinari ne razlikuju pseudoznanost od znanosti, homeopatske priče od medicinskih nalaza, kreacionizam od znanstvene teorije. Zbog svega toga, mislim da bi bilo jako važno da redakcije ne smanjuju budžete za znanost i kulturu, da makar u državnim medijima imamo obučene i specijalizirane novinare za to. Pa kad nas taj korak vrati u 80-e, onda možda stignemo popratiti i znanost 21. stoljeća.

Jednom ste prilikom istaknuli kako ste shvatili da biste, kao sveučilišni profesor, trebali preuzeti odgovornost za to da javno progovarate o društvenim i političkim pitanjima. Događa li Vam se ponekad da je znanost u sukobu s Vašim osobnim stavovima i što u tom slučaju napraviti?

Svakako bismo kao sveučilišni profesori morali preuzimati odgovornost i govoriti više o društvenim i političkim pitanjima. To je značajan dio naše društvene uloge i mislim da ljudi to i očekuju od nas. Trebalo bi se svakodnevno podsjećati Niemollerovih stihova:

*Kada su nacisti došli po komuniste,
ja sam šutio;
jer nisam bio komunist.*

*Kada su zatvorili socijaldemokrate,
ja sam šutio;
jer nisam bio socijaldemokrat.*

*Kada su došli po sindikalce,
ja se nisam pobunio;
jer nisam bio sindikalac.*

*Kada su došli po mene,
nije preostao nitko da se pobuni.*

Ili bar Tustinh:

*Ma šta mi uradili, ma šta mi
govorili, ma šta mi uradili, ja sjećam se.*

A što se tiče sukoba znanosti i mojih osobnih stavova, ne znam na što točno mislite. Ako mislite na to da su nekada znanstveni nalazi u suprotnosti s mojim stavovima, onda tu nema neke velike dileme. Znanost je takva da ostavlja puno prostora za kritiku i razmjenu i sve u što sumnjate možete provjeravati. Naravno, ako neki nalaz opstane onda i vaši stavovi, ma koliko mi vjerovali u njihovu ispravnost moraju ostaviti mjesta za kritiku i promjenu. Svakako je to lakše reći nego učiniti, ali to je ideal ka kojem treba težiti pa koliko stignemo.

Problem je velik ako mi svoje stavove doživimo, ne kao stavove, već kao istine, što se naravno često događa. Isto tako, problem je ako znanstvena saznanja doživimo kao nepromjenjive i vječite istine. Najljepša osobina znanosti upravo je argumentirana kritika i prostor za unaprjeđivanje saznanja. Opet, kao što nećemo ni svoje stavove mijenjati pri svakoj novoj neprovjerenoj informaciji, tako ni kritika u znanosti ne podrazumijeva da svako mišljenje ili stav ima status znanstvene spoznaje ili kritike. Iako često pjevamo da *na ovim prostorima, imamo nova kola radi dojma, imamo stav kad nemamo pojma*, u znanosti bi, bar, to trebalo ići drugačije. **Koliku važnost i utjecaj, po Vašem mišljenju, u društvu u Srbiji imaju sveučilišni profesori? U kojim sferama društvenog života u Srbiji psiholozi imaju (ili bi trebali imati) najveći utjecaj?**

Profesori bi trebali imati veliki utjecaj na društvo u cijelini. Njihovo mišljenje o važnim društveno političkim temama bi se trebalo čuti i meni se čini da ljudi vole i žele čuti mišljenje stručne javnosti. Nažalost, trenutna atmosfera u Srbiji je takva da se mišljenja sveučilišta i generalno stručne javnosti slabo pojavljuju u medijima. Neki opći stav vladajućih struktura je da ignoriraju sve što im se ne svidi i tako svaku kritiku zanemaruju, a budući da je većina medija kontrolirana od strane vlade, često ne postoji ni kanal da neku kritiku iznesete. Ja sam nekoliko puta kao gost na TV-u iznosio primjedbe na rad vlade, premijera ili predsjednika i taj dio emisije se onda jednostavno ne pojavi, tj. u montaži ga izrežu. Pokušali smo i aktivirati ponovno rad Udruge profesora i istraživača, koja je odigrala važnu ulogu u društveno političkim zbivanjima 90-ih godina prošlog stoljeća. Međutim, svaka peticija, konferencija za tisak ili proglašenje

Udruge se završi ignoriranjem. Zbog toga mislim da je još važnije da se pojavljujemo u medijima i da budemo još glasniji i da ponavljamo Niemollerove riječi kao opomenu. Što se psihologa tiče, iskreno ne mislim da bi neka struka trebala imati presudni utjecaj na određenu sferu društvenog života. Mislim da je važno da se obrazovani i stručni ljudi aktiviraju i da sudjeluju u javnom životu i da ne dozvole da ih bilo tko pa ni mediji niti vlast ignorira. Takav stav vladajućih struktura bi nas samo trebao učiniti još glasnijima i još aktivnijima. Psiholozi bi svakako mogli pomoći oko tema i debata vezanih uz obrazovanje, odgoj, zdravstvo pa i industriju. Dakle, u kojim god područjima da rade, psiholozi mogu doprinijeti javnoj debati, zajedno sa drugim strukama angažiranim u tim područjima. Svaki put kad se spomene reforma obrazovanja, bez uključivanja stručne javnosti, moramo reagirati. Ili kada netko preporučuje batine kao odgojnju metodu, također, moramo reagirati. Moraju nas čuti i kada netko pokušava provući pseudoznanost kroz medije, širi razne „poluinformacije“ o cjepivima, evoluciji ili obliku Zemlje. O svemu tome kao struka možemo reći puno, uz puno empirijskog materijala i moramo se potruditi da se to čuje.

Vjerujete li da Srbija omogućuje mladim i ambicioznim psiholozima da se ostvare ili ste skloniji vjerovanju da svoj uspjeh trebaju tražiti preko granice? Jeste li i sami ikada razmišljali o odlasku u inozemstvo?

Razmišljao sam o tome, naravno. Gotovo cijelu srednju školu i fakultet sam proveo uz razmišljanje o tome gdje i kako otići. Međutim, diplomirao sam u trenutku kada je u Srbiji došlo do promjene politike, u smjeru koji sam smatrao jako dobrom.

Svi smo bili entuzijastični i djelovalo je zaista da se sve mijenja na bolje. Čak se i ekonomska situacija popravila višestruko. Imao sam dojam da radim ono što volim, da mogu putovati, da sam u kontaktu s kolegama iz inozemstva i zapravo mi se činilo da mi je svaki naredni dan sve bolji, pa me napustila želja da odem. Naravno da je na „brdovitom Balkanu“ situacija uvijek nestabilna i da taj boljitet nije linearan i da se danas osjeća neka teška atmosfera. Ali, ja i dalje imam dojam da je važno da ostanemo ovdje, da nas ima više i da ne dozvolimo da nas otjeraju. Naravno, ako netko od nas dobije dobru priliku u nekoj drugoj državi, ne vidim problem da ode. Ako netko dobije stipendiju za dobre doktorske studije, zašto ne. Ali mislim da je veoma bitno da odlazak ne bude primarna opcija ili čak jedina. To zapravo loši momci žele i to im odgovara. Ušli su u vašu kuću i prave vam atmosferu da vam je jedina opcija da odete u susjedstvo. E to nam se ne smije dogoditi. Bar dok smo ovdje moramo postaviti pravila u svojoj kući. To isto, čini mi se, važi i za Srbiju i za Hrvatsku. Važno je da nove „pionirske“ više ne zvuče ovako: *Pošaljimo mlade u dijasporu da rade, da kopaju kanale i farbaju fasade, pošaljimo mlade u dijasporu da rade, da ribaju tanjure do kraja balade.*

Koji savjet možete dati studentima psihologije, budućim psiholozima?

Čini mi se da studenti razumiju više nego što mi očekujemo. Znaju se vrlo dobro povezati i umrežiti, osloniti jedni na druge. Zagreb i Beograd su se ujedinili u blokadama fakulteta. Ma kakve da su bile te blokade, ma čime rezultirale i ma što ja mislio o njima, studenti su se povezali i napravili nešto zajedno.

Nadam se da taj spoj više neće blokirati fakultete, ali da će opstati i učiniti bar jedan korak dalje od naše generacije. Mislim da je jako važno da vas čuju, da budete manje pasivni, a više željni reagirati. Moramo probuditi ljutinu koju smo u silnim razočaranjima ugasili. Kao što pjesnik reče: „It has to start somewhere, it has to start sometime. What better place than here, what better time than now?“ (*Mora početi negdje, mora početi nekad. Ima li boljeg mjesto od ovdje, ima li boljeg trenutka od ovog?*).

Ukoliko biste još nešto prokomentirali ili istaknuli za kraj, slobodno napišite.

O kapetane moj! Naš prođe strašni put; Dobivali smo što smo htjeli, nestalas ljut.

Intervju: Peter Jonason

Intervjuirala: Valerija Posavec

Jeste li se ikada zapitali kako izgleda svijet narcisoidne osobe? Ili zašto se psihopati ponašaju tako kako se ponašaju? Jesu li makijavelistima stvarno nevažne druge osobe? Navedene karakteristike, poznate kao *mračna trijada*, u znanstvenome svijetu plijene pažnju otkada se pokazalo da one utječu na različite aspekte ljudskoga života, ponajviše na radne odnose i veze. Doktor Peter Jonason vodeći je evolucijski psiholog koji *mračnu trijadu* proučava zajedno sa svojim suradnicima preko deset godina.

Kako se mjeri *mračna trijada*, jesu li te karakteristike nužno toliko loše, postoje li spolne razlike u prevalenciji tih karakteristika? Na ta i mnoga druga pitanja dobili smo odgovor od samoga doktora Jonasona.

Prvo ste studirali pravo, a zatim ste se odlučili za karijeru u psihologiji. Što Vas je nagnalo na takvu odluku?

Imao sam mentora za preddiplomski rad koji mi je predložio da pročitam knjigu Davida Bussa „Evolucija žudnje“ (*The Evolution of Desire*). Kada sam je pročitao moj je mozak eksplodirao te sam shvatio da ovo želim raditi. To nije bio racionalni odabir, već odabir temeljen na strasti. Kada pišem knjige ili istraživanja, ne osjećam neki teret, zapravo uopće ne osjećam kao da je to posao. Više osjećam kako se ovaj posao savršeno podudara sa mnom. Moj interes za pravo nikada nije bio strastven, već me je pravo samo zanimalo, možda zato što volim argumentirati.

Vaše je područje interesa evolucijska psihologija, a također ste i jedan od stručnjaka u istraživanju spolnih razlika te mračnih karakteristika ljudske osobnosti, poznatih pod nazivom „mračna trijada“. Što Vas je privuklo da istražujete „mračnu trijаду“?

Pretpostavljam da na ovo pitanje postoje dva odgovora. Jedan od njih je da je to područje koje

tjera ljudi da ponovno razmotre i evaluiraju način na koji vide svijet. Postoje percepcije kako su narcizam i psihopatija generalno loše karakteristike. Pristup koji smo mi zauzeli je taj da te karakteristike možda i jesu generalno loše, no moguće je da postoji neka evolucijska korist zbog koje su one ipak prisutne kod ljudi. To bi bio tipičan štreberski odgovor. No istina je da zapravo nisam planirao krenuti s istraživanjem *mračne trijade*. Isprva sam proučavao veze, psihologiju parenja i spolne razlike. Moj mentor Norm Lee i ja razgovarali smo jednoga dana telefonom i spomenuli smo narcizam. Raspravljali smo o tome je li narcizam možda kratkoročna strategija parenja, koja nije korisna za predanost partneru, ali pomaže ljudima da pronađu partnere koji traže seks bez obaveza. Ideja se o takvome narcizmu javila 2007. godine. Tada smo započeli čitati literaturu i naišli na pojam koji se zove *mračna trijada*. U to su vrijeme postojala svega 3 – 4 rada na tu temu. Pomislio sam da uključimo i ostale karakteristike te vidimo kako su one povezane s *mračnom trijadem*. S tom smo idejom započeli prvo istraživanje 2009. godine. Ubrzo mi je postalo jasno da je tema jako zanimljiva, kako ljudima u medijima, tako i drugim istraživačima. To je bio trenutak kada sam shvatio

da bih se time mogao dublje pozabaviti. Sada je već prošlo gotovo jedno desetljeće otkako se bavim istraživanjem mračne trijade.

Što se tiče mračnih aspekata ljudske osobnosti, Vaš su najpoznatiji doprinos ovome području psihologije istraživanja mračne trijade te konstrukcija Dirty Dozen Scale. Što ona točno mjeri i zašto ste je tako nazvali?

Želimo vjerovati da ta skala mjeri narcizam, psihopatiju i makijavelizam, no s tako malo čestica vjerljivo mjeri samo jedan dio originalnih konstrukta. U skladu s time, skala ima prediktivnu korist, predviđa stvari koje očekujete da mjeri. Spolne razlike postoje, faktorska struktura je isto u redu. No ima nedostatke, a to je vjerljivo zato što ima samo četiri čestice za mjerjenje pojedinoga konstrukta. To je najveći problem, ne možete mjeriti heterogenost tih konstrukta s toliko malo čestica. Postoji argument da su stare mjere, prije navedenih konstrukta, kontaminirane s ostalim faktorima, koji zapravo pripadaju drugim konstruktima ili su kontaminirane konstruktima koji su rezultat narcizma.

Zašto se zove *Dirty Dozen*? Zove se tako jer se sastoji od 12 čestica, za svaki od tri konstrukta po četiri čestice. *Dirty Dozen* uistinu je i američki film. To je stari vojnički film s Clintom Eastwodom. Naziv *Dirty* u skali je zato što se zapravo radi o *prljavim karakteristikama*, odnosno prljavim načinima nošenja sa svijetom. Možemo također reći da je naziv *Dirty Dozen* zato što je mjera *gruba*, nema neku dijagnostičku korist, neće vam dati najbolje procjene tih karakteristika. No postoje slučajevi kada će vam, zbog manjka financija ili vremena, zatrebati neka mjera kojom ćete ugrubo izmjeriti ove karakteristike, a niste toliko okupirani psihometrijskim karakteristikama. Nije savršena, nije čista, ali je dovoljno dobra.

Što je ključno da bi osoba razvila neku od ovih triju karakteristika? Postoje li neki specifični faktori koji mogu povećati vjerojatnost njihova iskazivanja?

Zasigurno znamo da su ove karakteristike nasljedne. Znamo da su one češće kod muškaraca nego kod žena. Tu imamo i neke hormonalne faktore, no nalazi su tu podosta tanki i vrijede ponajviše za psihopatiju. Također, ključni su i uvjeti odrastanja djeteta. Ono što je važno za razvoj narcizma, bitno je drugačije za razvoj psihopatije. Primjerice, ono što može stvoriti narcizam u dječaka ili muškarca previše su popustljive majke, dok je kod psihopatije to utjecaj previše odsutnoga oca i ekstremno stresnih uvjeta odrastanja, poput siromaštva ili sličnoga. Odsutnost oca važna je za stvaranje psihopatije, dok je za narcizam važnija takva majka, kakvu mi u engleskome jeziku nazivamo *helicopter mom* – majka koja je stalno prisutna i previše se brine. Ona pogoduje razvoju odrasle osobe koja smatra da ima veća prava od većine ljudi. Majke, u pravilu, žele samo najbolje za svoje dijete, pa su previše zaštitnički nastrojene i popustljive, ali ta popustljivost kod djeteta stvara njegova očekivanja od svijeta. Naše je posljednje istraživanje pokazalo da visoko narcissoidni pojedinci imaju velika očekivanja od budućnosti, dakle, očekuju da će se dogoditi dobre stvari. Takvo očekivanje moglo bi biti podloga prije navedenog. S druge pak strane, pojedinci koji imaju visoke rezultate na psihopatiji, imaju vrlo negativne poglede na svijet, što bi mogla biti posljedica teških životnih uvjeta. U ovome slučaju, psihopatija je reakcija na ekstremne uvjete. Bilo da se radi o potrazi partnera ili resursa, ako ste naučili da je život loš i kratak, onda ćete uzeti ono što želite sada jer će mogućnost da sutra postoji za vas biti mala. Ne smatram da ljudi o ovome promišljaju

naglas, već mislim da putem omjera nagrade i kazne razviju vlastiti bihevioralni program. Zapravo se radi o pristranostima, koje tada utječu na naše ponašanje. Svi se mi temeljem tih pristranosti ponašamo i razmišljamo na specifičan način.

Prije četiri godine primili ste Ig Nobelovu nagradu za istraživanje tzv. noćnih ptica, implicirajući kako osobe koje idu kasnije u krevet imaju veću vjeratnost disponiranja antisocijalnih karakteristika. Smatrati li da su ovakvi rezultati praktični, ne samo za znanstvene krugove, već i za praktične krugove kao što je terapija?

Ovdje moram razjasniti nekoliko stvari. To je zapravo zeznuto. Kronotip je biološka funkcija, takoreći pristranost koja nas tjera da budemo budni u određeno vrijeme i da u određeno vrijeme zaspimo. Za pet sati od sada bit će u krevetu, ne samo zato jer sam osoba koja voli pse, pa moram prošetati svoga psa ujutro, već jednostavno zato jer rijetko kada spavam do deset sati. Dakle, postoji određeni ritam, koji je biološki, a taj ritam ima velike implikacije za zdravlje i razne druge stvari. No u našem istraživanju nismo na taj način mjerili cirkadijurni ritam. Mjerili smo ga samo na izvještajni način. Stoga je preciznije reći da su oni koji su na visokoj razini psihopatije vjeratnije *noćne ptice*, odnosno odlaze spavati kasnije. Više se radi o naknadnim ponašanjima koja proizlaze iz takvih karakteristika ponašanja. Postoji mnogo razloga zbog kojih netko može biti *noćna ptica*, no mi smo prepostavili da je psihopatija jedna od karakteristika koja vodi preferencijama ponašanja *noćnih ptica*, a ne obratno. Jer, primjerice, još je jedna osobina ličnosti poprilično varijabilna, poput psihopatije, a to je kreativnost. Psihopatija i

kreativnost često se vežu uz ponašanje *noćnih ptica*. Umjetnici su često povezani s ponašanjem *noćnih ptica*, ali ih ne možemo zbog toga nikako smatrati psihopatima. Postoje razni razlozi zbog čega je netko *noćna ptica*.

Još je jedna zanimljiva stvar u vezi ovoga istraživanja ta što sam ovaj članak napisao u nedjelju popodne, negdje u isto vrijeme kao i sada. Sjedio sam u baru u Sydneyu i pisao taj članak, koji je trebao biti „samo neki mali članak“. No iz nekoga razloga, ljudima se on uistinu svidio, pa sam tako dobio nagradu. Želim ovime reći da možete napisati članak koji će mnogima značiti, iako vama isprva nije značio, a samim time možete potaknuti nove generacije na istraživanje i proučavanje ljudskoga ponašanja. Što se tiče praktičnoga dijela, ne znam ima li kakve osnove za praktičnu primjenu. Moguće je da ima neku korist u kriminalistici, zato što postoji nešto što povezuje psihopatiju i zločin – u smislu da osobe s visokom razinom psihopatije, koje jesu *noćne ptice*, možda sudjeluju u kakvim zločinima koji se odvijaju noću. Za razliku od njih, moguće je da osobe s drugačijim karakteristikama sudjeluju u drugim vrstama zločina, koje se opet mogu odvijati danju ili noću.

Kako bi druga istraživanja mračne trijade mogla biti korisna?

Općenito, radove na temu empatije smatram zanimljivima. Živimo u vremenu kada je empatija doista bitna u svim zanimanjima. Profesori, glumci, šefovi – svi oni moraju biti empatični, svi oni moraju razumjeti osjećaje drugih. Razvoj je karakteristika, poput psihopatije i narcizma veoma bitan jer ako znamo kako se ove karakteristike razvijaju i kako predviđaju ponašanja ljudi, možemo napraviti scenarije za savjetovanje, scenarije za radnu okolinu, pomoći u školama, što se

tiče interakcije profesora i učenika pa čak i interakcije među profesorima. Nedavni rad koji sam napisao, vezan uz pristranosti očekivanja, odnosno uz optimizam i pesimizam, također je koristan. Ako želimo pomoći ljudima koji su na visokoj razini psihopatije, odnosno želimo izbaciti negativne ishode koji su povezani s razvojem psihopatije, moramo razumjeti način na koji oni razmišljaju. Moramo razumjeti pesimizam. Ironija jest u tome što su osobe koje se bave savjetovanjem većinom usmjerene na pozitivno, pa im je često vrlo teško staviti se u poziciju psihopata. U tome slučaju, njima nedostaje empatije. Bore se s razumijevanjem koliko je teško reprogramirati mozak, kada svaki dio tvoga razvoja i tijela govori da je život loš. Ovo naravno ne bi izbrisalo psihopatiju, no moglo bi ju dovesti do benignoga oblika. Drugim riječima, ta bi osoba mogla imati razinu psihopatije koja ne vodi do ozbiljnijih posljedica, poput ubojstva. Jedan se od mojih studenata trenutno bavi ovime, i jedna je od hipoteza sljedeća: Ako se kod osoba koje su visoko na psihopatiji poveća razina empatije pomoću događaja koji je izazivaju, poput držanja šteneta, to bi trebalo preusmjeriti njihov mozak, dovoljno da im on više: *zaštiti, zaštiti, zaštiti!* Ako je to slučaj, onda kod osoba s visokom razinom psihopatije, koje su prošle program induciranja empatije, ne bismo trebali naići na negativne ishode. Ovo je vidljivo u kriminalističkim odjelima, gdje se takvim osobama daju štenci na brigu. Iako su oni i dalje psihopati, vidljivo je da se u njihovoj prirodi nešto promijenilo – više brinu, čak su i zaštitnički nastrojeni, karakteristike koje ne bismo očekivali od teškoga kriminalca. Oni, naime, sada imaju razloga brinuti o nečemu. To možda pokazuje da je razlog zbog kojega pojedinci „odu na mračnu stranu“ taj što nemaju u životu nekoga o kome bi se brinuli. Sami su, izolirani i ne postoji itko do koga im je stalo. Psi ili štenci u tom bi pogledu možda

pomogli, ne da svijet učine manje psihopatskim, već da se psihopati bolje nose sa svijetom. Jer budimo iskreni, na neki nam način psihopati trebaju. Trebaju nam osobe koje mogu isključiti svoje emocije. Netko tko može makar na trenutak isključiti empatiju. Primjerice, ako se majci ukrade dijete, njena sposobnost da ugasi empatiju i upali psihopatiju omogućit će joj da to dijete zaštititi. Termin psihopatija uvijek nosi negativne konotacije. Ipak, potrebni su nam ljudi koji su u stanju ubiti slatkoga zeca, ako smo izgladnjeli. Osoba koja može ubiti onoga tko mu otima dijete ili muškarac koji se bori za svoju ženu, primjeri su toga. Nedavni događaj, koji se dogodio u Sydneyu, također je takav primjer. Naime, kada je dijete palo sa zgrade, otac je skočio s namjerom da ga uhvati u zraku, kako bi on pao na asfalt, umjesto djeteta. Ovo je primjer *pozitivne psihopatije* – umrijet ču, suočavam se sa svojim strahovima, ne bježim od njih, već to radim da zaštitim svoje dijete. Ta mogućnost skakanja sa zgrade, brze odluke i ta dominantnost bez straha, dobre su strane psihopatije. Želimo taj dio psihopatije. No za njom se povlače i njeni negativni dijelovi koje ne želimo. Da se razumijemo, ni jedna karakteristika osobnosti nije dobra. Nešto što smatramo dobrom, kao što je otvorenost, koja je povezana s pozitivnim socijalnim ishodima također je povezana i s rizičnim ponašanjem, kao što su drogiranje i neobvezni seks. Sve te pristranosti dolaze s prednostima i nedostacima, a mi smo kao društvo odlučili da neki nedostaci jednostavno nisu neprihvatljivi, dok drugi jesu. Ekstraverziju, primjerice, cijenimo i „dižemo u nebesa“, no i ona ima svoju negativnu stranu. Cijela se kultura rizika vrti oko nje.

Proučavali ste spolne razlike u izražavanju karakteristika mračne trijade. Kakve ste rezultate dobili i kako ih pojašnjavate?

Ja sam, kao i mnogi drugi, dobio nalaz da muškarci imaju veće rezultate u svim ovim karakteristikama. I drugi su stručnjaci ovo istraživali, no mislim da sam po tome pitanju ja ipak bio malo glasniji. Jer, kao evolucijski psiholog, smatram da imam razloga vjerovati u postojanje spolnih razlika. Ono što mnogi kliničari i socijalni psiholozi rade jest da spol tretiraju kao nesustavni varijabilni faktor, odnosno nešto što žele kontrolirati. Misle da je to neka pogreška koju žele kontrolirati. No, postoje razlike, a njih itekako treba objasniti. Kakav nalaz dobijete? Takav prema kojemu muškarci postižu veće rezultate u tim trima karakteristikama. Također su i više sadistički orijentirani, u odnosu na žene. Razmislite o bilo kojoj mračnoj karakteristici i u većini će slučajeva upravo muškarci imati veći rezultat na određenoj skali. Ovo zapravo nije funkcija socijalne poželjnosti, kada će muškarci radije priznati da su lošiji od žena. Spolne su razlike izraženije kod mračnijih karakteristika. Što je karakteristika *mračnija*, to je veća vjerojatnost da će muškarci imati veći rezultat. U tome se smislu za narcizam ponekad ne dobije nalaz prema kojemu su muškarci narcisoidniji od žena. Nikad nisam video slučaj gdje se pokazalo obratno, čak i kod neznačajnih slučajeva. Nikada nisam video slučaj u kojemu žene, barem marginalno, imaju, u tim karakteristikama, veće rezultate od muškaraca. Za to postoje dva razloga. Jedan je od njih taj što postoje karakteristike narcizma koje nisu toliko loše, pa su manje spolno diferencirane. Te karakteristike zahvaćate u vašemu

uzorku i dobit ćete nalaz da se po narcizmu muškarci i žene baš i ne razlikuju. To je, na neki način, metodološki problem. Drugi je razlog taj što žene postaju sve više narcisoidne. Muškarci ne postaju ništa više ili manje narcisoidni. Žene nekako sve više dostižu muškarce. Zašto? Jedan je od mogućih razloga taj što se u današnje vrijeme, poticanjem „Instagram kulture“ i općenitim korištenjem interneta, narcizam sve više njeguje. Odnosno, on postaje vrlina. U današnje vrijeme, zbog toga možete postati vrlo poznati. Još jedan razlog zbog kojega se u narcizmu ne pojavljuju razlike, jest kulturni utjecaj. Odnosno, (ne)značajna razlika u narcizmu ovisi o tome iz koje kulture vadite uzorak. No i u ovome slučaju žene sve više dostižu muškarce. Ovakvi su nalazi dobiveni za Singapur i Japan, izrazito materijalistički orijentirana društva. Postoje čak i dokazi da je materijalizam zaslužan za smanjenu stopu nataliteta u tim zemljama. Mišljenja sam da je materijalizam dosta sličan narcizmu. Materijalizmu se u tim zemljama daje značaj do te mjere, da su razlike među spolovima po narcizmu sve manje. Zašto, ipak, smatram da spolne razlike još postoje? Standardni bi znanstveni odgovor, koji nije moj (odgovor), bio da su muškarci više nagrađivani, dok su žene više kažnjavane za tzv. zločesto ponašanje. No to također ne drži vodu. Ako uđete u manje rigidna društva, ona s manje pravila, tamo ne vidite da su žene narcisoidni psihopati. Tamo su spolne razlike još veće. U liberalnim su mjestima spolne razlike, u psihopatiji, očigledno veće nego u restriktivnima. Dakle, kultura ove karakteristike niti nagrađuje niti ih aktivira, većih sprječava. Primjerice, religiozne će kulture spriječiti loše ponašanje muškaraca i dati privid da spolne razlike ne postoje, dok će u liberalnim mjestima, kao što su Švedska i SAD razlike biti veće. A to je uistinu suprotno očekivanome. Prepostavljam, prema

standardnome socijalnom modelu, da bi jedna liberalna kultura trebala usmjeravati ljude da budu jednak, no ispostavlja se suprotno. Moje objašnjenje za ovo proizlazi iz evolucijske psihologije. Kroz dugi niz godina, evolucijski gledano, muškarci su više profitirali od lošega ponašanja, dok su žene zbog takvoga ponašanja bile na gubitku. Postoji istraživanje na ovu temu prema kojemu su žene koje su imale visoke rezultate na karakteristikama *mračne trijade* vjerojatnije iskusile spontane pobačaje, reproduktivne zdravstvene probleme i veću količinu menstrualnih bolova. Dakle, postoji fiziološka „cijena“. Žene jednostavno imaju cijenu koju plaćaju, dok je muškarci ne plaćaju. Loša strana spolno prenosivih bolesti znatno više utječe na plodnost žene negoli na plodnost muškaraca, pa je time i cijena seksualno rizičnoga ponašanja veća za žene nego za muškarce. U vrijeme naših evolucijskih predaka, žene koje su se tako ponašale, imale su manje potomstva te su se time geni za izražavanje takvoga ponašanja u manjemu broju prenosili na druge generacije. Za razliku od žena, muškarcima se takvo ponašanje isplatilo, a isplati im se i danas. Za muškarca se jednostavno isplati biti dominantan, agresivan i proždrljivo ambiciozan jer takvo ponašanje ne samo da će ga dovesti do cilja, već pokazuje da je on i psihički „velik“. Žene, naravno, to primjećuju i radije će odabrati nekoga fizički velikoga, ali i psihički, nekoga tko ih može zaštитiti i boriti se za njih, a ne nekoga mlitavog niskog profesora. Ove su karakteristike ženama privlačne. Pogledajte samo muškarce koji se vikendom kreću u klubovima. Oni vježbaju dominantnost i žele je pokazati. Oni fizički vježbaju, imaju lijepu odjeću i nametljivi su, što u konačnici žene i privlači. Barovi su, klubovi i slična mjesta, takoreći, platforme za predisponiranje takvoga ponašanja. To ne znači da se žele udati za takvoga muškarca, ali će ih vrlo vjerojatno privući netko tko se može pokazati

dominantnom i jakom osobom. Karakteristike *mračne trijade*, zbog kojih muškarci traže moć i dominantnost, tu pomažu.

Osim spolnih razlika, koje se tiču mračne trijade, utvrđeno je da karakteristike mračne trijade predviđaju izbor odnosa s ljudima. Specifično, utvrđeno je da osobe s ovim karakteristikama osobnosti vjerojatnije biraju kratkoročne veze, kako narcizam predviđa vjerojatnost sudjelovanja u „avanturama za jednu noć“ te kako psihopatija predviđa vjerojatnost sudjelovanja u „booty call“ činu. Makijavelizam nije značajan prediktor. Možete li pojasniti ove rezultate?

Metoda kojom smo se koristili u ovome istraživanju može stvoriti artificijelne dojmove da ove karakteristike dovode do određenih odnosa, no zapravo su te karakteristike općenito povezane sa širokim spektrom kratkoročnih veza. Povezanost „booty call“ čina sa psihopatijom postoji jer se pojedinci, koji imaju visoko izraženu psihopatiju, ne žele toliko povezati s osobama, već žele samo seks. Seks je i dalje važna stvar za psihopate. Osobe s visokom razinom psihopatije žele seks, ali ne i emocionalnu povezanost, a upravo to dobiju *booty call* činom. Držite osobu na emocionalnoj distanci, dok zapravo ekstrahirate seks od nje. Narcizam je malo zamršeniji jer je izražen na način da od drugih tražite ljubav i vječno štovanje. Radi se o pojedincima koji donekle žele imati ozbiljne veze, no također žele i neobavezan seks jer im je uzbudljiv. Narcisi su osobe koje traže dramu i iznenadenje, taj je kratkoročan odnos njima privlačan jer tako dobiju novost i svježinu. Sam je makijavelizam u prošlosti bio povezan sa seksom bez obaveza, u formi nečega što se zove indeks socioseksualne orijentacije.

To je stav ljudi prema seksu bez obaveza, odnosno promiskuitetnosti. No istraživanje iz 1991. godine u kojemu je ovaj nalaz dobiven, nije uključilo psihopatiju i narcizam. Kada uključite njih, makijavelizam ispada iz igre. Odnosno, namjere su za kratkoročne veze povezane s narcizmom i psihopatijom. Makijaveliste ne zanimaju ljudi. To je osnova te karakteristike. Ljudi su za njih samo pijuni. Njima je veza zanimljiva isključivo ako je korisna, odnosno ako ljudi mogu napraviti nešto za njih. Na primjer, žena makijavelist uči će u vezu s nekim tko je na poslu na višoj poziciji, što joj omogućuje stvaranje novih radnih odnosa i poslovnih mogućnosti. Tu se zapravo radi o taktičnom manevru, budući da takvim pojedincima nisu bitni ljudi, već samo cilj koji se pomoću njih može postići.

U novije su vrijeme istraživanja pokazala da se mračna trijada mora proširiti i preimenovati u mračnu tetradu, odnosno da se uz psihopatiju, narcizam i makijavelizam treba uključiti i sadizam. Što Vi mislite o tome?

Mislim da sam jasno izrazio mišljenje u svojim radovima. Ne slažem se s ovim stajalištem, i to iz nekoliko razloga. Prvo, kada pogledate dodatne doprinose koje sadizam daje, dobijete jako malo varijance koje psihopatija objašnjava. Drugo, nisam video puno slučajeva u kojima je sadizam bio jedinstveni prediktor. Vidio sam primjere kada je on imao neke specifične doprinose, no nije jasno kako su ovi efekti teoretski povezani. Kada kontroliramo dijeljenu varijancu, na kraju zaključujemo o rezidualu karakteristike, a ne o samoj karakteristici i više nije jasno što se zapravo povezuje. Ako kontrolirate dijeljenu varijancu između psihopatije i sadizma i želite znati kako je

sadizam povezan s brojem knjiga koje osoba pročita, na kraju, kada maknete psihopatiju opet imate rezidual, što dovodi u pitanje važnost sadizma. Također, rekao bih da je sadizam produkt psihopatije. Sadizam se odnosi na specifična ponašanja, dok se psihopatija može odnositi na široki spektar ponašanja. Sadizam jest važan (bitan), no važan je kao medijator između psihopatije i ostalih karakteristika. Ne radi se o tome da nije važan, ali ne bi trebao biti dio osnove. Psihopatija je dobar prediktor gnečenja kukaca jer je psihopatija dobar prediktor nasilja i okrutnosti. No u ponekim slučajevima možda morate imati visoko izraženu psihopatiju i sadizam, kako biste se upustili u određena ponašanja. Ako imate samo visoko izraženu psihopatiju, onda nećete sudjelovati u tim ponašanjima. U tome pogledu sadizam nije u osnovi mračnih karakteristika, već bi mogao biti medijator ili možda potencijalno moderator koji bolje razjašnjava uzročni odnos među udaljenim karakteristikama i ponašanjem samoga pojedinca.

I za kraj, imate li kakav savjet za nove student psihologije koji će se tek uhvatiti u koštač s istraživačkim procesom?

Započet ću sa savjetima za istraživanje karakteristika *mračne trijade*. Moj bi savjet bio da se time ne bavite jer mislim da je to ograničeno područje, od čijega ću istraživanja i sam uzeti pauzu. Smatram da ne postoji dobar razlog istraživanja tih triju karakteristika. Zbog čega baš te tri? Odgovor je cirkularan: istražujem to jer to istražujem. Ne kažem da bi ljudi trebali odustati od toga, no dovoljno je deskriptivne znanosti. Sada je potreban mnogo veći i teži rad. Pitanje je kako su te karakteristike u interakciji s različitim okolinskim kontigencijama. Bit će važno kako povećati i smanjiti te karakteristike. Buduća će istraživanja biti komplikirana i poprilično teška za financiranje, zbog velikog uzorka.

Ako želite raditi eksperiment koji uključuje karakteristike osobnosti, potrebno vam je toliko ispitanika koliko je potrebno da ispunite sve ćelije u jednadžbi, da smanjite standardnu pogrešku u korelacijama osobnosti. Za pojedinu je ćeliju potrebno, primjerice, 250 ljudi, u redu sada pretjerujem, no i dalje je potrebno mnogo ispitanika kako bi se takav eksperiment proveo na kvalitetan način.

Generalni je savjet za istraživanje da usvojite jednu dualističku reproduktivnu strategiju. Odnosno, radite na jednome velikom istraživanju, dok istovremeno radite na manjima. U bilo kojem poslu potrebna je kvantiteta, ali i kvaliteta. Ako provodite deset godina na jednome projektu, to vas, ako želite napredovati, neće dovesti daleko. Također, pokušajte se sprijateljiti i povezati u krugovima koji su povezani s važnim projektima. Nemojte se samo predstaviti i reći: „*Dr. Jonason, ja želim raditi istraživanje s Vama.*“ Ponudite neku korist na temelju koje možete biti korisni cijelom timu. Ako ste dobri u sakupljanju ispitanika, recite to, ako se snalazite dobro u statistici, iskoristite to!

Odlazite na konferencije, gdje ćete moći, ne samo čuti neke zanimljive teme, već i upoznati zanimljive ljude. Također, naučite dobro engleski jezik, bit će Vam od koristi u budućnosti, ako se želite baviti istraživanjem i pisanjem članaka. No ako vam engleski jezik ne ide, ali Vam ide statistika, a vaš je kolega dobar u engleskome jeziku, uvijek možete lijepo sastaviti tim koji će zajedno raditi na nečemu većem. Najbolja je stvar koju možete napraviti reći nešto što nitko nikada nije rekao. Budite kreativni, koristite drugačiju metodologiju, nemojte samo gledati ono što je već učinjeno, budite iznad toga i nemojte samo replicirati nečija istraživanja! Možda jest najgori, ali je i najiskreniji savjet taj da se ne morate baviti istraživanjem, ako se time ne želite baviti. Isto tako, nemojte slijediti nešto, ako Vas to

uistinu ne zanima. A ponekad se morate i prilagoditi. Nemojte se bojati okrenuti nekom drugom području ili otići u stranu zemlju kako biste se upustili u ovu akademsku avanturu. Također Vam savjetujem da ne čitate cijeli znanstveni časopis. Čitajte članke koji su Vam potrebni i zanimljivi. Mnogi početnici misle da moraju sve znati. No savjetujem Vam da budete dobri u onome u čemu želite biti dobri, odnosno da to područje znate „od A do Ž“, a ne da znate sva moguća područja na prosječnoj razini. Također postoji nešto u tome da nadete osobu koja smatra da je ono što radite korisno i vrijedno. To će Vam omogućiti da budete još uspješniji. Bilo da se radi o nekom drugom akademiku ili o osobi koja jednostavno cijeni to što radite. Zadnji savjet koji imam jest da kapitalizirate svoju snagu. Uzmite ono što Vi znate najbolje i na što imate unikatnu perspektivu. Ljudi ponekad uzimaju temu koja im uopće nije zanimljiva. Nemojte to raditi. Ovo je vaš život. Nemojte uzimati dosadne teme. Ja sam do sada proučavao *mračnu trijadu*. Prošlo je deset godina i poprilično sam zadovoljan.

PERSPEKTIVA DRUGA

FOTO: Zvonimir Vukas

Osvrt na film: Podvojen (Split, 2016)

Iva Ilijic

Film kojega je režirao M. Night Shyamalan donosi priču o Kevinu (James McAvoy), muškarcu kojemu je dijagnosticiran disocijativni poremećaj ličnosti. Kevin ima 23 različite ličnosti, od kojih su neke *dobre*, a neke *loše*. Radnja započinje kada Kevinove *loše* ličnosti preuzmu kontrolu što rezultira otmicom triju nevinih djevojaka. Kevinove *dobre* ličnosti, s druge strane, nastoje u trenucima kada su osvijestene spasiti djevojke tako što kontaktiraju njegovu psihologinju, dr. Karen (Betty Buckley). Cijeli film prožima misao o tome da se s promjenom dominantne ličnosti mijenja i fiziologija osobe. Tako jedna od Kevinovih ličnosti treba uzimati inzulin, ali kada je neka od preostalih ličnosti prevlada, uz ličnost, nestaje i Kevinova potreba za inzulinom.

Redatelju se može priznati da je u nekim dijelovima filma vjerno prikazao pojedinca s disocijativnim poremećajem ličnosti. To se prvenstveno odnosi na etiologiju poremećaja koja se najčešće veže uz zlostavljanje u djetinstvu. Isto tako, neki istraživači teoretičiraju da se taj poremećaj razvio zbog nemogućnosti ispunjenja evolucijske reakcije *borbe ili bijega*. Budući da se poremećaj povezuje sa zlostavljanjem djeteta od strane bliskih osoba te nepostojanjem osobe u funkciji zaštitnika, dijete, ne bi li se zaštitilo, stvara alternativne ličnosti u čijem svijetu nema negativnih događaja (Loewenstein i Lanius, 2007). Ipak, nedvojbeno je da film podržava stigmu prema kojoj su osobe s psihičkim poremećajima opasne za društvo. Istina je, zapravo, da su osobe s poremećajima puno češće žrtve negoli počinitelji nasilja te da su u znatno većoj mjeri opasni za sebe nego za druge (Simeon i Loewenstein, 2009). Također, može se reći da je pretpostavka o mijenjaju fiziologije pojedinca prilikom mijenjanja njegove dominantne ličnosti u

najmanju ruku pretjerana. Naime, iako postoje neke indikacije o mijenjanju raspoloženja, naglaska, načina hodanja, posture i mimike prilikom mijenjanja dominantne ličnosti, pa čak i mijenjanju dominantne ruke, ne postoje nikakvi dokazi da se fundamentalna fiziologija pojedinca mijenja s promjenom dominantne ličnosti (Savitz, Solms, Pietersen, Ramesar i Flor-Henry, 2004). Još jedna zamjera filmu je i potpuna svjesnost svake pojedine ličnosti o postojanju drugih ličnosti te sjećanje na događaje koji su se odvili kada su druge ličnosti bile dominantne. Suprotno tome, osobe s ovim poremećajem najčešće nisu svjesne postojanja drugih ličnosti i ne znaju za događaje koji su se odvili za vrijeme dominacije druge ličnosti (Šar, Dorahy i Krüger, 2017).

Usprkos tome što je film očito djelo fikcije, ovaku tematiku, koja uključuje prikaz likova koji pate od psihičkih poremećaja, potrebno je uzeti s dozom opreza. Naime, poznato je da mnogi ljudi stvaraju mišljenja na osnovi priča koje su vidjeli u filmovima/serijama, a u kojima se vrlo često prikazuju najekstremniji mogući slučajevi ili preuvečavaju simptomi psihičkih poremećaja. Iako je zanimljivo gledati kako ovaj tako i druge filmove slične tematike, osobe koje pate od psihičkih poremećaja mogu doživjeti neugodna iskustva zbog mišljenja stvorenih gledanjem istih.

LITERATURA

- Loewenstein, R. J. i Lanius, F. A. (2007). Dissociative Identity Disorder. *Traumatic Dissociation: Neurobiology and Treatment*, 275.
- Šar, V., Dorahy, M. J. i Krüger, C. (2017). Revisiting the etiological aspects of dissociative identity disorder: a biopsychosocial perspective. *Psychology Research and Behavior Management*, 10, 137.
- Savitz, J., Solms, M., Pietersen, E., Ramesar, R. i Flor-Henry, P. (2004). Dissociative identity disorder associated with mania and change in handedness. *Cognitive and Behavioral Neurology*, 17(4), 233-237.
- Simeon, D. i Loewenstein, R. J. (2009). Dissociative disorders. *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, 1, 1965-2026.

Osvrt na film: Paklena naranča (A clockwork orange, 1971)

Valerija Posavec

Paklena naranča je film snimljen 1971. godine pod redateljskom palicom Stanleya Kubricka. Poznat kao redatelj koji uvijek daje dublji smisao filmu te često ostavlja gledatelja začuđenog, Kubrick je adaptirao na filmsko platno književno djelo autora Anthonyja Burgess-a. Žanrovski okarakteriziran kao znanstveno-fantastična kriminalistička drama, film uvodi gledatelja u distopijski futuristički London. Radnja započinje *in medias res*, prateći tipičan izlazak protagonista Alexa DeLargea (Stanley McDowell) i njegovih triju prijatelja koje on zove *Droogs*. Objasnjavajući gledatelju kako oni pripadaju *ultraviolent* mlađeži, Alex i njegovi prijatelji planiraju *ultraviolence* noć u kojoj prebiju beskućnika, sukobe se fizički s još jednom sadističkom grupom, skoro do smrti prebiju poznatog pisca Franka Alexandra te siluju njegovu ženu dok Alex istovremeno pjevaši *Dancing in the rain*. Nakon izlaska, društvo svraća u klub *Korova* gdje Alex i njegovi prijatelji imaju priliku čuti opernu pjevačicu kako pjeva isječak iz Beethovenove *Simfonije br. 9*. Alex doživljava ekstazu i divi se pjevačici, dok njegovi prijatelji

ismijavaju Beethovena. Zbog toga dolazi do sukoba u kojemu pobjeđuje Alex kao vođa grupe. U kasnim jutarnjim satima, nakon što se Alex vrati kući, gledatelj susreće njegove roditelje koji se ponašaju previše permisivno, čak i nemarno prema svojemu sinu. Početak filma daje nam naznake da Alexa ništa ne može zaustaviti u njegovim naumima te da će sve što zamisli, on kad-tad i dobiti. Ipak, kao i svakoj sreći, i Alexovoj u jednom trenutku dođe kraj. Naime, policija ga hvata u činu silovanja i ubojstva žene, pri čemu Alex ne negira svoju krivnju te se nimalo ne kaje za svoje sadističke tendencije. Pri ulasku u zatvor Alex gubi svoj identitet i postaje zatvorenik 655321. Osuđen na 14 godina zatvora, protagonist pokušava umiljavanjem i ostalim taktikama pridobiti voditelje zatvora kako bi si osigurao brži izlazak. Iako postupno shvaća da mu to neće biti dovoljno za izlazak, saznajemo da je, ako ništa drugo, barem spremjan odglumiti da je dobra osoba. Ostvarenju njegove želje naposljetku se ukaže prilika kada u zatvor dođe ministar unutarnjih poslova. Ministar je u potrazi za savršenim kandidatom na kojem bi isprobao novu tehniku koja bi mijenjala lošeg čovjeka u dobru i poslušnu osobu, poznatu pod nazivom *Ludovico tehniku*.

Ni ne sluteći što će uslijediti, Alex uspijeva prezentirati sebe kao savršena kandidata za isprobavanje tehnike. Međutim, već pri prvom testiranju *Ludovico tehnike* postaje jasno da će Alex biti prisiljen steći averziju ne samo prema lošem ponašanju, već i prema njemu omiljenoj Beethovenovoj *Sinfoniji br. 9* koja je klasičnim uvjetovanjem uparena sa slikama lošeg ponašanja. Nakon nekoliko terapija Alex biva *izlječen* te nesposoban ikome nauditi. Ipak, po povratku protagonista kući, pokazuje se da *izlječeni* Alex nije čak sposoban ni oduprijeti se vlastitim roditeljima, a uz to zapada i u druge nevolje koje na kraju rezultiraju njegovim povratkom u bolnicu. *Ludovico tehnika* se nakon ovih događaja proglašava fatalnom pogreškom. Važno je zamijetiti da, iako sam protagonist ove radnje nije nakon primjene *Ludovico tehnike* bio sposoban nikome nauditi, njegove sadističke misli i tendencije i dalje ne jenjavaju. Kubrick na taj način zapravo postavlja pitanje može li se uistinu izlječiti zlo ili se osoba može samo truditi biti dobra, unatoč tome što ima zle namjere. Osim toga, još jedan razlog zašto bi valjalo pogledati ovaj film jest i pitanje okoline u kojoj odrasta glavni lik. Iz njenog prikaza izranja sumnja o tome može li se za krivično djelo kriviti samo pojedinac koji ga je počinio ili postoje (i) drugi krivci. U distopijskom Londonu gdje se ne cijene osnovne ljudske vrline, a moral ne postoji, možda i nije začuđujuće što je glavni lik apatična osoba koja ne mari za druge. Povrh toga, u obzir treba uzeti i Alexov odnos s njegovim permisivnim i distanciranim roditeljima koji ne mare previše za svog sina jer je on *teška* osoba.

Kubrick, koji je vječno bio ispred svoga vremena, kroz cijeli se film poigrava pitanjima poput toga koliko je pojedinac prirodno zla osoba, a koliko ga okolina može takvim učiniti. *Izlječili su me, svakako*, posljednja je misao protagonista kojom Kubrick predviđa povratak starog Alexa i nemogućnost čovjekova bijega od utjecaja nasljeđa i okoline.

Osvrt na eksperiment: Miligramov eksperiment poslušnosti - odgovor na Holokaust?

Klara Rapan, Kristijan Dolić

Užarištu istraživanja socijalne psihologije stoje društveni utjecaji na pojedinca. *Koliko seže moć persuazije? Što dovodi do međugrupnih sukoba? Što je to potrebno da netko napravi ili kaže da bi nas uvjerio u promjenu ponašanja?* Sve su to pitanja na koja socijalna psihologija pokušava dati odgovor već nekoliko desetaka godina, pri tome se najčešće služeći eksperimentalnom metodom (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Jedan od najpoznatijih i najkontroverznijih eksperimenata u socijalnoj psihologiji jest eksperiment poslušnosti koji je proveo Stanley Milgram, profesor na sveučilištu Yale, 1961. godine. Taj eksperiment proveden je radi odgovora na pitanje: *Je li moguće da su Eichmann i ostali nacisti samo slijedili tuđe naredbe?* Nakon niza provedenih različitih varijacija istoga eksperimenta Milgram je 1974. godine predstavio svoju teoriju, poznatu pod nazivom *Milgramova teorija agencije*, kao rezultat dotadašnjih istraživanja (Mitnick, 1992). Prema teoriji, postoje dva stanja ponašanja u socijalnim situacijama: autonomno stanje i stanje agencije. Autonomno stanje podrazumijeva ponašanje koje ljudi izvode svojevoljno, preuzimajući pritom odgovornost za posljedice vlastitoga ponašanja. Međutim kada su u stanju agencije, ljudi dopuštaju drugima da upravljaju njihovim ponašanjem i time prebacuju odgovornost na one koji donose odluku o njihovu ponašanju. Da bi osoba mogla biti u stanju

agencije, potrebno je da se ispune dva preuvjeteta, a to je da osoba percipira drugu osobu kao kvalificiranu za donošenje odluka o ponašanju i da percipira da postoji vjerojatnost da će druga osoba preuzeti odgovornost za to ponašanje. Ono što je uvelike proslavilo Milgramov eksperiment poslušnosti etička je upitnost koja se najviše veže uz metodologiju eksperimenta. Naime ispitanicima je bila dodijeljena uloga učitelja, čiji je zadatak bio da zadaju elektrošok učeniku za svaki njegov pogrešan odgovor. Ispitanici nisu bili svjesni toga da ne zadaju prave elektrošokove i da je učenik zapravo eksperimentatorov pomoćnik. Napon navodnoga elektrošoka povećavao se nakon svake pogreške za 15 V. Elektrošok najvećega napona bio je smrtonosan. Rezultati su pokazali kako je čak 63 % ispitanika zadalo smrtonosan elektrošok (Milgram, 1963). Također metodologijom narušeno je nekoliko etičkih principa (Baumrind, 1964). Naime Milgram se koristio obmanom – ispitanici su mislili da stvarno nanose bol učenicima, što je dovelo do snažnih emocionalnih reakcija. Štoviše, budući da su bili izloženi iznimno stresnoj situaciji, ispitanici su pokazivali znakove kao što su drhtanje, grizenje usnica i noktiju, nervozno smijanje, pojačano znojenje i slično. Neki su ispitanici pokazivali i snažnije znakove uznemirenosti, kao što su molbe za obustavu eksperimenta, glasno vihanje na eksperimentatora, ali i žaljenje na bol u području prsa (Baumrind, 1964; Herrera, 2002; Tolich, 2014). Međutim Milgram se ipak naknadno pobrinuo za dobrobit svojih ispitanika. Nakon samoga eksperimenta ispitanici su bili obaviješteni o pravoj svrsi istraživanja. Također im je rečeno

kako je njihovo ponašanje tijekom eksperimenta uobičajeno i kako su sve emocionalne reakcije koje su im se javljale bile normalne. Kako bi bio siguran da nije našteto svojim ispitanicima, Milgram je kontaktirao s njima i nakon godinu dana od sudjelovanja u eksperimentu te je utvrdio da ne pokazuju znakove dugoročne psihološke štete (McLeod, 2007).

Iako je vidljivo u čemu leži kontroverzija eksperimenta poslušnosti, postavlja se temeljno pitanje: *Je li važnije čovjekovo dostojanstvo ili znanstvena spoznaja?* Budući da je eksperiment proveden 1961. godine radi objašnjavanja zločina iz doba nacionalsocijalizma, smatramo da je važnost njegovih rezultata u to vrijeme, ali i sada, velika. Međutim važno je ne smetnuti s uma da je Milgram eksperiment proveo na ispitanicima odraslima u modernome demokratskom, odnosno netotalitarnom društvu, dok su okolnosti u njemačkome društvu toga vremena bile u priličnoj mjeri negativnije i pogodnije za razvitak agencije. Stoga, s obzirom na visoku sklonost ljudi prema autoritetu, potpora koju je Hitler zadobio nije toliko neočekivana, pogotovo uzimajući u obzir specifično stanje njemačkoga društva između dva rata. Dakle da bi se potpunije razumio „uspjeh“ koji je polučio autoritarni režim Adolfa Hitlera u Njemačkoj od 1933. do 1945., potrebno je uzeti u obzir specifičan europski, a posebno njemački društveno-povijesni razvoj tijekom 19. st i u prvoj polovici 20. st. Njemačka se ujedinila 1870. godine predvođena Prusijom i vladajućom dinastijom Hohenzollern, koja, prenoseći militaristički ustroj po kojemu je Prusija bila poznata tijekom povijesti, daje najsnažniji pečat novoj državi. Takav vojnički društveni ustroj nužno podrazumijeva prevlast poslušnosti i pokoravanja autoritetima među pučanstvom. Također važno je naglasiti da se svijet

u prijeratnim, ratnim i poslijeratnim godinama snažno mijenja – svijet početka 20. st. relativistički je svijet; Einsteinova popularna teorija da su prostor i vrijeme prije relativne nego apsolutne kategorije učinila je da odjednom ništa više u svijetu ne bude sigurno, jer nema ničega apsolutnoga pa tako ni jasne distinkcije između dobra i zla (Johnson, 2007). Poznato je kako su ljudi, u takvim nejasnim situacijama, skloniji biti poslušni, pogotovo ako situacija nameće odvažnoga vođu koji je percipiran kao sposoban i voljan preuzeti odgovornost za ponašanje drugih (Mitnick, 1992). Ako tomu nadodamo tendenciju gubitka religioznoga poriva u društvu, što je Nietzsche okarakterizirao popularnom tvrdnjom *Bog je mrtav*, otvara se prazan prostor koji će ispuniti razne svjetovne religije, a u nekome političkom vođi pronaći će se novi mesija, spasitelj. Također, kao što se vidi u fenomenu antisemitizma, osjećaj individualne odgovornosti potiskuje se u korist ideje kolektivne krivnje. To se događa pod utjecajem Freuda i Marxa, čije analize podrivaju visoko razvijen osjećaj osobne odgovornosti i dužnosti prema utvrđenomu i objektivno istinitomu kodeksu koji dominira Europom u 19. st. (Johnson, 2007).

Unatoč tomu što je uzorak Milgramova eksperimenta sačinjavala populacija ispitanika koja nije prošla kroz takvo turbulentno povijesno razdoblje i tomu što laboratorijski uvjeti ne mogu u potpunosti imitirati stvarne, dobiveni je efekt prilično velik. S obzirom na društveni kontekst Drugoga svjetskog rata i na samu prirodu čovjeka, koji je prema Milgramovim nalazima izrazito podložan autoritetu, ne bismo trebali biti zatečeni

spiralom zločina koja se odigrala u nacističkoj Njemačkoj. Međutim neupitno su iznenadjujući nalazi kontrolne skupine, kojoj nije bilo rečeno da kažnjava ispitanike sve većom voltažom elektrošokova. Naime pokazalo se kako ispitanici u takvim uvjetima nikada nisu zadavali jači elektrošok od 75 V. Elektrošok takve jačine izaziva osjete slične škakljanju (Milgram, 1963). Iz tih nalaza proizlazi zaključak da ljudi u svojoj biti nisu nužno zla bića i da se u jasnoj, neautoritarnoj situaciji ne odlučuju na ekstremno ponašanje.

U skladu sa svime prethodno navedenim odobravamo provođenje Milgramova eksperimenta, ali isključivo u vremenskome i kulturnome kontekstu u kojem je proveden. Uistinu je zastrašujuće razmišljati o rezultatima toga eksperimenta, a pogotovo o ljudskoj tendenciji k poslušnosti i lakoći s kojom smo skloni odbacivati odgovornost za posljedice vlastitoga ponašanja. Važno je ne napraviti osnovnu atribucijsku pogrešku i ne pomisliti kako mi ne bismo bili poslušni kada bismo se slučajno našli na listi Milgramovih ispitanika te je važno uvidjeti vlastitu sklonost pokoravanju autoritetu u određenim situacijama jer se tako tomu možemo i oduprijeti. Smatramo da važnost toga istraživanja također leži i u njegovoj implikaciji, a to je potreba za jačanjem samopouzdanja prilikom suprotstavljanja autoritetima koji postavljaju zahtjeve koje nismo voljni izvršiti iz bilo kojih razloga. To bi smanjilo konformiranje većini s kojom se ne slažemo, povećalo bi tendenciju preuzimanja odgovornosti za vlastite postupke, potaknulo na razmišljanje o njima te bi na kraju koristilo u izgradnji pozitivnije slike o sebi. Međutim pri tome ne smijemo smetnuti s umu kako se ekstremno ponašanje, kao što je

genocid počinjen nad Židovima, nikada ne događa pod utjecajem samo jednoga faktora. Možemo zaključiti kako je poslušnost autoritetu rezultat međudjelovanja psiholoških, ali i brojnih nezanemarivih društvenih okolnosti, kao što su u Njemačkoj bili militaristička tradicija, šokantan poraz u Prvome svjetskom ratu, beznađe Velike gospodarske krize, porast moralnoga relativizma, a posebno totalitaristički okvir, odnosno propaganda i teror kojemu je stanovništvo bilo podvrgnuto.

LITERATURA

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Baumrind, D. (1964). Some thoughts on ethics of research: After reading Milgram's "Behavioral study of obedience". *American Psychologist*, 19(6), 421..
- Herrera, C. D. (2002). Ethics, Deception and 'Those Milgram Experiments'. *Journal of Applied Philosophy*, 18(3), 245-256.
- Johnson, P. (2007). *Moderna Vremena: Povijest svijeta od 1920 ih do 2000*. Zagreb: Goldenmarketing - Tehnička knjiga.
- McLeod, S. A. (2007). The Milgram experiment. *Simply Psychology*.
- Milgram, S. (1963). Bihevioral study of obedience. *The Journal of abnormal and social psychology*, 67(4), 371.
- Mitnick, B. M. (1992). The theory of agency and organizational analysis. *The Ruffin Series in Business Ethics*, 75-96.
- Tolich, M. (2014). What can Milgram and Zimbardo teach ethics committees and qualitative researchers about minimizing harm? *Research Ethics*, 10(2), 86-96.

Osvrt na knjigu: Dar disleksijske

Disleksijska kao dar, a ne smetnja?

Marko Matas

Dar Disleksijske je edukativna i veoma informativna knjiga iz područja logopedije, koja u principu nastoji promijeniti generalnu percepciju o disleksijski iz stajališta njezinog autora, Ronald D. Davisa, koji je sam disleksičar. Disleksijska je opće poznata kao smetnja ili prepreka razvoju djeteta s obzirom na to da dovodi do brojnih poteškoća kod osnovnih sposobnosti poput čitanja i pisanja. Međutim, time se zapravo zanemaruje nevjerljativi potencijal koji dijete ima na raspolaganju upravo zbog disleksijske, koja mu između ostalog može pomoći u razvoju. To je upravo temelj same knjige pa isto kako je slabije poznato da su genijalci poput Alberta Einsteina i Walta Disneya bili disleksičari, tako će se nastojati obrazložiti zanimljiva teza: *disleksijska je rezultat dara zapažanja* (Davis, 2001:24), prateći njezinu strukturu od 4 tematska dijela.

Odmah u prvom dijelu disleksijska se tumači kao *proizvod mišljenja i posebnog načina reagiranja na osjećaj zbumjenosti* (Davis, 2001:26). Naime, način razmišljanja kod disleksičara je neverbalna konceptualizacija, tj. razmišljanje u slikama u odnosu na verbalnu kojom se služe nedisleksičari. Drugim riječima, disleksičari nemaju sposobnost unutarnjeg monologa ili *pričanja sa samim sobom*, što može dovesti do poteškoća ukoliko im se ne pruži prikladan tretman. Te poteškoće proizlaze iz dezorientacije kao najistaknutijeg obilježja disleksijske, a koja između ostalog dovodi do iskrivljene percepcije svijeta. Ona donosi sa sobom određene prednosti, ali može se očitovati dalnjim problemima poput teškoća u čitanju, teškoća u sričanju, disgrafije itd. Autor više puta naglašava

kako je to pretežito rezultat odgojno-obrazovnog sustava, u kojem se disleksičnu djecu uče prisilna rješenja koja im pomažu tek privremeno oko njihovih frustracija, dok se o pravilnom postupanju progovara kasnije. Odgovor na pitanje glede razvojnog toka disleksijske ponuđen je u drugom dijelu knjige, gdje se čitatelja upoznaje sa zamišljenim djetetom zvanim P.D. – potencijalni disleksičar. Već od rane dobi, P.D. svojom urođenom znatiželjom razvija nevjerljivu sposobnost raspoznavanja svijeta oko sebe u relativno kratkom vremenskom periodu, koristeći dezorientaciju u svoju korist. Do školske dobi daljnje razvija sposobnosti rasuđivanja i logike, ali dolaskom u školu, P.D. se suočava s problemima – tzv. *riječi okidači* na ploči koje ne može vizualizirati, stajanje na jednom te istom mjestu 45 minuta itd. Time počinje razvijati frustraciju koja ga tjera na vlastito rješavanje novonastalog osjećaja zbumjenosti, što mu zapravo stvara još veće probleme ukoliko ne dobije potrebnu pomoć od strane stručnjaka.

Naspram toga, treći dio nastoji navesti sve darove koje disleksijska djetetu pruža. Autor od samog početka navodi: *krajnji dar disleksijske bit će dar ovladavanja* (Davis, 2001:61), što znači da disleksičari mogu naučiti nešto u potpunosti – ne pamćenjem podataka, već samim iskustvom – i takvo znanje im postaje automatizirano. Oko toga im pomaže razmišljanje u slikama koje doprinosi razvoju njihove intuicije te višedimenzionalnost njihovog razmišljanja, odnosno primjena svih

osjetila tijekom misaonog procesa. Uz to, izražena im je znatiželja i općenito su veoma kreativni kao rezultat svih darova koje stječu disleksijom. Naposljetku, roditeljima i učiteljima se pruža nekoliko metoda kojima se disleksija može pravilno tretirati. Moglo bi se reći da se kod njih najprije polazi od uklanjanja prijašnjih rješenja koje je dijete usvojilo kako bi se nosilo s disleksijom. Neke od najistaknutijih uključuju *Davisovu procjenu perceptivne sposobnosti*, kojom se nastoji utvrditi perceptivne sposobnosti djeteta, *Davisovo orijentacijsko savjetovanje*, gdje je krajnji cilj naučiti dijete kontrolirati trenutke dezorientacije te *Ovladavanje simbolima*, gdje dijete postepeno uči *riječi okidače*, primjenom slova od gline ili sličnih materijala kako bi se one mogle vizualno dočarati.

Sve u svemu, knjiga *Dar Disleksije* je izuzetno korisno štivo. Kako je primarno prilagođena disleksičnim osobama, sastoji se od brojnih kratkih poglavlja, koja čitatelja postepeno uvode u sadržaj knjige. Ona isto tako obiluje brojnim vizualnim prikazima poput tablica i slika, ali i praktičnim primjerima koji nadalje pridonose razumijevanju disleksije s jedne potpuno drugačije perspektive, uključujući i načine njezinog tretiranja. Zato bi se moglo reći da je ova knjiga odlična, kako za one koje zanima ovo područje, tako i za one koji jednostavno žele pomoći.

LITERATURA

Davis, R. D. (2001). *Dar disleksije: Zašto neki od najpametnijih ljudi ne znaju čitati i kako mogu naučiti*. Zagreb: Alinea.

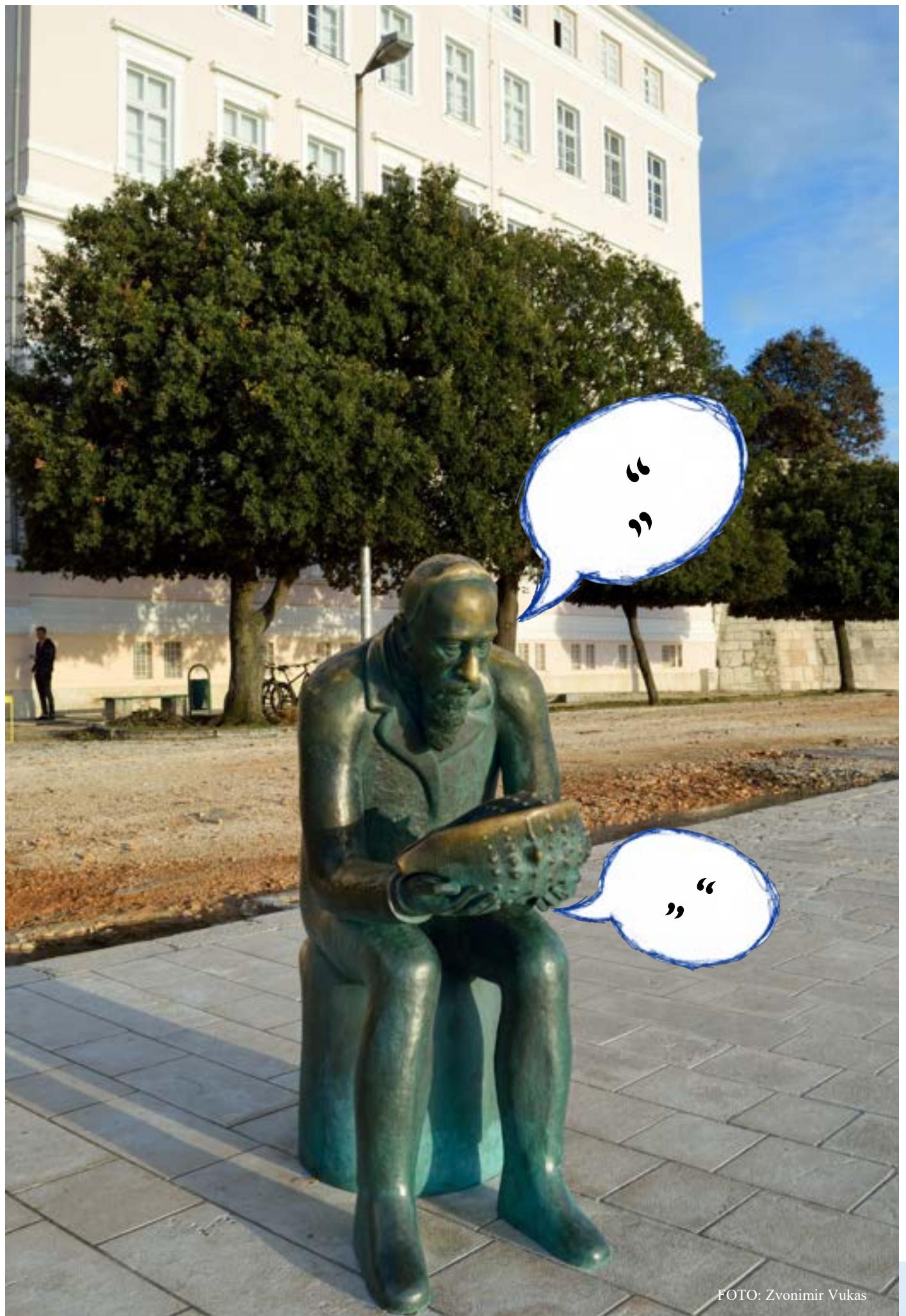

FOTO: Zvonimir Vukas

...ocjenjivanju u nastavi likovne i glazbene kulture te tjelesnoga i zdravstvenoga odgoja

izv. prof. dr. sc. Irena Burić
Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru

Školski predmeti: Likovna kultura, Glazbena kultura te Tjelesna i zdravstveni odgoj ulaze u skupinu tzv. odgojnih predmeta. Uspješnost je u ovim predmetima u velikoj mjeri određena urođenim sposobnostima i sklonostima, a manjim se dijelom na nju može znatnije utjecati upornošću, trudom i radom. Toga su svjesni i obrazovni djelatnici, pa većina učenika, u praksi, ima vrlo dobar ili odličan uspjeh iz odgojnih predmeta, ako se zalažu, trude i redovito nose opremu. Drugim riječima, ocjene su iz ovih predmeta najčešće umjetno povećane, što u konačnici pridonosi i povećanju ukupne prosječne ocjene na polugodištu ili na kraju školske godine. Može se reći da ocjene iz ovih predmeta često ne odražavaju stvarna postignuća učenika jer se glazbene i motoričke sposobnosti, kao i sposobnosti likovnoga izražavanja vjerojatno distribuiraju prema Gaussovoj krivulji. Odnosno, najviše je prosječnih učenika, a znatno je manji broj onih koji se nalaze na pozitivnim ili negativnim ekstremima. Nadalje, učenici i njihovi roditelji često percipiraju odgojne predmete kao manje važne, a odličan uspjeh kao jedini mogući ishod. Stoga se postavljuju opravdana pitanja svrhe brojčanoga ocjenjivanja odgojnih predmeta: „Ima li smisla ocjenjivati ove predmete, ako u konačnici pomoću tih ocjena ne možemo kvalitetno diferencirati učenike?“ I još važnije: „Čak i kada bi ocjene vjerno reflektirale stvarna postignuća učenika, koliko je opravdano ocjenjivati postignuća koja su većim dijelom determinirana

urođenim sposobnostima?“ Mišljenja sam da bi se u osnovnoj školi, a naročito u nižim razredima trebalo izbjegavati brojčano ocjenjivanje, kako u odgojnim, tako i u ostalim predmetima. Brojčana ocjena potiče učenike na kompetitivnost i ekstrinzičnu motivaciju te je prečesto izvor velikoga stresa kod djece. Uz to joj često manjka i objektivnosti, a njezine oznake predstavljaju širok raspon ostvarenih odgojno-obrazovnih ishoda. Umjesto toga, različiti bi predmeti trebali, uz odgoj učenika i stjecanje temeljnih obrazovnih kompetencija, služiti identificiranju talenata, sklonosti i jakih snaga učenika, koje će se dalje razvijati kroz sustav školovanja, a s krajnjim ciljem maksimalnoga ostvarivanja potencijala svakoga učenika. Primjerice, učenik s potencijalom za učenje stranih jezika ili učenik koji je talentiran u likovnome i umjetničkome izražavanju trebao bi biti prepoznat u sustavu školovanja, a njegove bi se sposobnosti i talenti trebali dalje razvijati. Isto tako, učeniku koji nema visoko razvijene predispozicije za određeno područje potrebno je osigurati dodatnu podršku te mu omogućiti razvoj temeljnih vještina i znanja. Idealno, svaki bi se učenik trebao percipirati uspješnim u školi, makar u nekome području, odnosno, ni jedan se učenik ne bi trebao osjećati kao „školski promašaj“ te posljedično imati nisko samopoštovanje i lošu sliku o sebi.

Smatram da bi uvođenjem kvalitetne opisne ocjene, posebice u nižim razredima, koja jasno identificira snage i talente učenika, kao i područja u koja treba uložiti dodatan trud, gore navedeno bilo znatno lakše ostvarivo.

...političkoj apatiji

doc. dr. sc. Kosta Bovan

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Za adekvatno je funkcioniranje demokratskoga poretku važna zainteresiranost građana i njihovo participiranje u politici. Ovisno o tomu što poimamo pod demokracijom i kakve pretpostavke o građanskim sposobnostima imamo, zadovoljiti ćemo se višim ili nižim razinama zainteresiranosti i participacije. Ipak, neovisno o našemu razumijevanju demokracije, veliki problem predstavljaju izrazito visoke razine nezainteresiranosti i isključenosti iz politike.

Dok politička alienacija, odnosno isključenost iz politike, ima potencijala za djelovanje kroz nekonvencionalne političke metode ili aktivaciju u slučaju pojave novih aktera na političkoj sceni, veći problem predstavlja politička apatija, tj. općenita nezainteresiranost, te izostanak brige i motivacije za politiku. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je razina političke apatije kod mlađih u porastu, u odnosu na prošle generacije. Na pitanje zašto su građani politički apatični nije lako dati jednostavan odgovor. Riječ je, naime, o spletu faktora. Primjerice, na individualnoj razini, uz političku se apatiju, uz niske razine političke (samo)efikasnosti, odnosno osjećaja da vlastito političko djelovanje, poput glasovanja, nema nikakvoga učinka, vežu i visoke razine političkoga cinizma, tj. stava prema kojemu su svi političari sebični i rade isključivo prema vlastitim interesima.

Ovakvi su stavovi prisutniji kod manjina i osoba iz radničke klase.

Političkoj apatiji doprinose: prisutnost političkih afera i percepcija raširenosti korupcije u društvu, senzacionalističko opisivanje politike u medijima, nemogućnost vladajućih stranaka da ponude odgovore na goruća društvena pitanja i drugo.

...*reality* emisijama

doc. dr. sc. Jelena Ombla i doc. dr. sc. Marina Vidaković
Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru

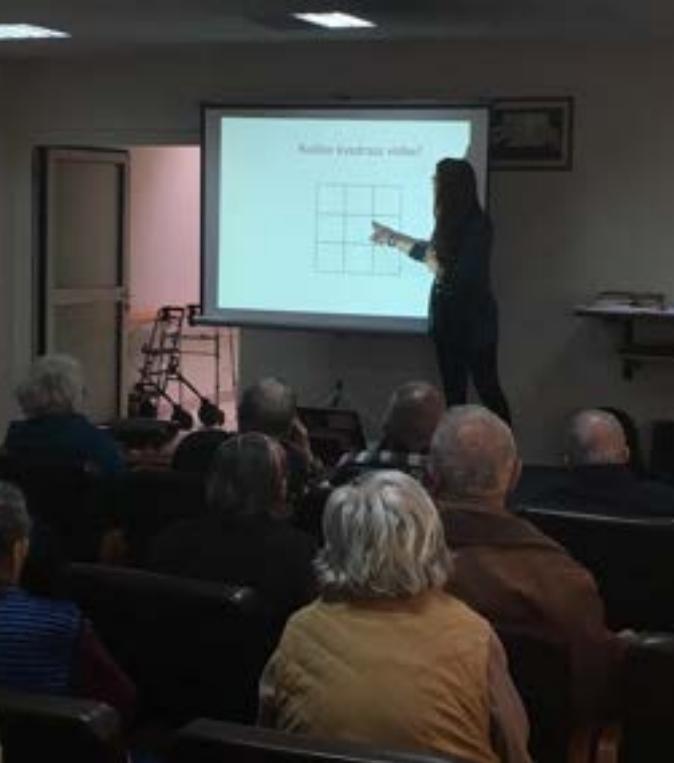
Televizijskim programom 21. stoljeća dominiraju koncepti tzv. *reality* emisija. Emisije, kao što su: „Big Brother“, „Ljubav je na selu“, „Farma“ i druge, postižu veliku gledanost. Tako je, prema nekim neslužbenim podatcima, prvu epizodu aktualne treće sezone *showa* „Život na vagi“ u prosjeku pratilo 441 438 gledatelja ili 11,24% sveukupnoga gledateljstva. Veliku gledanost emisija ovoga tipa zasigurno potiče činjenica da su napravljene uzbudljivima. Osim toga, one pružaju mogućnost posrednoga sudjelovanja preko stvarnih natjecatelja, s kojima se gledatelji poistovjećuju. Radoznalost gledatelja, kao i činjenica da nisu samo pasivni promatrači, već najčešće aktivnim glasanjem mogu doprinijeti ishodu emisije, vode ka još većemu interesu gledatelja za ovakav koncept emisije.

Izbor kandidata, kao i nastojanje da se tuđi problemi, poteškoće i dileme stavljaju u fokus zabave, sa psihološkoga su stajališta najkontroverzniji aspekti ovih emisija. Uz to, sadržaji ovakvoga koncepta televizijskih programa nerijetko prikazuju negativne aspekte ljudskoga ponašanja, pa je upitan i njihov utjecaj na mlade ljude, prvenstveno djecu, koja još nisu u mogućnosti formirati kritički stav prema prikazanim sadržajima. Iako svaki psiholog u svojem djelovanju nastupa kao nezavisna osoba, temeljni cilj profesionalnoga djelovanja mora biti ostvarenje najviših standarda etičkoga djelovanja, koji se, između ostalog, očituju u apsolutnome

uvažavanju ljudskih prava i dostojanstva druge osobe. Kada bi psiholozi mogli odlučivati o zadržavanju/odbacivanju koncepta tzv. *reality* emisija, etički bi kodeks struke zasigurno podržao ukidanje televizijskih sadržaja koji, uglavnom bolne i neugodne aspekte ljudskih života postavljaju u fokus zabave. Nedostatak bliskih odnosa, partnerske ljubavi, aspekti nečije osobnosti, kao i fizički izgled pojedinca nikako ne bi smjeli biti tematski sadržaji toliko moćnoga medija, poput televizije, kojim se privlače pažnja i želja gledatelja da ostanu prikovani uz male ekrane. Kao psiholozi, strogo vodimo računa o kontroli svake procedure koja uključuje određen oblik postupanja s čovjekom, upravo zato što smo svjesni ogromnoga broja čimbenika koji u svakome trenutku utječu na psihičke procese i ponašanje čovjeka. Osjetljivost za takve čimbenike čini nas strukom koja prioritetom uvijek i u svakoj situaciji čini dobrobit čovjeka. Upravo je u *nekontroliranoj* prirodi *reality* emisija opasnost od nepredviđenih negativnih efekata, kako kod samih sudionika, tako i kod publike pred malim ekranima. Etički je pogrešno prepustiti manipulaciju ljudskim sudbinama u ruke televizijskih producijskih kuća, kao što je moralno zabrinjavajuće biti dijelom društva koje se zabavlja tuđim sudbinama. Kvaliteta života temeljna je vrijednost kojoj trebamo težiti, a mehanizmi koji ju podržavaju utemeljeni su u različitim strukama koje jedine imaju legitimno pravo podupirati rast i razvoj.

fototeka

Tjedan mozga, 2018.

Tjedan psihologije, 2018.

Dani seksualnosti, 2018.

Dani psihologije, 2018.

Studentska ljetna škola Hrvatskog psihološkog društva

ECP, 2018

